

Eesti kirjandus Nr. 15.

Kasaka hetman
Taras Bulba.

Nikolai Gogoli

järele Wene keelest jutustanud

Jakob Kõrw.

Teine parandatud trükk.

Tartus, 1912.

Trükitud H. Laakmanni kulu ja kirjadega.

Cesti kirjawara Nr. 15.

Kasaka-hetman
Taras Bulba.

Nikolai Gogoli

järele Wene keelest jutustanud

Jakob Kõrw.

Teine parandatud trükk.

Tartus, 1912.

Trükitud H. Saakmanni kulu ja kirjadega.

G e s s ö n a .

„Taras Bulba“ lugu arwatakse Wene kuulsa kirjaniku Gogoli kõige paremate tööde sekka, ja on seda juba igasse tähtsamasse Euroopa keelde ümber pandud. Siin tuleb ta Eesti keeles lugejate ette, ja ümberpaneja loodab, et tema armsad suguwennad seda lugupidamisega saawad wastu wõtma, nagu teised rahwad teinud. — Nüi, mis Gogol siin jutustuseks walinud, on üks rahwajutt ehk epos ja üks tük ja pilt Weike-Wenemaa ajalooft, wõitlustest ja sõdadest, mis kasakad oma isamaa õiguste ja usu wabaduse eest poolakatega pidasiwad. Nimitatud sõjad, millest ka kõik Weike-Wenemaa rahwas osa wõtsiwad, algasiwad 16. aastajaja lõpul ja kestisiwad pea terwe 17. aastajaja otsa. Lugu toob harimata ja sõjakat aega lugeja filma ette ja näitab tegusid, mis metsikud ja hirnsad; aga kõige selle läbi paistab siiski sealsse toore aja inimeste kujust isamaa armastus ja wabaduse kalliks pidamine hiilgabes lugeja filma ja annab tunnistust, kuidas igal rahwal omad õigused, omad wanematest päritud mälestused, usk ja kumbed üle kõige armsad on, nõnda et rahwas walmis on, ennem nende eest oma elu sõjas jätma, kui neid maha rõhuda ehk teotada lastma. Ja et kasakad Wene rahwa seas wabad inimesed oliwad, näeme nendest osawa kirjaniku kunsti tööd lugeedes kõige selle rahwa rõhumata, loomulift kaju, kuidas see enam kui neljajaja aasta eest oli.

Uga kes on kasakad? Selle sõna seletuseks wõime pitkemalt mõnd sõna lausta. Mitme saja aasta eest tagasi oliwad Wenemaal tatarlaste riisumiste läbi palju inimesi peawarjuta ja kohata, kes siit ja sealt omaks ülespidamiseks tööd ja toimetust otsisiwad ja ühest teist hulkusiwad. Lõuna-Wenemaal heitsiwad sarnatsed inimesed kalapüügi peale ja käisiwad jeks Dnjeperi jõesuhu, kus suurt kalade rikkust leiti. Uga ümber jõe hulkuwate riisujate tatarlaste salkade pärast oli kalapüüdjatel jenna käimine

karde-taw ja hädaohtline, ja nad läksiwad oma püügile iga kord suurel ühendatud hulgal ja sõjariistus. Sellega harjusiwad nad aga enam ja enam sõjamesteks ja ei annud waenlastele armu, kui neid kätte saiwad, aga ei leidnud ka ise armu, kui tatarlaste kätte sattusiwad. Jõesuus oli sellepärast alati wõitlemisi. Neg ajalt kaswas niisuguste kalapüüdjate ja kohast kohta käijate arw ikka suuremaks ja nimetadi üle pea kõiki sarnaseid inimesi kasakateks. Sõna kasakas tähendab omawolilist, kohata ja maksuta inimest, sest et sealsel ajal üksi need maksusid maksiwad, kellel kindel elukoht ja warandust oli. Wiimaks aga tekkis neist senna tenna käijatest iseäraline kasaka seisus, kes kellelegi maksusid ei maksnud, ehk küll nõukas oli ja kindlat elukohta pidas. See tuli nõnda: Poola kuningad — kes ühtlasi ka Leedumaa suurwürstid oliwad — pidasiwad Dõuna-Wenemaad oma walitsuse all, aga andsiwad Poola wanast päritud wiisijärelle seda oma riigi suurtsugu meeste ehk panide kätte, nõnda nimetatud „laenu peale“ walitseda. Need Poola walitsejad aga oliwad uhke ja pehme eluarmastajad ja ei jätkanud oma piirist riisujate tatarlaste hulkade eest warjata; sellepärast otsisiwad nad kasakatele oma riigi kaitsmiseks abi ja andsiwad mitmed maakohad ilma kõige maksuta nende kätte, üksi selle tingimisega, et need, kui tarwis, tatarlaste wastu sõdisiwad ja neid maa sisse tungimast ära hoiaksiwad. Nõnda tekkis siis see kõiges ilmas tuttaw kasakate seisus.

Sell wahel tõusis Dnjeperi jõejuhu jaarte peale kasakate pea peja ehk sõjaasus- ja kogupaik, nimega Sätshha. Siin elasiwad suuremalt osalt noored, wallalised, meeletumad julged mehed, kes kõigist süitpoolsest Wenemaalt kokku tulnud. Sätshasse ei lastud naesterahwast, aga ligikaudu oliwad kasakatel iseäralised külad, kus nad oma perekonde pidasiwad.

Kuida weesõit Dnjeperi peal waewane ja hädaohtline oli, nõnda oli ka aru-rohulageda maa ehk steppi kaudu kõik ühendaw tee Sätshasse. wäga waewaline, ja sellepärast ei peasenud mingi wägiwõim maadmööda senna kasakate asupaika, olgu siis ratsul, ehk küll ka selgi wiisil raskustest puudus ep olnud. Aga Poola panide alamad, kes kas mõne karde-tawa karistuse ehk muidu oma raste orjuse alt kasakate sekk tahtsivad põgeneda, wõisiwad seda, ilma et neid enam keegi taga ajaja kätte oleks saanud, teha; sest paksu kõrge aru- ehk steppi-rohu warjamise all peasesiwad nad enamiste ikka õnnelikult Sätshasse, kui nad aga tee peal tatar-

laste kätte ei sattunud. Wahete wahel päriti küll rewisioni kirjutuste läbi sarnaseid põgenejaid jälle oma herrade alla, aga kui neid elama jäeti ja õnnelombel mahti saiwad, peastsiwad nad ennast jälle tagasi Sätshasse ja wiisiwad teisi ühes. Sealte tegiwad nad kasakatena sagedaste sõjakäit-
 lused maad mööda Krimmi, ja wettkaudu igasse kohta ümber Mustamere Türgimaale. Aga mil wiisil? Noh, seks polnud neil suuri ime-riistu. Kasakad ehitasiwad endale pikad wened ehk lodjad, mida tshaikaks nimeta-
 siwad, ja nende peal sõitsiwad nad kõik mere läbi, tungisiwad Türgi linnadesse ja wõtsiwad saaki. Selle aja mõtete järele ei peetud sarnast saagiajamist röövimiseks, waid palju enam auusaks, Jumala meelepära-
 liseks teoks, miks türklased risti-inimesed ei olnud. Pealegi peastsiwad kasakad enne wangi jattunud kristlasi muhametlaste käest pärisorjusest
 lahti ja saatsiwad neid nende omakstele tagasi. Türklased arwasiwad kasakaid Poola alamateks ja nõudsiwad selle walitsuse käest, et neid rahu
 rikkumise eest hoiaks, ja sõdisiwadki ka wahel Poolariigiga kasakate pärast. Walitus tahtis muidugi Türgiga küll rahu pidada ja püüdis kasakate
 sõjakäikisid ära keelda, aga ei jõudnud, ja aegamööda tuli tal nendega eneselgi tegemist küllalt. Kaks pea asja tuliwad käsile, mis poolakate
 ja Weike-Wenemaa wahel wiha õhutasiwad: esiteks Weike-Wenemaa rahwa püüdmine kasakaks minna, püüdmine, mis Poola suurtfugu ülemad ära
 tahtsiwad kaotada, et see kasaka seisusesse tungimise tõbi ka nende oma rahwa külge ei tekkiks; teisels kasakate tallitsemata himu, sõjakäikisid Türgi-
 gimaale teha. Nende juurde tuli weel kolmas asi, ja see oli — usk.
 16. sajaaasta lõpul andis Weike-Wenemaa ülempiiskopp ehk arhieri ennast paawsti alla ja tohtis oma-maa kirikut Rooma katoliku kirikuga ühen-
 tada. Seda ühendust nimetadi „unioniks.“ Ja pea kõik Weike-Wenemaa mõisniku sugu andis ennast unionisse ja wõttis katoliku usku, muud
 kui alam rahwas ja kasakad pidasiwad oma wanemate usku kinni. Poola mõisnikud aga tahtsiwad oma Weike-Wenemaa alamaid kõigest jõuust unioni
 alla ühendada ja lubasiwad enestele seks kõiksugust wägiwalda, mis aga alamaid enam ja enam rahutumaks tegi. Kõige enam aga pahandasiwad
 nad rahwast sellega, et enda sissetuleku suurenduseks oma mõisad juuti-
 dele wälja rentisiwad. Poola wiiside järele aga oli mõisnikul õigus, ise oma talupoegi hukka mõista ja sellejuures kas üles puua ehk teiba otse
 wardasse ajada. Ja mõisaid rendi peale wõttes, saiwad seda õigust seega

juudid oma kätte. Ka nemad püüdsiwad oma sissetulekut nii palju suurendada kui wähe wõisiwad, mõtlesiwad jaks ühe juudi kawaluise wälja ja paniwad Wene-digeusu Jumala teenistused ja kiriku püha-pidamise kombed maksu alla, ja see oli õigusega niihästi rahwale kui kirikule ja usule hirmsaks teotuseks.

Rahwas tõstis mässamist, ja sellega hakkas 16. aastajaja lõpul kajakate sõda Poolamaa wastu. Aga neid oli wähe waenlaste üli suure hulga kohta ja lõpetasiwad kõik õnnetumalt oma elu Weike-Wenemaa ning wendade eest. Sga ära wõitmise peale saiwad Weike-Wenemaa rahwas aga hirmsaste karistatud ja ifka raskema ifke alla pandud. Nõnda kestis lugu ja alatised wõitlemised, kuni 1648 mal aastal hetman Rmelnitski niihästi kajakaid kui kõik Weike-Wenemaa rahwast oma lipu alla fogus ja Poola walitsusele tingimisi ette tegi.

Nende wõitluste ja sõdade wahel kannab ka „Taras Bulba,“ kelle tegusid ja elu, ehk wast küll mitte ajalooliku täie põhja peal, kirjaniit meile jelles loos luulerikkalt ette toob.

Wäljaandja.

Esimene peatükk.

Näana nüid ennast ka, pojuke! Wõi kui pensik ja mul wälja näitad! Mis weidrad papi-hilbud need teil seljas on? Kas sedawiisi kõik käite akademias?

Nõnda olivad wana Bulba esimesed sõnad oma poegade wastuwõtmiseks, kes Riiewi akademias*) koolis olnud ja nüid isa majasse tagasi tuliwad.

Pojad olivad aga praegu waewalt hobuste seljast maha astunud. Olivad paar tubli poisfi, kes aga sellegi pärast weel natuke kohlaselt, wõi nagu häbelikult ja alt kulmu, ilma ja inimesi waatfiwad, — kui kunagi seminaristid, kes koolipinki hilja maha jätnud. Mõlema nooremehe terwilisel priskel palgel oli jo noor habemekene tõusmas, mida weel nuga polnud puutunud. Isa imelise wastuwõtmise üle olivad poisfid pool segased ja seifiwad liikumata paigal, filmad maas.

„Kannatage, kannatage, lapsed, ja laske ma teid ometi ilufaste ära waatan,“ rõõmustas Bulba ikka peale, neid teisiti ja teisiti pöördes. „Näe nüid neil wammuksed seljas! Waat, waat! Riifuguseid wammukseid pole weel enne ilmas olnudgi. Koh, katske nüid nendega mehed ka jooksta! Ma tahan näha, kas jäete kammitfasse ja kukute ülepea wõi ei.“

„Ära naera, isa, ära naera!“ ütles wanem poeg wiimaks.

„Kuule mul weel suurelist meest! Ja miks ma siis teid naerda ei wõiks?”

*) Akademia: suurkool; seekord seal aga seminar.

„Miks? olgu ja pealegi mu isa, aga kui ja oma naeru-tempu ei jäta, Jumala pärast, ma klopin sind läbi.“

„Uh wõi nii fina! Waata mull filedat poega! Kuida Oma isat? küsis Taras Bulba ja taganes sammu faks.“

„Ja-ah, minu pärast ka wõi oma isatki. Wihale ajamise ja pilkamise peale ei waata ega hooli ma kellestki.“

„Ja mill wiisil ja fiis tahatsid minuga peale hakata? Kas rusikatega õige?“

„Kuida aga tahes.“

„Noh, anname rusikatega,“ ütles Taras Bulba, käiksid üles tõmmates; „eks saa näha, kas mulle oma rusikatega vastu seisad.“

Ja hakkasid isa ja poeg kaua aja teretamise ja ümber kaela hakkamise asemel teine teisele rusikatega wirutama: — hoop külje peale, rindu, selga; taganesiwad kord natuke tagasi, teine teise otsa silmitsedes, ja andsiwad aga jälle.

„Näe nüid imelikku wanameest! See on ju puhās meelest ära,“ ütles kahwatand, kuiweljas ema, uksest fisse astudes ja solasambana seisatades — tema ei olnud weel aega saanud oma armastatud poegasi näha ega ümber kaela hakata. „Jumal Jhake, otse meeletu! Lapjed tulewad kodu, ju enam aastat aega pole neid näha saanud, ja tema — Jumal teab mis mõteldes, ei mõista muud, kui nendega rusikaid wahetada!“

„Jah, tema lööb kui esimene mees!“ hüidis Bulba ja jättis wõitluse maha. „Jah, Jumala pärast, uhkeste!“ rääkis ta rõõmul edasi ja seadis oma riided jälle korda; „nii ilusaste, et minagi paremine ei oleks wõinud katsuda. Sest saab kõlbline kasakas! Ja nüid, tere tulemast, mu poeg! Tule, anna mulle suud!“

Ja ja poeg andsiwad suud.

„Hea, mu poeg! Bekka kõik nõnda läbi, nagu minule praegu mõetsid; ära kingi kellelegi!“

„Aga oled ja ikka fiiski küll naeru wäärilised hilbud selga ajanud; mis nõõr see ripub sull seal weel? — Ja fina, lollpea, mis fina fiin wahid ja käfi longutad?“ sõnas ta, noorema

poja poole pöördes edasi, „Miks sina, koeranägu, mind ka läbi ei kloi?“

„Kas näed nüid mehe aru!“ ütles ema, kes selle wahajal ju noorema poja kaela oli hakanud.

Kellele on seda ometi mõttesse tulnud, et mõni laps oma enese isat peaks läbi peksuma, ja nagu oleks nüid aeg seda teha ehk mõelda: Noor lapsuke hulka maad käinud ja puhas wäsinud...“ (see lapsuke oli üle kakskümmend aastat wana ja täieste kuus jalga pikk); nüid peaks ta ometi natuke puhkama ja suutäit sööma, — ja tema sunnib teda enesega rufikaid andma!“

„Noh, eks ole teada, sinust ta mõnda asja,“ ütles Bulba. Ürge kuulake, pojukesed, ema juttu; tema on naene, ja ei tea midagi. Mis tarwis teil ennast hellitada lasta? Waba lagemaa ja hea hobune — see on, mis teil tarwis! Kas näete seda mõeka? Eks see ole teie ema! Miska nemad teile ka seal kooliski päid täis on toppinud, see on täitsa tühi kõik! Ja se akademija ja kõik raamatud ja philosophia*) ja kuidas see tühi kraam kõik nimetaks — sülitan peale!“

Bulba pruukis siin weel üht sõna, mida paber ei kannata.

„Mis aga palju parem on,“ ütles ta edasi: juba tulewal nädalal wiin ma teid Dnjeperi äärde kasakate-laagrisse. Seal saate päris tarkust ja teadust! Seal on teie kool; seal ja ainult seal õpetatakse teid targaks ja meelemõtlejaks.“

„Ja aga siis ainsa nädalakese peawad nad kodu jäema?“ ütles kaebades ja filmad täis pisaraid nende waene wana ema. „Mu armsad lapsukesed ei sa mitte sugu puhata ega wanemate maja tundmaga õppida — ja mina pean neid aga filmapilguks nägema?“

„Küll joh, küll, jäta mull ulumist, wananaesuke! Kasakas ei ole mitte seks loodud, et naeste ümber wedeleks. Sina tahaksid neid küll heal meelil mõlemaid oma kuue alla wõta ja all pidada ja nende peal aududa, nagu kana oma munade peal, eks ole tõsi? Aga nüid tee, et minema saad ja katsu meile ruttu midagi süia lauale, — kõik mis sull ikka on, nagu meekookisid ja muud

*) Philosophia — mõttetarkus.

niiugust tühja kribu-krahu, ei ole tarwis. Anna meile üks terve lammas ehk kits ja selle peale veel neljakümne aasta wanust mödu! Ja pane meile ka wiina, õige palju wiina laua peale, mitte jeda uutmoodi, mis rosinate ja muu sarnaste purudega segatud, — ei, puhasst kähisewat põletud-wiina tahame, mis sädendab ja wahutab kui hull.“

Bulba wiis omad pojad ehtimise kambrisse, kust, nii pea kui nad üle ukse sisse astusiwad, laks kena, kirju lintide ja kuld tufatidega ehitatud teenijat tüdrukut, kes seal oliwad asju ja kambrid korda seadnud, kui tuul minema pistiswad. Oliwad nad noorteherrade tulemisest, kes mingit nalja ei pidanud, hirmunud? Ehk ei tahtnud nad nimelt oma tuttawa noore tüdruku wiisi wastu efsida? Sest kui need mõnd meest näewad, karjowad nad suure healega ja jooksewad üle pea kaela palku ja warjawad weel tükk aega suurel häbil oma nägu kaitse alla.

Ehtimise-tuba oli korras ja ehtes, sealse wiisi ja aja järele, mille mälestus wana rahwa-lauludes ja jutudes allal on, nagu neid Weike-Wenemaal pimedad, pitka habemega wanadmehed banduramängu heale all waikseste pealt kuulawa rahwa hulkadele ette kandsiwad, sealse rahutuma sõa-aja wiisi järele, kuna esimesed wõitlused Poola Unioni wasta hakasiwad.

Ramber näitas igalt poolt puhtust. Seinad oliwad heledat karmu sauega wärwitud ja maalitud.

Seal peal rippusiwad mõegad, piitsad, linnu- ja sõa-püssid, kala-wõrgud, üks kunstliselt walmistatud püssirohusarm, üks kuldne ratsus ja üks hõbedane ehtekett.

Aknad oliwad lambril weikesed, ümmarguse, segase ruutudega, nagu neid weel wanades kirikutes leida, ja mille läbi muidu näha ei wõinud, kui pidi üks weikene liikur raam wallali lükatama. Ukse- ja aknaraamid oliwad punaseks wärwitud. Nurgades riulite peal seisiwad sawikruusid, rohilisest ja sinisest klaasist pudelid, tikitatud hõbe karikad, weikesed kullatud tassid, Wenedigi, Türgi ja Tsherkessi meistrite töö, — ja need asjad oliwad kõik läbi kabe kolme kae ja mitmet teed Bulba ehte-kambrisse tulnud, kuidas wanal sõja-ajal lugu ja wiis oli.

Raspuust pingid seisivad pitku iga nelja seina; üks määratu suur laud seisib esimeses nurgas püha kujude ees; suur kõrge ahi, trepi- ja nurgeline ja kirju kiwidega, oli teisel pool nurgas.

See kõik oli meie kabe noore mehele, kes iga aasta tagant kodu käisivad oma prii aega pidama, küllalt tuttav. Mina ütlen käisivad, sest et nad ikka oma teekonda jalgse pidivad tegema, sest hobuseid nende osaks veel ei olnud ja selle aja miis ei lubanud koolipoistel ratsa sõita. Nemed olivad veel selles wanaduses, kus iga sõariistade wääriline kasakas neid nende pitkast juukse tukkast ilma karistamata wõis tõmmata. Siis alles esite, kuna nad seminarist wälja olivad astunud, saatis Bulba neile paari noort tätku omast hobuse koplift.

Dma pojade tagasi-tuleku pühitsemisses lastis Bulba kõik pealikud ja ohwitserid, kes käepärast olivad, enese juurde kutjuda, ja kui kaks neist, Jessaul*) ja Dmitri Dowkatsh, tema endised seltsimehed, olivad tulnud, tegi ta neid oma poegadega tutawaks ja ütles:

„Waatke nüüd ka, kus mull poisid! Warsti saadan ma nad Sätshasse*).“

Wõerad soowisivad Bulbale ja pojadelle õnne ja tõendasiwad neile, see olla kuldawäärt nõuu ja ühelegi nooremehele ei olla kuski paremat kooli leida, kui Dnjeperi käreda jooksfokaäärne Sätsha.

„Ja nüüd minu herrad ja wennad,“ ütles Doras, istuge laua ümber — kuhu aga keegi paremaks arwab. Ja teie, mu pojad, joome kõige pealt üks klaas gorilkat! . . . Saagu teid Jumal õnnistama! Teie termiseks, mu pojad! Sinu termiseks, Dstap, ja sinu, Andreas! Andtu Jumal, et teil sõas ikka õnne oleks! Saagu teie usmataid ja türklasi ja tatarlasi lööma, ja kui Poolaklased midagi meie püha usu wastu peafisivad ette wõtma, siis ka Poolaklasi! Lasz käia, nüüd klaas seie! . . . Koh, kuidas gorilka maitseb? Kuida teda Ladina keeles kutsutakse? Ja, jah, mu poeg, Roomlased olivad loll-

*) Kasaka-pealik.

**) Kasaka pea kogumise ehk laagri ja elukoht Dnjeperi ääres.

pead: ei aimanudki, et ilmas gorilkat on. Kuida oli selle mehi-
kese nimi, kes palju Labina salmisid on kirjutanud? Mina
ei ole kirjadega suurt tuttan; ma olen tema nime unustanud,
— kas polnud ta nimi Horatius, arwan?"

Näe, mine usu isat ära, mõtles wanem poeg Dstap ise-
eneses; ta kawalpea teab kõik ja ise teeb ta, nagu ei mõistaks
kolme lugeda.

"Mina usun, archimandrit*) ei annud teile gorilkat nuu-
sutadagi," ütles Taras edasi. "Urge salgage midagi, poisid, üks
teil ikka saanud seljad, ja mis muud kohad weel kasakal on,
tubliste kase oksadega ära wiskitunud? Jah, ka ehk weel wast
piitsadegagi, kuna ju suureks ja meelemõistjaks olite saanud,
— ja mitte üksi laupäewal, waid ka kesknädalal ja neljapäe-
wal — noh, üks ole tõsi?"

"Mis enam sest nüid rääkida, isa? Mis läinud, see
unustatud."

"Kas nad nüid weel seda katsusiwad!" ütles Andreas.
"Peaks mõni nüid weel enesele mõttesse wõtma, minu külge
puutudagi; kui nüid mulle aga weel mõni tatarlase hulguis ette
peaks juhtuma! See saaks kohe näha, mis kasaka mõel tähendab!"

"Tubli, mu poeg, Jumala eest, waat see on tubli! Et
aga nüid ju asi nii edasi on läinud, sõidan ma ise ka teiega
ühes. Jah tõeste, seda ma teen! Miks, pagana pärast, pean ma
siin ümber wedelema? Pean ma siin tatraid külmama, maja
hoidma, lambaid ja figu wahtima ja naese ümber libitsema? Ei,
wõtku pagan, mina olen kasakas, seda ma ei taha! Kus ep
ole sõda, seal ep ole mingit õiget elu; mina lähen teiega ühes
jõetaguste**) juurde — jah, Jumala eest, ma tulen ühes!"

Ja wana Bulba sai kord-korralt ikka palawamaks ja wii-
maks koguni wihaseks, nii et istmelt üles kargas, jalaga tam-
pis ja käskiwat nägu tegi.

"Homme lähme! Mis enam wiita? Misjuguise waenla-
sega saaksime siin ka kokku hakkada, kui kodu istuma jääksime?"

*) Archimandrit: Seminari ehk kloostri waimulik ülem.

**) Jõetagused: Dnjeperi jõe ääreda jooksu kohtade ehk kohtede taga elawad kasakad

Mis neil siin urtsikus ametit? Ehk mis teeme nende pottide ja kõige maja riistadega?"

Ja nende sõnadega hakkas ta pottisid ja pudelid katti peksma ja maha pillama.

Naene waenefe, oma mehe sarnatse wiha-tujudega ammugi ju harjunud, istus pingil ja waatas kurwalt oma ette maha. Ta ei usaldanud midagi ütelda; aga kui ta seda nõuu kuulis, mis talle õige südamesse puutus, ei saanud ta filmapisaraid enam keelda. Ta wiskas ruttu filmi oma laste peale, kellest ta nii pea pidi lahkuma — ja ükski sulg ei saaks tema sõnalausumata wägewat südamewalu maalida, mis tema filmad ja wärisewad kokkupitsitatud huuled tunnistasiwad.

Bulba oli hirmus kangemeelne: üks niisugusi loomu mees, kuida seda wiieteistkümnemas aastasadas siin, pool metsikus Euroopamaa nurgas, wõis tõusta ja kaswada, kuna kõik Lõune-Wenemaa, omast würistidest kaitsmata maha jäetud, Mongoli ja Türgi wägewatest rööwijate hulkadest maani laastatud ja häwitatud sai, — kui inimesele oma kodu ja maja kaotades muud midagit järele ei wõinud jääda, kui ainult tema meelt ära heitew julgus, — kui ta oma suitsewasse kodukohta, millele waenlikud tatarlased ja kõigepoolsed hädad alati oliwad ahwardamas, jälle oma maja üles julges ehitada ja selle juures ära harines kõige häda ja rüüstusele otse filmi waatama, täieste unustades, kas maailmas ka weel mõnd hirmu on ehk ei, — kuna iseenesest rahuarmastaja Slaawi rahwa loomus sõatulele õhkus ja kasakate seisus tõusis — see kõigemääratum ja tallitsematam tähendus ja sõna Wenë rahwa loomusest, kuna iga jõeäärne sünnis kohakene ja mäda soode keskene ja mäe-kallaste alune paigake kasakate asumistest kubises, kelle aru keegi ei wõinud üle lugeda, ja kelle wärisemata saadik üks kord sultanile, kes nende paljust teada soowis, wastata wõis:

„Kes seda wõib teada? Kõik rohu-lagemaa (step) on neid täis; kus iial üks kingukene on, seal on ka üks kasakas. Kus mätas, seal mees.“ Ja see ütlemine Wene wõimust ja wäest ei olnud mitte tühine; alatised õnnetused ja hädad sundiswad rahwast sell wiisil asuma. Kurja waenlastele aga tõusis igas

kohas mehine mõel vastu. Wana wüerstiriikide ja weikeste linnakeste asemele, mis enne sõateenistuse kütidele oliwad walitsuse poolt wälja laenatud, -- weikeste wüerstide asemele, kes ikka peale üks teisega sõdisiwad ja wahel jälle omad linnad ära kauplesiwad, tõusiwad kindlamad asupaigad, mis ühiste hädade ja wiha läbi hirmsa waenlaste vastu üks teisega ühendatud oliwad. Ujaloo tundjatel on teada, kuidas wahetpidamata wõitlused ja kasakate rahutu eluwis Europat Asia metsiku riisujate hulkade eest warjasiwad, mis tema peale meewoode wiisil ähwardasiwad tungida ja mitmesse kohta ju tungisiwadki. Poola kuningad, kes ennast ära aetud wüerstide asemele nende juure laia maakondade isandaks tegiwad, — isegi küll ka wõimatumad ja kangel seiswad isandad, — tundsiwad küll kasakate tähtjust ja seda kasu ära, mis need oma sõjahimulise ja painumata eluwisi läbi Poola riigi hommikupoole rajale wõisiwad saata. Nemad meelitasiwad neid ja kiitsiwad igapidi nende wanematest päritud sõjaelu, et neid weel enam sõjakamaks teha. Nende tasase ja wolita walitsuse all muutiswad kasakatest enestest walitsatud hetmannid kõik üfsitud asutused üheks sõja-ühendusekonnaks ja seega korralikuks walitsuse waldadeks. Si olnud siin küll mitte mõnd seiswat sõjawäge olemas: sebasugust ei puutunud kusti ühegi inimese silma; aga sõja ajal ja kui ühiselt kellegi vastu üles oli tõusta, oliwad kahetsa päewaga kõik ratsa täieste sõariistus platsis. Kuninga käest ei saanud keegi enam kui ühe ainsa kuld tukati sõa-hakatuses palgaks. Neljateistkümne päewaga seisis üks sõawägi walmis lahingis, kuida seda muidu üfski kuningas omast riigist poleks wõinud wälja kutsuda. Oli sõjakäik lõpetatud, pööris iga sõjamees oma põllule ja heinamaale Dnjeperi äärde tagasi, pidas kalapüüdmist, kauplemist, tegi õlut ja elas kui waba kasakas.

Digusega pani wõeramaa rahwas kasakate tugewat ja wäsimata wõimu imeks. Mingit ametit polnud, mis tema ep oleks mõistnud: ta põletas wiina, ehitas wanakrid, tampis püssirohtu, tegi sepa- ja lukusepa tööd ja kõige pealt mõistis ta laiselda, juua ja prassida, kuidas seda ainu-üfsi wenelane wõib. Tegi ta mis iial tahes, ikka oli tall oma asi täitsa käes.

Peale nende, kes ju kasakate kirjas olivad ja enese peale sõja ajal wälja minemise kohut olivad wõtnud, wõidi igal ajal, kui kibedam häda seda nõudis, suured hulgad wabatahtlikka mehi sõtta kokku wõtta. Jessaulidel ehk pealikutel polnud muud tarwis, kui aga asutustesse, turudele ja awaliku platsidele minna ja sealt mõne wantri pealt kõwa healega maha hüida:

„Kuulge, teie wiinapõletajad ja õlleajajad, küllalt nüüd õlle ja põletatud wiina tegemiseft, küllalt olete juba ennast ahjuääres pingil laiseldanud, pööreldanud ja kärpsid oma raswabaade kallal sõõtnud! Tulge seie, auu ja ratsaliste kiitust teenima! Ja teie, kes adra taga jooksete, tatraid külwate, lammaid hoiate ja naestega ümber käite — kawa küll olete jo adra käsipuud hoidnud, kawa küll oma kollaseid kingi mulla sees mustetanud, kawa küll oma naeste ümber libitsenud ja oma sõamehe wõimu raisanud! Neg on käes, kasaka-auu otsida!“

Ja need sõnad mõjusiwad kui tule loidud kuiwa puu riitadesse. Põllumees murdis oma adra, õlleajaja ja wiinapõletaja purustas omad toobrid ja waadid, käsitööline jättis oma ameti ja kaupleja oma kaupluse kus pagan ja paik. — Kõik lõiwad omad majariistad tüfiks ja astusiwad hobuse selga. Ühe sõnaga — Wene loomus paisus wägewaks, suureks, näitas ennast uuel näol.

Taras oli weel wana aja järele hoidja pealik. Dife sõamürina tarwis loodud, oli ta elu iseäranis oma walju ja saladuseta loomu poolt tutaw. Sell ajal hakkasiwad ju Poola elumiihid Weike-Wenemaa mõisnikkude juures maad wõtma. Palju hakkasiwad ju hiilgust ja ilusat majaelu armastama, pidasiwad ehitatud suurt teenrite hulka, jahi-kullisid ja koeri, ja tegiwad kõige enam uhkeid wõeruspidusid. See kõik ei olnud Tarasfi meele järele. Tema armastas liht kasaka-elu ja pahasdas sagedaste oma seltsimeestega, kes heal meelel Warssawi poolse eesmärgi järele käisiwad — ta nimetas neid Poola panide sulaseks. Ikka rahutumas liikumises, arwas ta ennast tõsiseks õigenisu kiriku kaitsjaks. Ilma kellelgi luba küsimata läks ta sagedaste ühte ja teisi külasse, kus walitjate rõhumise ja maksude kõrgendamiste üle kaewati. Seal

oma kasakate kaskel mõistis ta kohut nende üle. Tema oli omale põhjuseks teinud, et kolme asja eest igatahes mõeka tõmmata, nimelt: esiteks, kui komisjarid wanemate sõna ei kulnud ja nende ees kübarat peast ei võtnud ehk jälle teiselt poolt rahvast ülekohtuga rõhufiwad; teiseks kui nad, kes enamiste poolaklased, õigeusu kirikud naerfiwad ja Wene esivanemate eluwiise pilkafiwad, ja kolmandaks, kui tall waenlastega, see on uskmatade ja türklastega tegemist tuli; ta arwas omal igal ajal õigust olewat, nende wastu wälja minna.

Nüüd aga rõomustas ta ju ette, seda mõteldes, et oma poegadega Sätshasse minna ja uhkete ütelda wõis:

„Näete, waadake nüid, mis tublid poisid ma teile toon!“
Ta mõtles seda, kuidas ta kõige oma wana wõitlustes raudunud sõjasektfimeestele neid ette wõis wiia ja tutmaks teha, kuidas ta siis ise tunnistajaks ja nägijaks saaks olema nende esimesest wägimehe tööst sõja-ametis ja joomise kunstis — sest see oli niisamuti ka esimeseks rüütli tubliduseks armatud. Ette oli tall küll nõuu olnud, neid üksi fenna lasta minna; aga nende mehiste noorust, nende ihu tugewust ja nende aruldast ilu nähes oli tema wana sõja-waim jälle ärkanud ja kõige oma järelejätmata kindla meele ja tahmisega wõttis ta nõuust, juba koge teisel päewal nendega ise ühes minna.

Koge läks ta tarwilikka ettemalmistamisi toimetama: Ta andis käskufid, walitses hobused ja sõjariistad ja ehted oma poegadele wälja, otsis tallid ja aidad läbi ja nimetas sulased, kes nendega ühes pidiwad minema. Oma koduse ülema ameti andis ta jessaul Tomkatschi kätte, ja nimelt selle ette määratud käsuga, et koge kõige walitsuskonna meestega wälja astuda, nii pea kui Sätshast talle sõnum saaks tulema. Ehk ta küll weel täitsa kaine ei olnud ja wiin tall weel peas keerles, ei unustanud ta ometi midagi, — ka mitte käskimast, hobufid joota ja neile oma tuttawat mõetu kõige paremad nisu künasse anda. Buru wäsinud pööris ta wiimaks majasse tagasi.

„Noh, lapsed,“ ütles ta, „nüüd on aeg magama heita; homme aga teeme, mis Jumal tahab. Woodifid pole meile tarwis üles teha; meie magame hoomi peal.“

Dö oli praegu alles waemalt taemast pimestanud; aga Bulhal oli wiifiks, wara puhkama minna. Ta sirutas ühe teki peale ja kattis ennast lamba kasuta alla, sest öö-öht oli kaunis jahe, ja Bulba armastas sooja, kui ta kodus oli. Warsti hakkas ta nerkama, ja tema eesmärgi järele kõif teised, kes igaüks isekohta hoowi maha olivad heitnud; kõige enne aga uinus waht, sest tema oli noorte herrade kodutulemise auuks kõige enam joonud.

Oma, waenekene, ainuüksi ei maganud. Ta oli oma armsa laste peatse otsa, kes kõrmu magastwad, maha istunud. Tema kammis nende sassis lainud juukseid ja kattis neid filma meega. Tema wahtis nende peale kõige oma hingega, kõige oma südame tundmistega, kõif ta elu ja olu näitas ennast ta filmist, ta ei jõudnud ega jõudnud lapsi küllalt waadata. Eks ta olnud neid iseenele rinnast toitnud, neid waewa ja murega suureks kaswatanud — ja ainult aga üheks filmapilguks pidi ta neid nüüd jälle oma juures nägema!

„Minu lapsed, minu armsad lapsed! Mis saab teist saama? Mis ootab teid?“ rääkis ta, ja palawad pisarad woolasiwad tall kortsunud palete üle, mis tema endist ilusat nägu wanaduse alla matsiwad.

Jah, temal oli raskeid muresid ja leinamisi kanda, kuidagi igal naesel sealsel karedal kurjal ajal. Ühe filmapilgukese aga oli ta armastusele elanud — esimeste nooruse palawate tundmistega ja igatsuste ajal; warsti peale seda oli tema kare, wali armastaja teda ära kõrmale jätnud ja tema asemele omale mõega, sõaseltfimehi ja wiina peefert armastatawaks wõtnud. Raks kolm kord aastas aga nägi ta oma meest — jah, wahel ei saanud ta aastate kaupa temast midagi kuulda. Ja kui tema ka kodu oli, kui nad teine teisega elasiwad, mis elu see oli? Ta pidi sõimamist, ja ka löökisidki heaks wõtma; armastuse kallistamisi ja suu-andmisi sai ta armaste tunda ja sedagi nagu pool kingituse pärast. Tema oli üks aruldane ja üksik inimene siin hulga naesteta sõameeste seas, kellede nägude peale wägewa Dnjeperi jõe ja tema ümberkaudse metsade elu ennast näitas maalinud olewad. Tema noorpõlw oli ilma õnne maitsemata ja tundmata ruttu kadunud; tema ilusad priskeid palged ja

tema walged rinnad oliwad armastuse suuandmijeta närtsinud ja enne aega fortsude alla kaetud saanud. Kõik tema armastus, kõik tema südame tundmised, kõik mis naestel õnne, igatsenist ja soowimist on, oli tema sees wiimaks aina aga ema-armastuseks muutnud ja saanud.

Südame palawuses, hõrnas armastuse tundmises, filmawees walwas ta, linnuna enda pead oma laste kohta kummarkile hoides. Tema pojad tema kallid pojad wõeti tema käest ära — nii et neid wast enam uialgi film ei sa nägema! Kes teab, wõib olla ehk lööb neil kõige esimeses lahingis mõni Tatar pea lõhki, ja ema ei saa kunagi teadma, kus nende kehad maha jäiwad, kiskjatele ja lindudele saagiks. Ja ometi annaks ta iga nende weretilgakese eest kõik oma elu. Jookswail pisaratel wahtis ta neile weel filmadesse, kui nad ju ammu kowaste unesse oliwad uinunud.

„Kes teab,“ mõtles ta, „ehk jätab Bulba, kui ta ärkab, seda reisi paariks päewaks edasi. Ehk wõttis ta wast sellepärast nii rutulist äramineku nõu, et ta täna nii palju on joonud.“

Kuu walgustas ülevalt ju ammu kõik hoowi ja seal uinuwaid magajaid, walgustas pakku paju wõsu ja kõrget aru-rohtu, mis hoowi ümber piirawat post-aeda kattis. Weel ikka seisis waene ema oma armastatud laste peatses, mitte filma ei pöörnud ta neist ära ega mõtelnudki magamisest. Juba oliwad hobused, hommikud ligi tundes, rohu sisse heitnud ja söömist jätnud. Kehed pajude ladwul hakkasiwad lõdiseima ja kord korralt tungis lõdin oksast oksasse kurni alla. Walwaja aga jäi istuma, kurni hommik puhkes, tema ei tunnud mingit wäsimust ja oleks soowinud, et öö weel kauemine kestaks. Steppist ehk aru-rohulagedast kstis korraga ühe noore täku wali hirnumine, ja punased wiirud walgustasiwad ju taewa serwa.

Häkitfelt ärkas Bulba ja fargas üles. Kõik oli tal wäga meeles, mis ta õhtu oli käskinud.

„Üles, poisid, raputage uni! Aeg on käes, aeg on käes! Minge jootke hobusid! Aga kus siis meie wanakene on?“ (Nõnda nimetas ta ikka oma naist.) „Tõta kiireste üles, wanakene, anna meile süia! Meil on pikk tee ees!“

Waene naene, wiimist lootust kautades, läks kurwalt majasse.

Kuna ta filmapisarates pruukosti valmistas, toimetas Bulba oma wiimseid ettemalmitusi, käis tallides senna ja tenna ja otsis ise oma poegadele kõige kallimad riided wälja.

Silmapilguga oliwad meie seminaristid ümber muudetud. Nende wana mustunud kingade asemel katsiwad punased sassiansaapad nende jalgu. Püksid, vea ütelda mustamere laiused ja tuhande weikese woldilised, oliwad kuldse wööga kokku tõmmatud, mille küljes pikkad rihmad puudikutega ja muu ehtedega piibu tarwis rippusiwad. Kasaka-kuub, helepunasest riidest, mis tulena säras, oli ühe tikitatud wööga pealt kokku tõmmatud, mille wahela Türgi pistolid oliwad pistetud; üks suur mõel oli wööl tupes, ja wedeles kliriseses wastu jalgu. Nende natuke pruunitanud nägu näitas nüüd walgem ja ilusam; must noor kihmhabe ülendas nende tubli ja terwe noorte palede jume weel enam. Klusad oliwad nad waadata oma kullatud serwilise musta lamba-nahkse mütside all.

Kui waene ema neid sedawiisi filmas, ei saanud ta sõnagi lausta, ja pisaradki tarretasiwad talle filmadesse.

„Noh, pojakesed, kõik on walmis,“ ütles Bulba. „Nüüd mitte enam kohklemist. Aga wana kristliku pruugi järele tahame kõik weel maha istuda.“

Ja kõik istusiwad, ka sulasedki, kes auupaiklikult ukse juures oliwad seisnud.

„Ja nüüd, ema, õnnista oma lapsi,“ ütles Bulba. „Palu Jumala poole, et nad wahwaste wõitleksiwad; alati oma Kasaka auu hoiaksiwad ja ikka kristliku usu eest seisaksiwad; kui mitte, — et nad siis hukka saaksiwad ja jälgegi neist maa peale järele ei jääks! Minge oma ema juurde, poisid: Ema palwe warjab maal ja merel.“

Waene ema langes nendele ümber kaela, wõttis kaks weikest püha-tuju ja pani nuttes nende ümber kaela rippuma.

Wõtku teid püha Jumala-ema... kaitsta... Lapsed, ärge unustage oma emat ära... Saatke mulle wahel enesest teadust...“

Enam ei saanud ta rääkida.

„Ja nüüd edasi, poisid!“ ütles Bulba.

Hobused seisivad ju sadulas ufte ees. Bulba hüppas oma „kuradi“ selga, kes nõtkuma hakkas, kui korraga paar-kümment leiskad omas seljas tundis olewat, sest Taras oli aruldane paks ja raske.

Kui ema nägi, et ta pojad sadulas seisivad, ruttas ta noorema juurde, kelle näu peal hörn lahkumise tundmine korraga oli lehwitsemata hakkanud. Ema hakkas tema jalgrauasse finni, siis sadulast, hakkas poja kaela ja ei tahtnud teda enam oma kätte wahelt laske. Tema hörnast emafilmit paistis kõige sügavam meeleäraheitmine. Kaks tugewad kasakat wõtsiwad teda tasakeste ära ja kandiwad majasse. Aga sell filmapilgul, kui ratsalised hoomiwärawast wälja sõitsiwad, jooksis ta India naese usinusega, mis tema wanaduse kohta täitsc imeks oli panna, oma poegadele järele, pidas wastupanematal wõimul teise hobuse finni ja hakkas kui pool meeletu oma poja ümber.

Teda kanneti jälle ära.

Kurwalt sõitsiwad noored kasakad oma isa kõrwal edasi, aga teda kartes, hoidiwad nad oma pisarad tagasi. Ka Bulba oli natuke liigutatud, ehk ta küll kõigest jõuust seda warjata püüdis.

Täna oli üks pool segane päew; heledaste wilkusiwad laiad rohuladwad ja otsata rohumaad; linnud jiristasiwad mitmel wiisil. Kui noored mehed tüki teed mööda oliwad saanud, waatafiwad nad tagasi. Kodumajad oliwad juba nagu maapinnast kadumas; üksi kaks korstent ja puude ladwad oliwad aga weel näha, mille oksades nemad poisikese põlmes orawatena oliwad ümber roninud. Seal lautas ennast nende filmade ees heinamaa igale poole kaugemale, mille ümberkaudne neile lõi nende läinud elulugu meele tuletas — sest ajast saadit hakates, kuna nad kastele rohu sees oliwad püherdanud ja weeretanud, ja kunni selle wanaduseni, kuna nad sealsamas sõstrafilmalist kasaka neiukest oodasiwad, neiukest, kes häbelikult omal weikesel usinal jalal ligemalle tipitas jooksta. . . . Sealt paistab nüüd weel aga kõrge latt ja sammas

kaemu kohalt oma wint-rattaga kõrgel ülemel, ja warsti katab kodu kohta ja kõik tulnud lagedat üks wahu kohta jäem mägi oma taha warjule. . . .

Jäe Sumalaga, sa isa katuse alune, teie lapsi põlwe mängid, Sumalaga kõik!

Teine peatiikk.

Meie kolm ratsalist sõitsiwad tasakeste. Wana Taras mõtles oma endist iga. Tema noor aeg lehwitas tema waimu eest mööda, ja aastad, põgenenud aastad, mida kasakas ikka taga leinab, sest tema tahaks, et kõik elu lõpmata noorpõlwe oleks. Wanamees mõtles ka, misfuguseid oma wana sõpradest ta Sätshast eest saaks leidma. Ta arwas neid üles, keda juba surm oli kätte saanud, ja neid, kes weel elawate seas oliwad. Tasa weeresiwad tall pisarad palede üle, ja hall pea langes kurwalt rinna peale.

Tema pojad oliwad koguni teistes mõtetes. Meie ei wõi ka nendest mõnda lähemalt siin ütlemata jätta.

Baewalt oliwad nad kaheteistkümnne aastased, kui nad Riiewi akademiaasse saiwad saadetud; sest juba pea kõik selle aja jõukamad tundsiwad hädaste tarwiliseks, oma lastele kooliõpetust ja kaswatust anda lasta, ehk küll kõik pärast jälle lühikese ajaga täitsa unustatud sai. Kooli astudes oliwad nad kõik metsikud poisid ja meelewallalises wabaduses harjunud. Seal saiwad nad küll natuke taltsamaks ja pärisiwad enam ehk vähem kõik oma elu ja olu poolest nagu ühist harimise wärwi, mis neid üks teiega pealiskaudu ühe sarnaseks tegi.

Bulba wanem poeg, Ostap, oli oma teaduse teed sellega hakkanud, et ta esimesel aastal koolist ära jooksis. Teda toodi tagasi, piitsutati hirmsaste ja pandi oma ramatute taha istuma. Neli korda mattis ta oma abd-raamatu maa sisse ja neli kord osteti talle, kuna teda ikka metsalise wiisil pekseti, jälle

uus. Wistift oleks poiss wiiet korda seda proomi teinud, kui taale tema isa mitte kindlaste poleks ähwardanud, teda terweks kaheskümneks aastaks kloostrisse teenijaks mennaks panna, mis juures ta peale seda ähwardust ka pühaste töötas, iialgi ei saada tema filmad Sätshat näha, kui ta mitte kõik ei õpiks, mis akademias õpetadi.

On aga küll ime, et sellesama Taras Bulba suust niisugune ähwardus wälja tuli, kes ise kõige teaduste ja tarkuste üle naeris ja nalja pidas ja ka oma poegadele, nagu nägime, nõuu andis, sellega ei midagi tegemist teha — Sest filmapilgust saadik hakkas Ostap iseäralise suure püüdnisega oma igawaid raamatuid uurima, ja sai warsti kõige tublimate koolipoiste sekka.

Selleaegse õpetamise wiisil ei olnud kõige vähematki ühendust ega sidet elu toimetuste ja olemistega. Kõigil kooliteaduse, grammatiku, kõnekunsti ja õige-mõttekunsti liig terawatel arutamistel ei olnud mingit tegemist selleaegse waimuga ja wälise elu ning oluga. Runagi ei tulnud asja ega korda, kus neid elu toimetustel oleks wõinud pruukida. Diehed ei mõistnud oma masina wiisil õpitud teadustega mitte vähematki peale hakata. Selleaegsed õpetatud pead oliwad waimuharimise poolest kõigist kõige uimasemad, sest neil puudusiwad harjutamise tööpaigad. Pealegi pidi ka ju selle seminari republikaniline wõi priirigi wääriline olu ja seaduskord seda suurt hulka noori, tugewaid mehi wägise ühe koguni wälimise ja wõimsama teu ja tahtmisele äratama, kui selleks teaduse tööks, mille wägise päha topimisega siin neid waewati. See alw toit, sagedad näljakaristused, südames ärkawad ihaldused ja tahtmised, kuidas need ühe noore, terve mehe sees liikuwad, see kõik kogus ühte kofku, tema sees neid ettemõtmist ja nõuustid äratama, mis pärast ainult Dnjeperi ääres pidi täidetud ja waigistatud saama.

Näljased akademi-õpijad luusisiwad kõiti Riiewi wulitsaid mööda ümber, ja rahwal oli õigus, kui nende wastu ettewaatlikud oliwad. Kauplejad naesed, kes turuplatsi peal istusiwad, katsusiwad niipea kui mõni akademiker mööda läks

ikka omad foogid ja toidufraamid mõlemate kätega finni hoida, nagu emane kullifene oma poegi warjab.

Üks seminaristide seast oli, nagu igas koolis wiis, teistele ülemaks, ja nimetati konsuliks. Aga sellel konsulil, kelle kohus oli, oma seltsimeeste hea ülespidamise eest walwada, olivad enesjel nii suured taskud pükste sees, et senna sisse kõik kaubanaese kraami oleks wõinud warjule pista.

Seminaristid ehk akademikerid olivad iseene se keskis ja iseene sele nagu üks ilm ja rahwas. See on, ei saanud kuhugi teiste inimeste seltsi. Rõrgemad inimesed, Poola ja Wene mõisnikud, ei lastnud neid oma seltskonda. Ka wojewode*) Adam Kissel, ehk küll ise akademia eestseisja, ei kutsunud üliõpilasi neid enese juure, ega ka muu kohta seltsidesse, waid käskis neid ikka kõwa käe all pidada. See käsk aga oli puhas ilma asjata, sest ei rektor ega prohweessorid ei käinud witsaga ja piitsaga hoidlikult ümber, ja mõni kord piitsutatiwad lektorid nende käsu peale konsulid nii hirmsaste läbi, et need mittu nädalat pükja saiwad õeruda.

Palju nende seast aga ei pidanud sarnatselt tühjust karistamisest suurt asjagi, wõib olla wast ehk natuke karedamaks, kui klaasikest põletatud wiina pipraga; selle wastu aga pahandatiwad ennast jälle mõned teised sinise lõpmata karistuse üle nii, et jalgele tuld andsiwad ja Sätshasse põgenesiwad, kui nad aga teed teadsiwad ja mitte enne senna jõuudmist finni ei saanud wõetud.

Dstap Bulba, ehk ta küll suure wäsimatausega loogikat ja ka theologiati õpis, ei jõudnud ennast ometi naljalt nende armutumana witsade eest hoida. Pole siis ime, et see kõik tema meelt ja waimu kõwaks, wihapooleliseks, aga ka kõikumataks tegi, nagu seda iseäranis kasakatest wõib ütelda. Dstapi loeti kõigist teistest ikka kõige paremate seltsimeeste sekka. Armaste oli tema mõnel üleemeelsel ettewõtmisel oma seltsimeeste juhatajaks — nagu näituseks: mõne wõera wiljapuu aia riisumisel ehk milgil suurematel kelmistükiidel — selle asemel aga oli ta ikka esimene kaasa tegema, kui mõni kawal-pea kooliwend

*) Wojewode: wäiksem juhataja; ka maakonna ülem j. n. e.

mõnda kelmistüki oli wälja arwanud, ja tehtagu mis tahes, ilmaški ei annud ta oma seltsimehi üles; mingi karistus ei jõunud teda selts sundida. Tema ei pidanud pea mingist muust meelelahutamisest ega lustist lugu, kui aga sõjast ja purjutamisest; wähemalt ei tõusnud tall midagi muud iseenesest mõttesse. Tema oli saladuseta ja auusameelne ja armuheitwa südamega — muidugi nii, kuidas üks niisugune loomus ja selleaegne aeg seda mõttesse ilmuda lubasiwad. Tema waese ema filmapijarad oliwad teda südamest liigutanud; ja need oliwad need ainsad, mis teda rahutumaks tegiwad ja teda oma pead norgu sundisiwad lastma.

Tema noorem wend Andreas oli oma südametundmiste poolest osalt peenemal järjel. Tema õppimine läks juuremal rõõmul edasi, ja ilma niisuguse waewata, mida ühel raskele ja järelejätmatal inimesel õppimisetöö maksma tuleb. Tema oli rikkam mõtte-leidmise poolest kui tema wend, oli sagedaste seltsimeeste eesjuhatajaks mõne kardetawa ettemõtmise juures ja teadis ennast sagedaste oma kawala waimu abiga karistuse eest peasta, kuna wend Dstap ilma suure jututa oma wanimukse seljast ära tõmbas ja maha heitis; iialgi ei lastnud ta omale mõttesse tulla, armu paluda.

Andreas oli otse niisamuti himuline sõja wägimehe tegude peale nagu wendgi; aga tema südames oli ka muudel tundmistel maad. Armastuse soowimine mõttis tema sees siis ju suurt wõimu, kui ta ju kahelkateiskümne aastaseks oli saanud. Ühe naesterahwa kuju tõuustis tall palawates mõttetes filmade ette. Kuna ta philosophia waielus-õpetusi pealt kuulas, nägi ta seda oma südamesse juurdunud mõtete kuju puna palgetel, hõrnal naerul ja sõstrafilmil oma waimu ees; ja igas kohas lehwitas üks kuju oma elawa, wälkuwa musta filmadega, hingates liikuma rindadega, ilusa hõrna katmata käewartega alati nagu tema eest mööda; juba see pealmine kuub, mis neil armsaid ja tugewaid ihu liikmeid kattis, õhutas Andrea mõttetes ja hinges rääkimata sügawat armastuse igatsemist. Soolega hoidis ta seltsimeeste eest oma noore, põlewa südame tundmisi salajas; sest sell ajal arwati iga kasakale otse kõlbmataks ja teuta-

waks naesterahwa ja armastuse peale mõtelda, enne kui ta weel lahingis oma mehisust ei olnud ülesnäidanud. Üle pea astus meie Andreas wiimastes seminari aastades hoopis arwemine oma seltsimeeste eestwedajaks ülemeelsetes ettemõtmistes; aga selle asemel eksis ja rändas ta jagedaste mööda ükshkuid Riiewi uulitsaid ümber, mis meelitawate kirsi-puu aiade ja weikeste madalate majade wahel edasi wenisiwad. Wahel juhtus ta ka suurtsugu rahwa uulitsatesse; praeguse Wana-Riiewisse, kus Weike-Wenemaa ja Poola mõisnikud elasiwad, ja selle majad uhkete ehitatud oliwad. Kui ta ühel päewal seal nagu pool unine ümber rändas, oleks ta peaaegu ühe Poola mõisniku raske wankre rataste alla jäenud. Aga pukis istuja habemik kutsar ulatas temale ühe kōwa piitsa hoobi. Noor akademiker sai tuli-wihaseks. Meeletumal julgusel tõmbas ta tugewa käega teisest tagumisest rattast kinni ja pidas korraga wankri jooksu pealt paigal. Aga kutsar, kes kurja tempu kartis tulewat, andis hoosteale piitsa, need tõmbasiwad kiiresti minema — ja Andreas, kes õnneks oma kae tagasi oli tõmmanud, sai, filmad wastumaad, pori sisse tõugatud.

Seal helises korraga ülewel tema kohal kena naeru heal. Ta waatas üles ja nägi afna peal imeilusat neidu seismas: neiu, musta juulsetega ja selle juures näu poolest nii hele walge kui lumi, mille peale tõuuswa päikese kiired langewad. Tema naeris täiest suust ja see naermine andis weel tema otsata ilule üht südantwõitwat ime-wäge. Juhmitades jäi Andreas seisma, täieste iseennast unustades wahtis ta tema poole üles ja pühkis selle juures nagu pool teadmata omal pori filmist, mis läbi ta ennast aga weel enam näutumaks tegi.

Kes oli see ilus tüdruk? Ta küsis maja teendrite käest, kes uhkes riides praegu hulgana wärawa ees seisiwad ja üht noort bandura mängijat kuulasiwad. Aga need naeriswad temale otse suu sisse, kui nad teda nõnda poriga kaetud nägiwad, ja ei pidanud temast niipaljugi lugu, et wastata. Wiimaks sai ta ometi teada, et see naerja Rowno wojewode tütar olla, kes mõneks ajaks Riiewis elamas oli.

Teisel ööl ronis ta ülemeelse julgusega, kuidas seda ainult akademia õpjal võib olla, üle post-aia selle neiu maja aeda, läks ühe puu otsa, mille oksad kuni majakatusese ulatasivad, astus puu oksade mööda katuse peale ja roomas läbi madala korsna otse teed ilusa tüdrukuga magamise kambrisse.

Neiu seisis praegu ühe küinla ees ja mõttis endal kallid kõrwarõngaid ära.

Ilus Poolatükkene ehmatas nii ära, kui korraga üht tundmata inimest enda ees nägi, et mitte üht sõnagi suust ei saanud. Aga kui filmas, et akademia-õpja liikumata ja maha löödud filmil siin seisis ja nii häbelikus kartuses oli, et sõrmege ei liigutanud, ja kui ta teda sedasama ära tundis olemat, kes tema oma filma ees eile porisse oli langenud, tuli talle uueste suur naer peale. Pealegi ei olnud Andrease näust midagi hirmutawat näha; ta oli ju ometi väga ilus noormees. Raua ja südamest pidi neiu naerma ja viimaks hakkas ta Andreast naerupilkamisel mängu asjaks tegema. See ilus tüdruk oli tuulemeelne, kui kõik Poola naesterahwad; aga tema filmadel, tema imet täis selgedel filmadel oli viibimisaeg vaatamine ja niisugune pilk, mis jäedamat waimukindlust tunnistab.

Maene akademia-õpja ei julgenud ikka veel kättki liigutada, ta oli nagu siutud. Seal astus wojewode tütar kõrgel usinusega tema juurde, pani temale ühe hülgawa kallikiwi pähä, kõrwa rõngad kõrwade külge ja wiskas talle kuld-narmastelise, läbipaistwa jatkese õlale. Siis seadis ta tema juuksed kunstliku londa ja tegi temaga tuhanded narritembud, ja niisuguse lapseliku julgusega, nagu seda üksi Poola naesterahwa tuline meel võib teha, ja mis meie noort koolipoissi üsna meeletult segas ajas. Tema oli kui üks naeruwäärne kujuk, kuna ta lahtise suuga liikumata paigal seisis ja selle ilusa naljakelmile filmadesse wahtis.

Korraga oli üht kahinat kuulda. Tütarlaps kargas hirmu pärast. Ta kaskis Andreast, ennast sängi alla ära peita ja kui weel kogu midagi ei tulnud ja tema ehmatuse üle oli läinud, hüüdis ta oma tua-naese, kes üks wangi saanud Tatari

naesterahmas oli, ja kaskis teda noortmeest ettemaatlikult aeda miia, et see sealt üle aia saaks pogeneda.

Aga seekord ei olnud meie akademiker mitte nonna onnelik üle aia saamas. Waht arkas unest ules, haris tall kowaste jalust kinni, ja juurde ruttaw teenrite pere klopis teda sudame soowimist moodsa labi, kuni wiimaks tema usinad jalad teda warjule kandiswad.

Peale seda juhtumist jai poisil waga kardetawaks wojewode majast moodsa minna, kus teenrite kari ifka waga suur oli. Weel uksford jai Andreas seda ilusat Poola neid katoliku kirikus naha. Neiu tundis teda ja naeratas talle lahkestest wasta, kui kunagi wana tutawale. Warsti paraft seda laks Rowno wojewode siit linnast ara, ja iusa foftrafimadega poola neiu asemel waatas uks tundmata, tuhmn naga afnast wälja.

Sellepeale motles Andreas, kuna ta oma pead norgus hoidis ja filmi pilgutamata oma hobuse laka peale wahtis.

Aga fenni oli rohulagemaa woi stepp neid koi ammu oma roheliise hólma motnud. Kõrge rohi oli igal pool nii nende umber, et aga mustad kasaka=mutfid üle latwade wälja ulatasiwad.

„Ei, ei, mis see tähendab, poisid, et teie igauks nii wait olete?“ hüidis wiimaks Bulba, oma motetest ules arka des. „Dte nii kui paar kloostremenda! Wõtke piip hambasse ja siidake põlema, ja siis tahame oma hobustele kannukseid anda ja edasi lennata, et lindki meid kätte ei saa.“

Ja kasakad lastiswad ennast oma hooste selga kummarkile ja kadusiwad rohusse. Ei olnud nende mustasi mutsifidki enam naha; uksi mahawajuw rohi andis mõista kuhu poole nad kihutasiwad.

Paike paistis ju ammu pilwedeta taewast ja walas oma elustawat sooja=walgust üle rohulageda. Kõik udu ja kurbtus kadus kasakate hingest; nende sudamed hõiskasiwad kui arka=wad linnud.

Wida kaugemale nad stepisse jõudiswad, seda ilusamaks see laks. Sell ajal oli koi löunapoolne maa=ruum, mis nüid Uueks=Benemaaks kutsutakse, Weike=Benemaast kuni Mustamereni neiu=ehtena tühi rohumaa, ialgi ei olnund keegi ader nende

otsata metsiku rohu laenetele wagu ajanud; üksi metsahobused, kes siin nagu metsas oma warju pidasivad, astusivad ja trampisivad teda oma jalgade all mõnes kohtades maha. Rõiges loomuses ei wõinud enam ilusamat armata; kõik see lõpmata maapind oli kullakas roheline meri, mille peal miljonid teisiwärmisid kirjendasivad. Peenikese kõrge rohukõrrede wahelt ajas helesinine wiljaeht ruffilill oma nupu üles. Kollane ginster firutas oma piiramidi wormilist krooni kõrgele; walge ristilhein oma firmilise peakestega walgendas rohupinnal, ja nisupea, Jumal teab kust seie kantud, kaswas ja walmines suurel hulgal. Tema peene kõrrede wahel aeles põldpüi oma üles firutawa kaelaga ühest teisi.

Dhtu täitis tuhandete lindude heal. Taewa all aeles kull liikumata laiale firutatud tiiwul, filmi ahneste alla rohu pinale hoides. Raugelt kostis käre metshane kaagutamine, Jumal teab kust kõrwalisest järwest. Rohu seest tõuuis mõedulisel tiwa lõogil stepi-kajakas ja ujus täiel rõõmul ülewel fini-õhu laenetes. Pea tungib ta kõrgele üles ja pilgub aga weel kui must punkt waataja filmi, pea pöörab ta tiwu ja läigib ja wilgub heledal päikesel paistel! . . . Oh, kui ilus sa oled, minu rohulagemaa, mu stepp . . .

Meie reisijad tegiwad aga mõneks minutiks seisatust, et süia. Siis astusivad kõik nende saatjad, mille hulk kümme kaksak suur oli, hooste seljast maha ja peastiswad puu-pudelid, mis gorillkaga täidetud, ja nendega ühes ka kõrwiisa jooginõuud, sadulate küljest lahti. Söödi aga leiba ja pekki eht kuimatatud kookisid, ja joodi ainult üks peeker wiina reisi karastuseks; sest Taras Bulba ei lubanud ialgi teekäigil joobnuks juua. Siis mindi kuni õhtuni wahetpidamata edasi.

Dhtu läks arulagemaa täitsa teisels. Kõik tema kirju pind, wiimastest päikesel heledatest kiiredest üle woolatud, muutis ennast kord korralt tumedamaks, nii et meeste ja hooste warjud suurelt pitkalt tema üle lendasivad, ja waibus wiimaks mustaks rohelisteks. Taime ja õilme lõhn läks kangemaks; iga lillekene, iga rohu kõrreke õhtas lõhna, ja kõik stepp lehwites magusast õhust. Tumesinise taewa peal olivad kui hiigla

pintsliga tõmmatud laiad jooned. Siin ja seal pilkusiwad ferged, läbi-paistwad pilwetükikesed, kuna waike tuuleõht wärske suuandmisega mere-laenete wiisil üle rohu latwade kiikus, wae-walt rändajale pale külge õhkades.

Rõik päewane muusika waikeis ja selle asemele tuli pitka-mööda teine. Kirjud muld-hiired hüppasiwad ettewaatlikult omast peidust wälja, kükitasiwad tagumise jalgade peale ja täitsi-wad kõik rohulagedat oma wilinaga. Rohufirtsu firtsumine tõusis kangemaks, ja wahel kuulbus mõnest kaugest järwest ühe ütsiku luige kisa, mis kui hõbe-kella heal läbi õhu kostis.

Dö tulemisel pidiwad meie reisijad lesta lagedat kinni, otsiwad ühe puhkamise aseme, tegiwad tule üles ja seadsiwad katla senna peale, et tongu keeta. Suits lahkus kahets ja tõusis keerul õhusse. Kui õhtu ära oli söödud, heideti magama; hobused lasti kammitsas rohusse. Kasakad magasiwad oma riiete sees. Dõtähed waatasiwad kiirgades taewast nende peale maha. Nad kuulsiwad oma ümber arwamata hulga putukate firtsumist ja wirinat, kes rohus roomasiwad. Rõik see kräksumine, sumisemine, firtsumine, mis wahetpidamata läbi wärske öö-õhu kostis, liigutas armsaste uneuimuses uinuwad kõrwa. Kui keegi neist ärkas ja filmapilguks ennast ümberwaatamiseks püsti ajas, nägi ta kõik rohulagedat oma ümbert tuli-putukatest kiir-gawat. Jälle teine kord oli ööfine taewas mitmest kohast kange tulekumaga walgustatud, mis lesta tuli, et kuiw pilliroog heina-maade peal ja mõne jõekese ääres oli põlema süidatud; ja üks mustaw hulk luikesid, omal reisiril Põhja poole minemas sai korraga roosi-heleda walguse kiirede kohal selgetks nähtawale, siis näitas, nagu oleksiwad punased rätikud tumeda taewa all lendamas.

Reisijatel läts tee ilma mingi hädata edasi. Kusagil ei tulnud neile üht puud silma; ikka üks ja seesama wallaline, ilus, lõpmata rohustapp. Üksi wahete wahel wirwendasiwad ja sinasiwad kaugel, kaugel metsade ladwad, mis mööda Dnjeperi äärt edasi weniwad. Üks ainus kord näitas Taras oma poe-gadele üht weikest liikumat musta täppi kaugel stepi-rohu sees ja ütles:

„Baadake ka kord, lapsed, seal sõidab üks tatarlane!”

Raidetaw weifene kihw-habemega pea pööris kaugelt omad pitkafad widulised filmad otse nende poole, häkitiselt seisatas tatar nagu mõni jahikoer ja kadus siis ruttu kui metskits ära, kui nägi et Kasakaid kolmeteistkümmet oli.

„Noh, poisid, katkuge õige kord seda tatarlast kinni saada! ütles Bulba ja siis jälle koge: Aga, ei, jätke parem, teie ei saa teda enam kätte saama; tema hobune on veel mäledam kui minu „Kurak.”

Sellegi pärast aga armas Bulba ettevaatamist tarwis olewat, sest ta kartis kuskil waritsemist. Tema sõitis oma seltsiga ühe jõekese äärde, mis Tatari-jõeks kutsuti ja Dnjeperisse jooksis. Siin pöörsiwad nad hobused wette ja läksiwad tükl aega jõe-woolu mööda edasi, et oma jälgi warjata. Siis sõitsiwad nad teisele kaldale wäija ja läksiwad oma teed edasi.

Kolme päewa pärast oliwad nad juba selle koha ligidal, kus nende reisi eesmärk oli. Oht sai häkitiselt jahedaks — sellest märkasiwad nad Dnjeperi ligidust. Seal wirtwendab ta tõeste kaugelt ja näitab ennast tume-üinisel joonel taewa serwa all. Ta weeretab oma külmasi laeneid edasi ja tuleb meie reisijatele ikka ligemale, ikka ligemale, ja pea wõttab ta kõik poole filmanähtawat maapinda oma alla.

See oli see koht, kus Dnjeper, kaua kitsaste kallaste wahel ülemal pool kokku kitsendatud, wiimaks ometi ennast wabalt laiendab ja kohiseb kui meri ja ennast keelmata suurendab, ja lahus seiswatest saarekestest oma jooksu-sängis saab sunnitud üle oma kallaste tungima, kus tema wood kaugele maad katawad, millede wastu kaljud ega tammid ei pea.

Kasakad astusiwad hooste seljast maha, läksiwad nendega parwele ja jõuudsiwad kolme tunnilise sõidu järele Kortitsa saare peale, kus seekord Sätšha oli.

Üks hulk rahwast waidles praegu kaldal parwe rahwaga. Meie kasakad hüppasiwad jälle sadulasse, Taras wõttis ennast õige uhkeste kokku, tõmbas oma wöö kõwemine ja silitas korra suurel wiisil käega oma kihw-habet. Tema

pojad filmitsefiwad ennast nisamuti peast jaluni, poolest saadid nagu ühe iseäralise kartusega, poolest saadid rõõmuga, ja sõitsiwad kõit ühes alewisse, mis Sätshast poole wersta kaugusel oli.

Senna saades jäiwad neil kõrwad wiiekümne sepahaamri mürinaft kinni, mis kaheskümneswiies pool-maaaluses, rohumä-tastega kaetud sepatõõmajas halafi wastu põrutasiwad. Kõisajad nahksepa ehk parkija ameti mehed oma tugema rusikatega, toime-tasiwad härjanahku enda uulitsate kõrwale ehitatud ulualustes paigale; kraam-kaupmehed istusiwad oma telkide all püsirohu, tulekiwide ja terakse hunnikute taga: üks Armeenlane lautas kallid rätikuid ostjate ette wälja; üks Tatar pööris lammas-twardas; üks Juut imes otseti-peaga ühe waadi kallal gorilkat. Mis aga kõige enam nende tähelepanemist äratas, oli üks jõe-tagulane, kes otse kest uulitsat magas, käed ja jalad kaugele laiale sirutatud. Taras Bulba ei saanud jätta, oma hobust kinni pidamast ja maas wedelejat wälja naermast.

„Hoi, kuidas ta mees ennast siin pehmeste maha siruta-nud!“ hüidis ta. „Wui, sina, oled jaa w'a ilus asi küll nüid seal.“

Ja tõeste oli see kuju iseäraline küll.

Jõetagulane oli ennast lõwina uulitsa peale wälja sirutanud; tema uhkete tagasi pöördud pea kattis pool küinart maad ära; tema ilusast punasest riidest püksid oliwad tõrwaga määritud, et kõigele ilmale selgeste näidata, kui palju ta neist hoolib.

Oli Bulba teda natukene aega filmitsenud, läks ta omaks-tega üht kitsast uulitsad edasi, mis kõiksugu käsitöölisi ja kõit-sugu rahwast täis kubises. See alew oli kui laad wõi turg, mis Sätshad toitit ja kattis; sest Sätsha mõistis ainult pras-sida ja püssi lasta.

Wiimaks jäi neil alew taga selja ja tuliwad neile mit-med üks ühest eemal seiswad kasakate majad wastu, mis osast muru, osast tatari wiisil wildiga kaetud oliwad. Mõne ette oliwad suuredtükid üles seatud. Ruskil ei olnud aedu ega nii-sugusid madalaid majasid madala puupostide peale ehitatud

ulualustega mõi tuaejistega, nagu alemis olivad olnud. Madal mool ja ristpalkidest kants, keda keegi ei wahtinud, mõis selle linna elanikude hooletust tunnistada. Mõned tugewad, paksud jõetagulased, kes piipu suitsetades uulitsal kõhuli olivad, waat-siwad meie minejatele poolest saadik tähele panemata otsa ja ei liigutanud paigastki. Taras sõitis ettemaatlikult oma poega-dega neist läbi ja ütles:

„Tere lõunest, herrad!“

„Terwis teile ka! wastasiwad jõetagused.

„Igas kohas leidsiwad nad kokku kogunud kirjuid rahwa hullasid. Nende prunitand nägudest oli tunda, et nad sagedaste olivad tülis olnud ja kõitsugu hädadega harjunud. See on see Sätsha! See on see pesa, mille sees nad kõik wälja lendawad, uhked ja tugewad kui lõwid! See on see paik, kust see ärawõitmata kasakawägi wälja oowab üle kõige Ukráni!“

Keisrijad sõitsiwad ühe kauge platsi peale, kus nõuukogu kokku käimine oli. Ühe suure kummuli pöördud waadi otsas istus üks jõe-tagune ilma särgita; sest see oli tall käes paigatawaks. Jälle oli neil tee suure hulga musifikantidega kinni selle keskel üks noor mees tant-sis, müts kuradisarmiliseks päha pöördud, kätega senna tena pekstes. Ikka peale hüüdis ta:

„Kutem, teie musifikantid, rutem! Ka sina, Toomas, ära ole õigeusu kristlaste wastu oma gorilkaga kitsi!“

Ja punnis filmadega Toomas mõetis igaühele ümber seisjale, ilma kedagi wähele jätmata, ühe suure kruusi-täie. Nooremehe ümber tampisiwad neli wana ka kiireste ja tubliste jalgu wastu maad, kargasiwad tuulehoona häkitselt kõrwale, musifikantidele pea-aegu pähä, ja siis, korraga seisema jades, hakkasiwad prisjadat*) ja tampi-siwad kõigest jõuust oma hõbekannuliste saabastega kõwa maad. Maa müdises ümberkaudu ja kostis kaugemalt wastu, ja hulga maa taga kõmpsus läbi õhu nende tant-s, nende kopak ja tropak ja selle jekka hõbe-kannukste hele klirin.

*) Prisjadka: Kasaka-tants, niisamuti nagu ka gopak ja tropak.

Uga üks nende kasakate seast karjus kõigist teistest üle ja tantsis kui lennates. Tema pikk, kula taha siutud ja selga mööda rippunud juuksetuff keerles igale poole, tugew rind oli puhast paljas, käed hoidis ta oma sooja kasuka taskus, higi jooksis mehel jõena paletelt maha.

„Tõmba ometi kasukas seljast ära, ütles viimaks Bulba.
„Et sa näe, kuidas ta ju auurab?“

„Seda ei või!“ karjus jõetagune vastu.

„Miks ei või?“

„Ei või; sest minu meel on kind nõnda: mis seljast tõmban, seda ära joon.“

Tal mehel ei olnud ka ammu enam ei mütsi peas, ei mööd kasuka peal ega kirjendatud rätikut; kõik oli ära.

Gull kasvas ikka suuremaks; uusi tantsijaid tuli juure, ja võimata oleks olnud liikumata meelega pealt vaadata, kuidas see kõige hullem, kõige wabawolilisem tants, mis ilmas iial leida, kõiki enesega ühes tõmbas, see tants, mis oma üleswõtjate järele kasaka-tantsuks kutsutakse.

„Hah, kui ma mitte hobuse seljas ei oleks,“ hüidis Taras, „kanade päralt, mina hakkaksin ise tantsima!“

Senikaua hakkaswad mõned wanemad, tõsisemad mehed ka seie hulga sekka koguma, kes mitugi kind ju peameheks ja wane- maks oliwad olnud. Taras juhtus warsti mitme ja mitme tutawa näoga kokku. Dstap ja Andreas kuulsiwad aeg ajalt, ja igal filmapilgul hüidmisi, nagu:

„Ah, sina oled ikka siin? Petscheritsa?“

„Tere lõunest kah, Kolosup!“

„Kust Teie tee tuleb, Taras?“

„Sina ka siin, Doloto?“

„Tere jumalime, Kirdjaga!“

„Tere tulemast, Paks Toomas!“

„Ei oleks iial aimata wõinud, sind siin näha, Remen!“
Ja kõik need sõjamehed, kes kõigist Dhtu-Wenemaa nurkadest seie kokku oliwad tulnud, andsiwadüheteisele suud, ja siis tuliwad küsimised:

„Mis teeb Kasjan?“

„Kuida Borodawka käsi käib?“

„Kuida Koloper elab?“

„Kuida lugu Bidšitowkiga on?“

Ja Tarassile wastati, et need kõik wangi sattunud ja et Borodawka Tolopani linnas ülespoodud, Koloper Kifikirmenis elawalt ära nülitud ja Bidšitowki pea waadisse soola pandut ja sellega Konstantinopelisse saadetud. Wana Bulba lastis mõttes oma pea rinna peale norku ja sofiastas kurwalt: „Need olivad kulda wäärt kasakad!“

Kolmas peatükk.

Taras Bulba elas nüüd juba nädala otsa oma poegadega Sätshas. Dstap ja Andreas tegiwad väga wähe sõjameheõpimisega tegemist; sest Sätshas ei olnud miisiksi, sõjakunsti harjutamisega aega raisata. Wõitlemises ja lahingites õpisiwad ja kaswasiwad uued noored isegi sõjapawustes ja harjutasiwad enesele lahingikorras ümberkäimist. Sellepärast otsiti ikka uusi wõitlemisi. Kasakad arwasiwad igawaks, oma wäheseid rahu waheaegasid muiks harjutusteks pruukida, kui aga wast ainult märki-laskmiseks, ehk hooste kiir-jooksuks ja jahipidamiseks metsaloomade peale steppis ja wäljadel. Kõik mu ülejäedaw aeg sai lustipidamiseks tarwitatud, iseäranis kõrtsis olemiseks ja tantsumiseks.

Sätshat oli iseäraline näha ja waadata. Siin oli omal mõedul üks wahetpidamata joomise-juhim, kärin ja otsata ja otsata pühipidamine. Mõned arwad toimetasiwad ka üht ehk teist käsitööd, teised pidasiwad kraami-poodisid; aga suurem hulk oli lustil ja rõemul hommikust õhtuni, nii kaua kui tasku külge lüües veel midagi kõlises ja sõjast saadud saagi-osa veel mitte kõik poodi- ja kõrtsimeeste kätte ei olnud saanud.

Sel üleüldisel prassimisel oli aga nagu mõni imeline külgetõmbamise wägi. Aga Sätshas ei olnud mitte üks niisugune joodikute hulk, kes oma südamewalu ja muret klaasi sisse püiab uputada, waid ülemeelne rõõmsate meeste kogu, kes hulus rõõmu tuhinas elas. Sgaüks, kes siia elama tuli, unustas

ja wiskas kõik enesest ära, mis ametit ta seni ajani oli pidanud. Peaaegu mõib ütelda, tema sülitas oma ninewiku peale ja andis ennast wainustusega waba seltsimehe elusse kõige teiste seltsimeestega, kellel niisamuti kui temalgi ei wanemaid, kodukohta, ega perekonda polnud — kellel midagi omaks polnud nimetada, kui aga waba taewaõhk ja oma lõpmata rõõmus süda ja olek.

Sest ep see meeletu rõõmu elu oowas, ja ei mingist muust hallikast. Lood ja jutustused, mida laisalt maas sirutawate meeste suust alati kuulda mõis, oliwad fagedaste nii weidrads ja puistasiwad nii elawat nalja kuuljate kõrwu, et igal jõetagusel, kes pealt kuulas, suur waew oli oma liigutamata meelt ja nagu naeruta hoida, ja pealegi nii, et naeru-tung mitte küh-habetki ei saaks liigutada; sest see oli mehiseks arwatud, kes, kes teab kui naljakat tempu kuuldes, tõsiseks mõis jääda — üks iseäraline omandus, mille poolest Weike-Wenelane weel täna päewani enna oma teistest Slawiwendadest eraldab.

Nagu üteltud, oli siin káraline rõõm; aga siiski itka kui ühine seltsimeeste kooli elu ja olu. Ainult selle wahega, et mehed kellegi koolimeistri sundiwat ega tegewat korda ja seadust ei pruukinud kuulata, nagu kooli-poisid, waid waba tahtmisel, kui aga meelde tekkis, jala pealt kóhe omast suurest jooma koolist terwe wiie-tuhande hobusega wälja rohulagedale kihutasiwad; kuna koolipoisid ainult wainu peal palli mõisiwad mängida, oli neil waba meestel, kes Sätsha-koolis waimu teritasiwad, lai stepp, ehk otsata aru-lage, kus kaugelt kármas tatarlane oma liigutamata nagu náitas ja türklane roheline turbani alt kurjaste wälja filmitsees. — Ka oli selle juures weel see mõnesugune wahé, et sundimise asemel, mis koolis olejaid kokku kogub ja hoiab, mehed seie wabalt kokku oliwad tulnud — pärast seda, kui nad isa ja ema ja wanemate maja maha jätnud; et siin ka rahwast oli leida, kellel juba filmus ümber kaela olnud — muidugi iga kord mitte kes teab mis süi pärast — ja selle asemel, et kuna praegu surmale kõige surelikude tolli maksta, ometi õnneks põgenema oliwad peasnud ja nüid siin uueste jälle elu kõige täiusse ja laiussega maitseiwad; et siin inimesi oli, kes kiidetawad harjumist

mööda mitte üht kopikat taskus ei wõinud fallida — ja jälle niisuguseid, kes seni ajani üht ainuist tufatit termeks rikkuseks pidanud, ja kellel sellepärast, — tänu osawate Juutidele — taskud täieste ümber wõis pöörda, ilma kartmata, et sealt midagi maha oleks pudeneda olnud. Siin leiti ka üliõpilasi, kes, kuna nad akademia witsakimpusid ei olnud kannatada jõudnud, koolist ära olivad jooksnud, ilma tähekest õppimata; aga ka niisuguseid oli nende seas, kes wäga heaste teadsiwad, mis asjamehed Horaz ja Cicero olnud ja mis Rooma republiik ehk priiriit tähendas.

Oli siin ka palju neid ohwitserisid, kes pärast kuningliku wäe hulgas iseäralist wahwust ja osawust üles näitawad; siin oli hulga kaupa mõne ja kes teab misjuguse partei poole hoidjaid, kellel see auusaks peetud põhjusmõte südames oli, et üks puhas olla, kus ja kelle wastu sõda saada peetud, kui aga ülepea mõel mitte tupes ei pruukiwad istuda, sest wiisakale inimesele olla päris auutu, ilma lahingi-müürinata elada. Wiimaks olivad siin ka mõningad, kes aga jeks Sätshasse olivad tulnud, et kodu tagasi minnes ütelda wõiksid, et seal olivad olnud ja täieste rüütliks wälja õppinud.

Ehk misjuguseid, ehk keda siin kõik küll ei olnud? — See imelik republiik ehk priiriit oli otse sealse aja tarmitus, kus ülekohus ja rufikaõigus kõigil pool walitses. Ja kes sõja-elu, kuldseid karikaid, kallid asju ja tufatid armastas, — siin wõis ta sõjakäikides nende saamiseks teed ja tööd leida. Minult naestjugu armastajadel ei olnud siin midagi teha, sest mitte Sätsha alemisseggi ei wõinud ennast ükski naesterahwas usaldada.

Dstap ja Andreas paniwad imeks, et keegi hulga Sätsha rahwa seast neilt ei küsinud, mis nad olivad ehk kust tulivad. Nemad ja kõik teised astusiwad seie hulga sekka just kui isa majasse, kust tunni aja eest olivad wälja läinud. Uus juurde tuleja andis aga ennast koshewoi*) juurde üles, ja seal räägiti siis järgmisel wiisil:

*) Koshewoi: Sätsha-kasakate peamees.

„Tere, tere! . . . Kas usud Jeesust Kristust?“ — Nõnda küsis koshemoi. —

„Jah, vastas uus juurde tuleja.“

„Ka püha Kolmainust?“

„Jah!“

„Ja kirikus käid?“

„Jah!“

„Hea küll, siis tee püha risti täht!“

„Uus juurde tuleja löi risti ette.“

„Tubli,“ ütles koshemoi, „otsi endale peavarju mõnes korteris, kus iial sull aga kõige enam meelt mööda.“

Sellega oli asi tehtud.

Rõik Sätšha palus ühes kirikus ja oli valmis, selle eest funi miimse mere tilgani mõitlema, ehk küll paastumisest ja kasi-nusest keegi midagi kuulda ei tahtnud. Ülepea oli ainult juutidel, armeenlastel ja tatarlastel julgust, alewisse elama asuda ja kaupa ajada, sest jõetagused ei armastanud iialgi tingida ja maksivad iga kord otse selle hinnaga, mida käsi taskust tõmbas ehk leidis. Nende raha-himuliste kauplejate lugu oli sellepärast väga kahtlane ja kurb. Nemad olivad nende sarnatsed, kes tulepurtskawa Wesumi kalda ümber elavad; sest nii pea kui jõetagusel enam raha ei olnud, lautasivad nad kauplejate poodid ära ja mõtsivad kõik, mis tarmis, ilma maksmata.

Sätšha oli enam kui kuuekümneks iseäraliseks jauskonnaks jautatud, mis igauks omaft kohaft nagu weike prii riik oli, jälle otse kui laste kool, mille ülespidamise eest eestseisjad ja wanemad muretsewad. Kellelgi ei olnud enese käes midagi. Rõik asi seisis korteri-hetmanni käes, keda sellepärast ka isafefeks kutsuti.

Tema hoidis ühifft raha, riideid, toitu ja ka põletuse puidki. Sagedastegi tuli üfsiku korterite wahel riidu. Nii-sugusel korral sai asi kobe rusikamõitlusega ära õiendatud. Ühe korteri wallalise platsi peale kogus meeste hulk kokku ja hakkasivad teine teisele rusikatega andma, funi üks partei teise üle mõitu sai, ja siis tuli jälle üleüldine leppi-joomine.

Mõnda oli elu Sätšhas, mis noori inimesi nii väga enese külge tõmbas.

Dstap ja Andreas andsid ennast kõigel omal nooruse palamisel senna mässavasse mureta päevade meresse, ja õige varsti olivad nad wanemate maja ja akademia ja kõik unustanud, mis nende südant seni ajani oli liigutanud; täitsa waibusivad nad selle uue elu hõlma. Kõik tõmbas nende südant enese poole: wabad Sätšha eluwiišid niihästi, kui ka lihtsad käsud ja eeskirjad, mis aga neile omast kohast wahel siisgi weel waljud küll näitawad olewat selle waba republiki kohta.

Kui mõni kasakas oli warastanud, ja oli see ka nii weike asi kui tahes, siis arwati seda kõige kasakatele teotuseks. Teda seoti kui auutumat kelmi häbipostisse ja tema kõrwale pandi tugew kepp, millega igauks mööda mineja temale ühe hoobi andma pidi, kuni ta sellwiisil surnuks sai peksetud. Wõlglane, kes oma wõlga ära ei maksnud, sai ahelaga suuretüki külge siutud, kuhu ta nii kaua kinni jäi, kuni üks tema seltsimeestest tema wõla ära lubas maksta ja siis teda lahti peastis.

Aga kõige sügawamalt läks Andrea südamesse see hirmus karistus, mis mõrtsukale osaks sai. Tehti üks haud, pandi mõrtsukas elawalt sisse ja lasti tapetud mees omas kirstus temale peale, siis aeti mõlematele muud otja. — Weel kaua warijes Andreas selle jälelda surma nuhtluse üle, ja ikka liikus tema mõtetes see hirmsa, raske kirstu alla elawalt maetud inimene.

Mõlemad noored kasakad tegiwad ennast varsti oma seltsimeestele armsaks. Sagedasti läksiwad nad oma küla ehk korteriseltslastega, wahel ka kõige oma kurenji*) ehk nabri korterimeestega ühes stepisse jahti tegema, lindude, põdrade ja metskitsede peale, mida hulganana ees oli leida, ehk nad läksiwad järwede, jõgede ja ojade peale, mida iga korterile loofiga jauks anti, wõrka wälja heitma ja kalasaaki püüdma, mille üle kõik korteri mehed lapselikult rõõmu tundsid.

Ehk see küll otse see teaduse tarkus ei olnud, mille sees kasakas oma jõudu ja mõju wõis proowida, siiski saidwad

*) Kurenji: Sapoxigide küla.

Dstap ja Andreas ka siingi enda tulise julguse ja liikmete osawusega teiste noorte meeste seas tähtsamaks. Wirgal osawusel lassewad nad märki ja ujusiwad Dnjepris wastu wee-woolu — üks tegu, mille eest uus juurde tuleja suure auuga kasakate seltsisse nagu uueste üles wõeti.

Agaga wanal Tarasil käis ikka mõtte ainult selle peale neile uut tegude-tegemise paika anda. Riisugune tööta elu ei olnud tema meelt mööda; tema nõudis mehisi tööd. Järele jätmata mõtles ta selle üle järele, kuidas Sätshat mõnele üleemeelsele ettemõtmiisele mäsida, kus kasakal võimalik oleks näidata, mis ta võib ehk mitte.

Wiimaks läks ta ühel päewal koshewoi juurde ja ütles otse wälja:

„Koh, koshewoi, aeg on käes, et jõetagused kord ka jälle wälja jalutama läheksiwad.“

„Kole mingit asja jalutamiseks,“ wastas koshewoi, piipu suust wõttes ja kõrwale sülitades.

„Kuida nii mitte? Meie wõime ju türklastele naha peale minna ehk ka tatarlastele.“

„Praegu aga mitte, ei türklastele ega tatarlastele,“ wastas koshewoi, kuna ta kõikumata külmal meelel piibu jälle suhu pistis.

„Miks siis mitte?“

„Et meie sultanile oleme töötanud, tehtud rahu mitte rikkuda.“

„Oh, see on aga üks uskumata! Ja Sumal ja püha kiri kässiwad, uskumatade peale sõdima minna.“

„Meil ei ole seks nüüd mitte õigust. Poleks meie mitte oma püha usu juures wandunud, siis ehk oleks weel võimalik; aga nüüd ei lähe, nüüd on wõimata.“

„Kuida nii wõimata! Kuida sul see mõttesse tuleb, ütelda, et meil seda õigust pole? Mül siin praegu kaks poega, mõlemad noored, kumbki pole weel korda sõjas olnud — ja sina, ütled meil ei ole seks õigust, — jõetagused ei tohtiwad oma waenlase wasta sõtta minna.“

„No kui ei tohi, siis ei tohi, ja kui ei lähe korda, siis ei lähe.“

„Aga see läheb küll korda, et kasaka-wõim asjata raisatud saab, et inimene kui koer otja saab, ilma üht tubli tegu korda saatmata, ilma oma isamaale ehk kristliku kogudusele kuidagi kasuks olemata? Mis pärast meie siis õige elame. — Seleta see mulle ära. Sina oled üks mõistlik inimene, ega nad ilma asjata sind koshewoiks pole walitsenud. Kõh siis ütles mulle, miks m'e elame?“

Koshewoi ei annud selle küsimise peale mingit wastust. Tema oli üks kõwa peaga kasakas. Raua aja wait-olemise peale ütles ta wiimaks:

„Ja kõige sellegipärast ei saa sõjast midagi.“

„Ei saa sõjast midagi? kordas Taras.“

„Ei.“

„Et ep siis ole jedasarnast sugu mõteldagi?“

„Mitte mõteldagi.“

„Dota, sa wanajuuda suutäis!“ urises Bulba iseeneses.

„Sa pead minust midagi kuulma ja tundma!“

Ja selle nõuuga et koshewoile kätte maksta, tõttas ta minema. Kui ta nüüd oma ühe ja teise sõbraga selle üle oli rääkinud, kutsus ta kõik neid üheks joogi-piduks kofku, ja kui kasakad siin natukene purju oliwad saanud, läksiwad nad otse kofhe jenna platsi peale, kus ühe posti külge trummid oliwad siutud, mille peale löödi, kui rahwast nõuu-pidamiseks ehk mõne tähtsa asja kuulamiseks kofku taheti kutsuda. Et nad trumminuasiid kofhe üles ei leidnud, mida trummi-lööja ifka oma teada hoidis, sellepärast wõttis igauks ühe kapi ja andsiwad trummidele pihta. Kõige esimene, kes selle kära peale sinna ruttas, oli trummi-lööja ise, üks pikk mees ühe ainsa filmaga, ja ise praegu veel üsna unine.

„Kes tohib trummisid puutuda?“ karjus ta.

„Pea suu! wõta oma trumm ja pauguta, kui kästakse!“ wastasiwad purjus peaga pealikud.

Drummi-meess tõmbas ruttu nuiad taskust, mida ta kofhe ühes oli toonud, sest et ta küllalt teadis, mis niisuguste hakatuste ots oli. Trumm põrises — ja warsti hakkasiwad jõetagused platsi peale koguma. Kõik seadsiwad ennast ringi

trummi-lööja ümber, ja kolmandama põristamise järele tulivad wiimaks pealikud: koshewoi oma nuiaga, mis tema ameti auu tunnistas — kohtumõistja oma wäe pitseriga, kirjutaja oma tindipotiga ja jessaul oma pitka kepiga.

Koshewoi ja teised peamehed mõtšiwad omad mütsid peast ära ja nikutasiwad kummardades igale poole kasakatele wastu, kes käed puusas, uhkete paigal seisiwad.

Mis tähendab see kogumine? Mis on teie soow, herrad? ütles koshewoi.

Hüüdmised ja kära keelasiwad teda edasi rääkimast.

„Pane nui maha, pane nui maha, fina põrgu poeg! Kohe pane nui maha! Meie ei taha sind enam!“ hüüdsiwad mitmed healed.

Aga mitmed korteri ehk küla-konnad, kes joobnud ei olnud, näitasiwad teisiti mõtlewad ja praeguse koshewoi poole hoidmat. Aga warsti oliwad kõik, niihästi kained kui purjus olejad, rufika-wõitlust hakkanud. Riisa ja kära oli üleüldine.

Koshewoi tahtis küll esite kõnet pidada; aga et ta küllalt teadis, et see palawaks saanud, ülemeelne hulk temale pea elu kallale wõiks hakata, mis sarnastel kordadel ikka ette oli tulnud, sellepärast kummardas ta sügawaste igale poole ümber, pani nui maha ja kadus hulga sekka.

„Kas meid ka, herrad, käsitate meie ameti-märkisid maha panna?“ küsisiwad kohtumõistja, kirjutaja ja jessaul, peaaegu ju wäepitserit, tindipotti ja walget keppi mahapanemisel.

„Ei, jäege!“ hüüti neile hulga seast wastu. Meie tahame aga koshewoid ära ajada; tema on üks wana naene, ja meie tarwitame üht meest koshewoiks.“

„Keda t'e siis tahate koshewoiks walida?“ küsisiwad pealikud.

„Kukubenkot!“ hüüdsiwad mitmed.

„Meie Kukubenkot ei taha!“ karjusiwad teised; „tema on weel liiga noor, on weel kõrwatagusedki märjad.“

„Naaskel peab atamaniks*) saama,“ hüüdsiwad jälle mõned teised healed. „Meie tahame Naasklid koshewoiks teha!“

*) Ataman: kasakate eestwedaja.

„Oma nina mööda peate teie mõne naaskli saama!“ karjus enamiste kõik hulk wandudes. „Mis kasakas see on? Tema warastab kui mõni tatarlane, see koera poeg. Paganale minge oma joobnud Naaskliga!“

„Borodati siis! Walitseme Borodati omaks koshewoiks!“

„Borodatit meie ei taha! Minge wanapagana wanaemale kõige oma Borodatiga!“

„Karjuge Kirdjaga nime wälja!“ fofistas Taras Bulba mõneledele kõrwases.

„Kirdjaga! Kirdjaga!“ karjus hulk.

„Borodati, Borodati! — Kirdjaga, Kirdjaga! — Naaskel! Kurabile minge Sshiiloga! — Kirdjaga!“ Rõnda hüiti kõra ja müraga läbi segamine.

Kõik need kandidatid, kes oma nime kuulsiwad hüitawad, astusiwad kõhe hulga seast wälja, et keegi süidi ei wõiks tõsta, nagu aitaksiwad nad ise oma walimist.

„Kirdjaga, Kirdjaga!“ hüiti nüid kõwemine weel kui enne.

„Borodati!“ anti wastuseks.

Ufi sai wiimaks rusika wõitlemise peale jäetud ja Kirdjaga poolne hulk wõitis.

„Eooge Kirdjaga siia!“ hüiti kõhe.

Urwata kümme meest astusiwad kõhe hulga seast minekule. Mõned nendest aga oliwad nii joobnud, et waewalt jalul wõisiwad seista. Läksiwad mehed otse Kirdjaga juurde, temale teatama, et teda koshewoiks oli walitud.

Kirdjaga üks õiete wana, aga väga mõislik kasakas, oli ju ammu oma korterisse tagasi läinud ja näitas, nagu ei teaks tema midagi sest, mis oli sündinud.

„Mis asja pärast t'e tulite mu herrad? Mis on teie soowimine?“ küsis ta.

„Tule, meie oleme sind koshewoiks walitsenud.“

„Kuulge mu palwet, herrad, ja jätke mind rahule. Kuida oleksin mina selle auu wäärt! Kuida wõiksin ma koshewoi olla! Seks ei ole mul mitte küllalt mõistust, et üht sarnast

ametit pidada. Nagu nüüd kõiges kasaka-wäes minust paremat meest poleks leida olnud!"

"Oh, mis, tühi lori!" karjusivad kutsujad.

Kaks nendest mõtsivad tema kätte finni, ja mehe wastu panemiseft hoolimata wiidi teda wiimaks platsi peale, ifka peale wandumistega ja ka weel rusika löökidegagi.

"Kus ja lähed, wõrukael! Wõta auu wastu, kui sulle pakutakse, sina koerapoeg!"

Sedawiisi wiidi Kirdjaga kasaka fogu ette.

"Waatke, herrad!" hüüdsivad tema toojad kõige hulgale, "kas olete rahul, kui see kasakas meie koshewoiks saab?"

"Kõik rahul!" karjus hull, ja weel kaua helisesiwad need hüidmised üle wälja.

Üks peamees mõttis nuiat ja pakkus seda uue walitsetud koshewoile kätte.

Pruugiks olema wiisi järele pani Kirdjaga hakatufes wastu, seda wõtmaft. Pealik pakkus teist korda, Kirdjaga ei wõtnud nüidki, alles kolmandal korral mõttis mees wiimaks nuiat wastu.

Kõik fogu hakkas rõõmul karjuma, ja uueste kajas wäli kasakate healteft wastu.

Siis astusiwad fesk rahwa feaft neli kõige wanemad kasakat, halli kihw-habemetega ja halli juukstega, wälja — (wäga wanu kasakaid Shätsjas ei olnud, fesk iialgi ei furnud jõetagine loomuliku surma). Nad mõtsiwad igauks pihutäie mulda, mis praegu lauase wihma järele puhast pori oli, ja paniwad Kirdjagale pähe. Märg pori jooksis tal peadmööda maha — üle otsaesise, kihw-habeme ja kuue ja määris kõik ta näo ära. Aga Kirdjaga jäi rahul seisma, ei liigutanud paigastki ja tänas kasakaid temale näidatud auu eest.

Nõnda lõppes see käratsew walimine, mille üle wist küll keegi suuremat rõõmu ei tunnud kui Bulba. Sfitaks, et ta sellwiijil endise koshewoile oli ninaprilli mänginud, ja siis, et Kirdjaga tema wana seltsimees oli, kes temaga ühes maal ja merel sõja-käikufid oli teinud ja ühist waewa, häda ja raskest näinud.

Gulf lahkus ühest ära, et oma tänast valimise pidu pidada, ja hakkas ka pidu, mille sarnast Dstap ja Andreas iialgi polnud näinud. Wiina-majad said ära riisunud; mõdu, gorilka, õlle — kõik mõtšivad kasakad ilma maksmata. Ja kõrtsmikud olivad veel südamest rõõmsad, et eluga peafesivad.

Kõik tulew õö läks kisa ja lauludega mööda, mis kasakate sõja- ja wägimehe tegusid kiitšivad, — ja ülestõusew kuu waatas waikeste maha ja nägi muusekantisid banduraga, torbaga ja balalajaga läbi uulitsate rändawat, kes muu lauludega ühes ka kiriku laulusid laulšivad, mis Sätšha Jumala teenistuseks ja ühtlasi ka suurte tegude mälestamiseks ja auustamiseks pruugiti.

Wiimaks hakkas wiin ja wäsimus päid ja mehi allahaitma. Seal ja teal nähti purjutajaid maa peale langemat. Siin hoidis üks kasakas südame liikumisel ja õrnusel, ja ka otse nutteski oma seltsimehe kaelast kinni, — ja nõnda langesiwad nad käsi käes maa peale maha. Seal jälle weeretas ennast terve hulk ühes koos maas; mõni kõige tugewam nende seast istus ja ajas weel tükk aega pool arusaadamaid juttusid; aga wiimaks sai wäsimus ka tema üle wõitu, — ka tema langes maha, ja kõik Sätšha uinus jügamas unes.

Neljas peatükk.

Kõhe teisel päewal pidas Taras Bulba uue koshewoiga nõuu, kuidas jöetaguseid ühe ehk teise ettewõtmišele saada.

Koshewoi oli üks tark, kawal kasakas, kes oma jöetaguseid läbi ja läbi tundis. Tema hakkas nõnda:

„Wannet rikkuda on wõimata, päris wõimata.“

Ja natukesel aja waike mõtlemise peale lisas ta juurde:

„Sah, täitsa wõimata. Ei meie wannet riku; aga meie tahame muul wiisil midagi wälja mõelda. Tee aga et

rahvas kofku tuleb; mitte minu käsu pärast, vaid muidu ise-
enele wabast tahtmisest. Teie teate ju väga hästi, kuidas seda
teha. Ja siis tulen mina ja teised pealikud kohe ruttu plat-
file, nagu ei teakime millestki."

See ei olnud tundigi pärast seda rääkimist mööda, ja
juba põrisesiwad jälle trummid. Ja filmapilgul oliwad pool
purjus ja ettemõtlemata kasakad koos.

Tuhanded kasaka-mütsid paistsiwad kui mets platsis. Igalt
poolt kuuldus küsimine:

"Mis asi see on? — Mispärast kutsutakse meid kofku?
— Mites lüiakse trummisid?"

Keegi ei teadnud wastust. Aga wiimaks oli siin ja seal
nurga pool sõnu kuulda, nagu: "kasakate wõim ja wägi saab
asjata ja kasuta raisatud. — Ei midagi tegemist, ei enam ühtegi
sõda." — Pealikud on wedelema hakkanud; nad ei märka
enam midagi näha, rasw ojab neil ju filmadki kirjaks! — Ei,
seda näeb igaüks, mailmas ei ole enam mingit õigust!"

Teised kasakad kuulasiwad esite sõna lausumata pealt, ja
ütlesiwad siis wiimaks oma korda:

"Jah ongi tõsi, maailmas pole enam õigust olemaski!"

Pealikud oliwad otse imestand sarnatseid sõnu kuuldes.
Wiimaks aga astus koshewoi ette ja rääkis:

"Kas lubate mind üht kõnet pidada, teie herrad jõe-
tagused?"

"Räägi!"

"Minu kõne tuleb sest, mu herrad jõetagused, et paljud
teie seast — ja teie teate seda ehk ise paremini kui mina —
poodi juutidele ja nende sarnastele nii palju wõlgu on,
et keegi pagangi enam laenata ei taha. Peale selle on ka sest
sagedaste kõnet, et siin palju noori poisisa on, kes weel kunagi
oma enese filmadega pole näinud, mis nii nagu sõda ka on,
kuna ometi iga noor inimene, — teie ise teate seda kõige
paremine, mu herrad, ilma sõjata elada ei wõi. Mis kasaka-
mees see on, kes weel ühtki uskmatat pole maha löönud?"

Tema räägib hästi, mõtles Bulba.

„Aga ärga mötelge, herrad“ — rääkis koshewoi edasi — „et mina seda kõik rahu rikkumise pärast ütlesin, ei, selle eest hoidku mind Jumal! Ma räägin aga nagu muidu sest nii. Ja pealegi on Issanda tempel siin meie juures ühes niisuguses korras, et otse patt on ütelda, kuidas meie jumalakoda välja näitab. On ju palju aastaid mööda, kuna Sätsha ikka Jumala armu läbi seisab, aga ikka kuni seni ajani ei ole mitte üksi väljas poolne kirik — ei, vaid ka kiriku seeski on pühad pildid puhas ilma ehteta. Ükski ei mõtle selle peale, et neile hõbedasi riideid walmistada laska. Suhtumise kaupa on nad aga seda saanud, mis üks ehk teine kasakas neile testamendis päranduseks on jätnud; ja need olivad kõhnad anded, sest et mehed eluajal kõik olivad ära joonud. Nõnda siis — ei pea ma oma kõnet küll mitte seks, et teid sõtta ärritada uskmatade peale, sest meie oleme sultanile rahu töötanud, ja see oleks juur patt, seda rikkuda, sest meie oleme oma püha usu juures wandunud.“

„Mis pagana tühja lori ta ajab seal?“ ütles Bulba tasakeste iseeneses.

„Nõndap näete nüid, see on võimata, sõda ette võtta; meie rüütli auu ei luba seda. Aga nüid kuulge, mis mina omas rumalas peas mõtlen: Meie õige tahame mõned noored mehed üksi oma pead mööda paatidega välja laska minna, ja võivad nad siis Antolia rannamaid nagu natuke ka vaatamas käia. Tuleb neil seal uskmatadega hambaid wahetada: mis meie senna võime parata. Aga rahu jääb meie poolt rikkumata.“

„Bii meid senna, wii meid kõik senna!“ hüiti igalt poolt. „Meie oleme kõik walmis, oma usu eest surema.“

Koshewoi ehmatas. Temal ei olnud sugugi seda nõuu, et kõik jõetaguste laagrit jalule kutsuda, tema teadis, et võimata oli, selliwiihil rahu rikkuda.

„Lubate, herrad, et ma weel mõned sõnad räägin?“

„Küllalt, küllalt!“ karjusiwad jõetagused. „Sina ei wõi midagi enam paremat ütelda, kui ja ju ütelnud oled.“

„Kui nõnda on, peab teie tahtmist mööda sündima. Mina olen teie tahtmise alune. On tuttaw asi, ja puhas

firjas seisab kirjutatud: Rahwa heal on Jumala heal. See on wõimata, mõnd mõistlikumat ja paremat nõuu leida, kui seda, mis terwe rahwas on wälja mõtelnud. Aga üht asja pean ma teile weel ütleva. Teie teate, herrad, et sultan seda röömu käiki, mis meie poisid nüüd julgewad ette wõtta, mitte karistamata ei saa jätma. Aga seni wõiksimine meie ka küll jälle uue wäega walmis olla, nii et meie kellegi eest ei pruugi karta. Aga meie äraolemise ajal wõiks ehk tatarlastele kergeste mõttesse tekkida, meie kodumaa kallale tulla. Kui ehk türgi koerad, ei julge nad mitte meile otse filmi waadata ja meie elumajadesse tungida, nii faua kui peremees kodus on; aga nad hammustawad tagast kandadesse ja hammustawad kõwaste. Ja siis weel, kui ma tött pean ütleva, meil ei ole paatimid ja ka mitte niipalju püssirohtu tagawaraks, et kõik wälja wõiksimine minna. Aga siiski olen ma kõigeks walmis, mina olen teie tahtmise teender.

Kawal hetman jäi wait. Hakati üksiku hullade kaupa järale mõtlema ja kokku rääkima; kõikide külakondade peamehed pidasid oma keskes nõuu. Sunnaks ei olnud nende seas mitte palju joobnuid, ja sellepärast tulid wiimaks kasakad oma arwamistes nii kaugele ühte, et nõuaks wõtsid, oma juhataja targa nõuu järele teha.

Kohe läksid mõned rahwast teisele poole Dnjeperi kaldale, kus salajates ja juurdepeasmatades warjukohtades, jõe põhja all ja pilliroos, sõja kassa ja üks osa waenlaste käest ära wõetud sõjariistu hoitud olid. Kõik teised ruttasid lootfikuid järele katsuma ja sõjakäigi tarwis korda walmistama.

Silmapilgul kubises kõik jõekallas täis rahwast. Üks loosifond puusepamid tõttasid jookstes seie. Kõik päewitanud pruuni nägudega jöetagused oma tugewate õlade, halli ja musta kihw-habemete ja tugewa säärtega seisid üles kääritud pükstes kuni põlweni wees ja tõmbasid tugewa kõitega oma laemu jõkke. Teised wedasid kuiwe palkimid ja muid tarwi puid juurde. Ühes kohas löödi lootfikuid laudadega, teises kohas pöörati neid ümber ja tõrwati; siin siuti, nagu kasakatel wiis oli, paatide külje peale pitkasi pilliroo- ja luha kubusid, et mere lained paati nii kergeste ei saaks ära neelda;

sealt natuke maad edasi saidvad pitku jõe-kallasst puuhargid püsti löödud ja wast katlates pigi ja tõrva keedetud. Vanemad ja targemad, kes enam näinud ja käinud, õpetasivad nooremaid. Kõigelt poolt kuulbus tööliste wafardamine, hüidmine, kõik jõe-kallas oli täis liikumist.

Sell filmapilgul tuli teiselt poolt jõge üks suur paat nähtawale. Seal sees olewad inimesed näitasivad ju kaugelt kätega märki andes. Need olivad kasafad, aga puhas katkenud kuubedega. Ja kõik nende üleüldine ülikond — mõnel nende seas ei olnud muud kui räbalas särk seljas ja piibukene suus, — näitas, et nad ühest suurest õnnetusest olivad põgenema saanud, ehk et nad joonud olivad, kuni neil need närud aga ihu peale jäenud.

Üks neist, üks madala poolne, laia pihadega kasakas, armata wiiekümne aastane, astus nende hulgast wälja ja seis s is lootsi ees otsas. Tema karjus ja näitas käega kõigist teistest kõwemine. Aga töömeeste koputamise ja käre pärast ei saadud tema sõnatest õiete aru.

„Mis asi toob teid seie?“ küsis koshewoi, kui sõiduriist kaldale oli saanud.

Kõik töötegijad jätsivad oma töö seisma, wõtsivad firwed ja peitlid õlale ja waatasivad oodates pealt.

„Üks õnnetus,“ hüüdis see paadi ees otsas seisaw, tõntsjas kasakas.

„Misfugune õnnetus?“

„Kas lubate mull rääkida, jõetaguise herrad?“

„Räägi!“

„Ehk wast tahakside parem oma nõuukogu kokku kutsuda?“

„Räägi, meie oleme kõik siin.“

„Kas teie siis midagi sest ei ole kuulnud, mis Ukränis sünnib?“

„Mis seal sünnib siis?“ küsis külakonna pealik.

„Sina küsid, mis?“ kähwas teine wastu.

„Räha on, tatarlane on teil kõrwad klišstrega finni top-pinud, et teie enam midagi ei kuule.“

„No, siis räägi mis seal sünnib.“

Seal sünnivad nüüd niisugused asjad, mis weel film iial pole näinud, sest saadik kui sündinud ja ristitud oleme.

„Aga, räägi ometi siis, mis asjad seal on, sina koerapea!“ karjus üks hulga seast, kes enam ei näinud kannatada võivad.

„Nüüd on ju niisugused ajad käes, et praegu ka meie pühad kirikud enam meie päralt ei ole.

„Kuida siis nii?“

„Need on nüüd juutide kätte renditud. Ja kui juudalasele mitte ju ette wälja ei saa maksetud, siis on seal sees jumalagi teenistus võimata.“

„Mis sa hullu juttu luiskad?“

Ja kui see pagana ärawannutud juut oma roojase käega püha hostia ehk altari leiwa peale mitte luba andmiseks üht märki pole teinud, siis ei saa ka lihawõttidki jumala-armu wõttes kirikus pühitseda.“

„Tema waletab, mu herrad ja wennad! See on ju puhas võimata, et üks roojane juut püha leiwa peale märki teeb.“

„Kuulge, ma tahan teile weel teisi asju ütelda! Katholiki waimulikud mehed ei sõida kõigel Weike-Wenemaal enam muidu kui aga tarataikas*). See ei oleks küll miski õnnetus, et nad tarataikas sõidawad; aga see on õnnetus, et nad mitte hobusid, waid õigeusulisi kristlasi senna ette panewad. Kuulge, ma saan ka teile weel teisi asju rääkima! Juba on kuulda, et juudi naesed hakkawad meie waimuliku meeste kiriku-riietest enestele hilpusid õmblema. Niisugused asjad sünnivad nüüd Weike-Wenemaal, mu herrad! Ja teie istute siin rahul Sätshas ja purjutade, ja nagu näha, on tatarlane teile nõnda hirmu sisse ajanud, et teil enam filmi ega kõrmu pole ja midagi enam ei kuule ega näe, mis ilmas sünnib.“

„Küllalt, küllalt!“ ütles tema jutu wahele koshewoi, kes seni ajani maha löödud filmadega paigal oli seisnud, nagu ka kõik teised jõetagused, kes tähtsa asjade juures iial ennast efi-mese meeletungimise alla ei annud, waid wait olla püüdsiwad,

*) Tarataika: weikene pittakas Kasaka-wanker.

et sõna lausumata oma põlgust ja vihameelt koguda. „Kül-
lalt! Müid tahan mina omalt poolt sõna rääkida. Ja teie ise
— misjugune kurat on siis teie hetmani seljas sõitnud! Mis
teie ise tegite? Ei olnud teil wast mõeku? Miks lastsite nii-
suguseid riivatumaid asju sündida.

„Mis ja ütleb — miks meie niisuguseid riivatumaid asju oleme
sündida lastnud. Seda oleksite pidanud aga ka teie ise proovima,
kuna nii meie peale süid annate; teate ka, et poolaklasi terwe
wiiskümment tuhat oli!? Ja siiski — mis patust salata? —
ka meie seas oli argu koeri, kes nende usku wastu wõiswad.“

„Ja teie hetman, teie pealikud — mis tegiwad need?“

„Meie pealikud on teinud, mille eest Jumal iga meest
wõtku hoida.“

„Mis siis?“

„Meie hetman on Warshawis ühe wafkse härja ees ära praa-
ditud ja meie pealikude käsi ja päid on laatade peal ümber
weetud ja rahwale näidatud. See on, mis meie peamehed
enesega on sündida lastnud.“

Kõige kasakate hulgale läks see väga südamesse. Eritaks oli
kõigel jõe-kaldal sügaw waikus, sellesarnane, nagu tormi ees käib.
Aga siis tõuufis kogu paigas kõwa karjumine ja hüidmine.

„Mis! Juutide käes ristiusu kirikud rendi peal! — Katho-
liki papid panewad õigeusu kristlasi wankri ette! — Mis, kas
seda peame sündida lastma, et niisuguseid hirmsaid tegusid Bene-
maa pinna peal keetserid wõiwad teha! Rõnda tohitakse eesti-
juhatajate ja hetmanidega ümber käia! Ei, seda ei pea olema,
seda ei pea olema!“

Niisugused kõned käiswad ühelt ja teiselt poolt. Jõetagu-
sed oliwad mäsfawas vihas, hakkasiwad oma wäge tundma.

See ei olnud mitte enam ühe fergemeelse rahwa liikumine;
need pitkaldased, tugewad loomu meeled ei wõtnud mitte fer-
geste tuld; aga kord kuumaks saanud, pidas seestpidine palawus
kaua ja kõikumata wastu.

„Boome kõige pealt kõik juudi pesakonna üles! oliwad
healed rahwa hulgast kuulda; „et nende naesed meie kiriku

waipadest enam omale hilpufid ei õmble! — et nad püha hostia üle enam oma märki ei saa teha! Uputame nad kõige kupaatuslega Dnjeperisse.“

Need, mõne ainsa sõnad süttisivad märgu kiirusel kõikide pähe, ja kõik hulk tormas alewisse, et juutisid puhast otsa teha.

Waesed Israeli lapsed, kes hirmuga oma muidugi wähesse mõistuse oliwad kantanud, peitsiwad ennast tühja haamidesse ja ahjudesse, jah, nad pugesiwad koguni oma naeste riiete alla. Aga kasafad mõistisid neid igast kohast leida.

„Oh, kõige auusamad herrad,“ karjus üks pitt kuimetand juut, oma häda-wiletjat nägu oma seltslaste seas wälja sirutades, „oh kõige wägewamad herrad, lubage aga meile ühte ainu-kest sõnakest ütelda, ühtainukest. Meie tahame teile midagi üles rääkida, mida weel keegi pole kuulnud — üht nii tähtsat asja, et mitte wälja üteldagi ei jõua, kui tähtjas ta on.“

„Olgu peale, laske teda rääkida!“ ütles Bulba, kes koh-tualust itka ja igatahes sõnale lastis.

„Kõige auusamad herrad,“ rääkis juut, „niisugusid her-rasid pole weel iialgi olnud — Jumala eest, ei iialgi! Niisugusid häid, heldeid ja wahwaid herrasid ei ole weel iial ilma peal olnud!“

Ex bibl. univ. Dorp.

Seal jäi mehikesel kinni ja ta ise wartses lül haawa lehti.

„Kuida wõiks see wõimalik olla, et meie jõetagusdest alwa peaksi me mõtlema! Need ei ole ju sugugi meie seas ega meie sarnatsed, need, kes Weike-Benemaal kirikuid on rentinud — Jumala eest, need ei ole mitte meie sugu! Need ei ole kellegi juudid — pagan teadku, mis nad on — see on üks niisugune selts ja seeme, niisugune sugukond, et muud kui sülitada peale ja wiska ära! Need meiemehed siin saawad teile sedasama ütleva. Eks ole tõsi, Salomon? Eks ole tõsi, Samuel?“

„Jumala nimel, sinul on õigus! hüidsiwad Salomon ja Samuel, mõlemad ise räbalatesse mäsitud ja kahwatanud kui lubjatud sein.“

„Weel iialgi,“ rääkis pitt juut edasi, „ei ole meie teie waenlastega läbi käinud, ja katholiclastest ei taha meie midagi

teadagi — pagan tehku nendega tegemist! Jõetaguste-meestega oleme meie kui wennad. . . ."

"Mis, jõetagused peavad teie wennad olema!" hüüdis üks hulga feast. "Selle peale ärge lootke ühtegi, teie äravannutud juudid! Dnjeperisse nendega, mu herrad! Uputame kõige selle sugukonna!"

Need sõnad andsiwad jälelat märki. Kasakad haarasiwad juutisiid finni ja hakasiwad wette wiiskama. Kaebaw karjumine ja palumine helises igalt poolt; metsikud jõetagused naerfiwad aga suure healega, kui juutide kingis ja sukis jalgu üleweel õhus nägiwad siplemas.

See õnnetu rääkija, kes iseenele ja oma wendade kaela niisugust õnnetust oli tõmmanud, kiskus ennast kahwtani seest lahti, mille tiirwa pidi teda ju finni eli wõetud, — tema wõttis, oma kirjusafilise kamsuli wäel, Bulba põlwele ümbert finni ja hakkas hädasel healel paluma:

"Kõige kõrgem, kõige-üli-wägewam herra, mina olen ka teie wenda, kadunud õnnist Doroshit, tunnud! Tema oli kõige waprarn sõjamees Weike-Wenemaal, — kõige rüütlide õis. Mina andsin temale kahesajada zechinit*), kui temal ennast türgi wangist lahti oli osta."

"Sina tundsid minu wenda?" küsis Taras.

"Sumala eest, mina tundsin teda! Tema oli väga auusameelne herra!"

"Ja kuidas on sinu nimi?"

"Jankel!"

"Hea," ütles Taras.

Ja kui ta natukene oli järele mõtelnud, pööras ta kaskate poole ja ütles:

"Saab weel aega küll olema, seda juuti üles puua, kui tarwis on, — nüüd jätke teda minule!"

Ja nende sõnade peale talutas Taras juuti oma wantri juurde, mille kõrwas tema kasakad seisiwad.

*) Türgi kuldraha, mitmesugu hinna suuruses.

„Olgu nüüd, roni fenna wanfre alla ja ära liiguta paigast. Ja teie, wennad, ärge laske mull seda juuti ära lipjata.“

Selle peale läks ta platši peale, kuhu ju hulk ammu oli koguma hakanud. Silmapilgul olivad kõik paatide seadmise maha jätnud ja kaldalt ära tulnud, sest nüüd ei olnud enam wett mööda minemist, waid oli sõjakäik kuiwa maad mööda, ja mitte weesõidu riistad, waid wanfrid ja hobused pidiwad walmis pandud saama. Nüüd tahtsiwad kõik ühes minna, noor ja wana ja kõik olivad koshewoi ja pealikute nõuu mööda ette wõtnud, poolakate wastu sõtta astuda, et kõik kurja, ja usu ja kasatate auu teotust neile kätte maksta, ja waenlase linnadest saaki saada, külad ja wilja wäljad maha põletada ja üle pea kõik ümberkaudist maad oma tegude auustusega täita.

Kõik walmistasiwad ja paniwad ennast sõjariistu. Koshewoi oli otse terwe küindra' pitkemaks kaswanud. Ei olnud mees enam see endine ettewaatlik ja ühe talitsemata rahwa nõuu täitja; ta oli ülem juhataja, kelle wolil mingid piiri polnud, oli oma armamiste järele isewalitseja, kes aga ainult käsku anda mõistis, nagu näha. Endised oma tahtmist ja oma pead mööda elawad mehed, need metsikud jõetaguise sõjamehed, seisiwad liikumata omas reas ja korras, hoidsiwad auupaiklikult ja kartlikult pead maas, ei julgenud silmigi üles tõsta, kui koshewoi käsusid andis, — ja tema andis neid tasa, kärata, mitte ülepea ruttu, waid rahuliku, aga usina mõtlemisega, kui kunagi wana, sõjas täieste harinenud kasakas, kes mitte esimest korda küpse järele mõlemisega oma asju korda ei olnud saatmas.

„Waadake ilusaste järele, waadake ette,“ rääkis ta, „et teil midagi ei puudu; pange hoolega wanfrid korda ja katkute oma sõjariistad läbi: ärge wõtke mitte palju riideid ühes: üks särk ja üks paari püksi, üks pott pudruga — enam ei pea ükski kasakas ühes wõtma! Mis muidu tagawarkas tarmis, olgu wanfri peal. Sga kasakas wiigu üks hobust enesega. Ka peawad kaksjada paari hargi ühes saama wõetud; häkistes mägedes, jõeketes ja mädamaade kohal on meil neid tarmis. Aga kõige pealt olgu korda pidada, mu herrad, kõige pealt

forda? Mina tean, et teie seas rahwaft on, kes aga rikka saagi peale loodamad, — ja kes mõtlemata meel el kallid siidiriided lõhki kiskuvad, et endale julle teha. Maha jäägu niisugused kuradi harinenud wiisid! Urge koormate ennaft mitte naeste riietega; mõtke aga sõjariistu, kui need head on, ehk tufatift ja hõbedat, sest see mõtab wähe ruumi ja on igas kohas pruugitam.

Uga kõige pealt weel üht, mu herrad! Kes ennaft sõjakäigul joobnuks joob, sellega ei saa pikka juttu tehtud: kui koera lasen ma teda wankri külge siduda, olgu ta kes tahes, jah, oleks ta wõi kõige parem kasakas kõige wäe seast: ja seal saab ta kui koer maha lastud ja lindudele, ilma matmata, roaks jäetud; sest kes ennaft sõjas ära joob, ei ole kristliku matmise wäärt. Teie noored, kuulge igas asjas wanade sõna! Kui mõni kuul teid trehwab ehk mõni mõega hoop teid peast ehk kuskil muust kohast haawab, ärge sest suurt hoolige: puistage üks laeng püssirohtu ühe klaasitäie wiina sisse, wiskake see ühe lonksuga alla ja kõik on möödas — teil ei saa siis mitte palawikugi tulema, ja kui haaw wäga suur ei ole, pange kõige parem natukene sülega märjaks tehtud mulda senna peale; see waigistab werojooksmist. Ja nüüd töösse, poisid, töösse! Olge usinad, ilma fiiski oma asju üle pea kaela tegemata.

Mõnda rääkis koshewoi, ja nii pea kui ta oma kõne oli lõpetanud, ruttasiwad kasakad kõik töösse. Terwe Sätshha oli kaineks saanud; kuskil polnud mitte üht joobnud näha, nagu poleks neid ial kasakate seas olnudki.

Ühed parandasiwad wankri peidasiid ja kodaraid ehk tegiwad uusi telgesiid, teised kandsiwad toiduwara kastisid ehk paniwad sõjariistu peale; jälle teised tõiwad hobuseid ja härgi kokku. Igalt poolt müdises hooste trampimine, püsside winna nakkumine, mida proowiti; mõekade kõlin, härgade mõirgamine, täidetawate wankrite krägin, inimeste hüidmine ja karjumine — ja warsti wenis ju kasakate laager üle kõige wälja edasi.

Kui see liikum laager wõi tabor, nagu teda kasakad nime-tawad, edasi liikuma hakkas ja Sätshast wälja jõuudis, pöörsiwad kõik kose: ehk jõetagused ennaft weel ümber.

„Sumalaga, sa meie kõikide ema! ütlesivad nad ühest suust. Võtku Sumal sind kaitsta kõige õnnetuse eest.“

Kui Taras Bulba alevist läbi läks, nägi ta korraga oma juuti Janklit, kes omale juba jälle telgi oli üles löönud ja tulekivisid, püüsirohtu ja mis muud veel sõjas ja teel tarwis, müia pakkus, — ka püülijahu ja leibagi.

„Du selle juudile pagan sisse läinud? mõtles Taras iseeneses ja ligi astudes ütles ta: „Meeletu inimene, mis sa teed siin? Tahad sa siis vägise, et nad sind kui warblast maha lasewad?“

Balun väga suurt armulist herrat, sest ei tähelegi panna ja ei ühelegi inimesele midagi ütelda. Kasakate-wankrite seas on üks, mis minu pärast on, minul on ka koorm. Mina toon kõikisugust tarwituse ja tagawara kraami ühes, mis kasakatele väga tarwis läheb, ja teel tahan ma seda kõige odawama hinnaga müia, nii odawaste kui weel tial keegi juut pole müinud; Sumala eest, see on tõeste tõsi, selge tõsi!“

Taras Bulba lehitas öla-nukkisi, ja juudide wisa loomu imestades, sõitis ta taborile järele.

Viies peatiikk.

Pea täitis hirm ja ahastus kõik lõune-õhtu poolist Poola-maad. Sgas kohas kuuldi hüidmist: „Jõetagused tulewad, jõe-tagused tulewad!“

Kõik, kes põgeneda wõis, põgenes; igaüks jättis koda ja maja — kuidas sealsel, kardetawal ajal wiisiks oli, kuna ei findlusi ega lossisid polnud, kuna inimene, olgu kus tahes sündsaaks arwatud kohas, ainult lühikese aja peale omale hõletatusega urtsiku üles ehitas. Sest ta mõtles ja teadis, et ei maksnudki aega ega raha kulutada ja raisata kindlama elumaja ehitamiseks, mis ometi lühema ehk pikkema aja pärast ümber hulkumad tatari-rööwli hulgad ehk mõned teised ära häwitasivad.

Rõik hakkas liikuma. Üks wahetas omad härjad ja adra ehk hobuse mõne püsifi wastu ümber, et koku koguwate wäe ridades waenlasele wastu astuda; teine otsis fiit ehk sealt warju kohta üles, ruttas senna oma loomadega ja wõttis ühes, mis aga ära weetaw oli. Mõningaid oli aga küll ka, kes kutsumata wõerusele tulejaid sõjariistadega wastu wõtsiwad; aga suurem hulk põgenes ju enne cest ära. Rõik teadsiwad, et ferge töö ei olnud, selle metsiku, sõjas raudunud ja kangunud hulgaga lahingisse hakata, selle hulgaga, kes kasaka-wäe nime all tutaw oli, ja kes, ehk küll lahingi-korra ja kunstliku liikumise seaduste poolest puduline, siiski lahingis ikka oma ette-arwatud iseäralikku plaani hoidis ja sedamööda wõitles.

Marsshimises tungisiwad ratsalised pikamisi ja tähelepannes edasi, ilma oma hobuseid liia koormaga waenamata ehk wäsitamata; jalgse rahwas kaineSte wankritele järcele, ja kõik laager liikus aga õõse edasi, kuna ta päewal puhkas, ja pealegi seisukohtaks ikka tühised paigad ja wäljad walitses, mis sell ajal weel hoopis suuremad ja laiemad oliwad, kui nüüd. Geskuulajad wõi spionid saiwad ikka ette saadetud, et teadusi tuua ja kuulda saada, kus oldi ehk kuhu minna. Ja nõnda tuliwad kasakad sagedaste kohtadesse, kus neid kõige wähem oodata teati; ühe korraga oliwad nad siin — ja kõik jätsiwad elu jumalaga. Kuida sell hirmsal sõdade ja rahwaste wastastikku wihaajal poolakatel Weikese-Wenemaa rahwa wastu armu ega õiget inimese tundmist kõigesugustes nuhtlustes ja rõhumistes ei olnud, nõnda ei olnud metsikutel kasakatel omas nõnda arwatud film filma wastu kättemaksmise tujus mingit inimese sarnast halastuse tundmist ja armu heitmist. Terwed külad saiwad maha põletatud, loomad ja hobused, mis mitte ühes ei saadud wõtta, saiwad sealsamas paigas mahatapetud. Pealt nähes wõis arwata, nagu oleksiwad jõetagulased enam lusti pärast niisuguses meeletumas jahis, kui päris sõjariistade töös mehisel lahingi wäljal. Karwad tõusewad meil nüüd jälestuse ja põlastuse pärast püsti, kui nende koledate ja hirmsate tegude peale mõtleme, mis kasakad kõitis paikas tegiwad.

Smejad ja suuremad lapsed tapsiwad nad ära, naestel

lõikasiwad nad rinnad küljest, ja mõnel harwal inimesel, kellele nad wabadust andsiwad, tõmbasiwad nad esite labajalust kuni põlwiini naha maha, — ühe sõnaga: Kasakad tasusiwad kõik enda wastu enne tehtud wõlad jämedal wiisil ja inetuma hinnaga.

Kui ühe kloostri prälaat ehk ülem kasakate liginemisest kuulis, saatis ta kaks munka neile wastu, lastis neile ütelda, et nad ennast ei olla mitte üles näitnud kui kohus ja õigus, sest riigivalitsuse ja jöetaguste wahel olla rahu, ammu juba rahu walitsemas, ja nemad rikkuda sell wiisil oma töötatud kohut kuniinga kui ka iga rahwaste õiguse wastu.“

„Ütelge selle piiskopile minu ja kõige jöetaguste nimel,“ wastas koshewoi, „tall ärgu olgu ka midagi karta, kasakad saawad aga omad piibud põlema pistma.“

Ja warsti sai see kuninglik uhke klooster täieste tule roaks ja tema kenad põhjatu suured Gooti-wiisi ehitatud aknad waatasiwad nagu hirmsa wiha näul woolawa tulemere läbi alla. — — Põgenejade munkade, juutide ja naeste hulgad täitsiwad korraga kõik linnad, millel aga müürid ümber ja sõjawäge sees oli.

Siline abi, mis riigivalitsus aeg ajalt saatis, ja mida aga mõni kõhn rügement loo poolest oli, ei leidnud kasakaid wahel ülesseki, ehk pani mõni kord koha esimese kofku puutumisega nende eest oma kergejalgsete hobustega plehku. Suhtus ka wahel küll, et mõned kuniinga wäe juhatajad, kes endistes lahingutes wõidurikkad oliwad olnud, nõuu wõtsiwad, oma wäge ühendada ja jöetagustele awalikult wastu astuda.

Miisugustes kofku puutumistes näitasiwad ennast meie noored kasakad ikka ees otsas, kes rööwida, riisuda ehk sõjariistuta waenlasti wõita häbenesiwad, aga himust põlesiwad, et ennast wanade ees wahwuses üles näidata, kuna nad mees mehe wastu ennast uhke, fiitlema poolakatega wahwuses mõetsiwad, kes ennast oma toreda hobuste seljas laiutasiwad omas uhkes, kallis mundris, mille laiad käiksed tuule käes lehwitasiwad; üli upsakad mehed iga pidi.

See oli noortele meestele tufata ja rõõmus teaduse ja tarkuse kogumise põld; ja suurt saaki kogusivad nad siin igas võitluses ka, nimelt palju hobuse raudriistu, mõeku ja püssi. Ühe kuuga olivad poisid meheks saanud ja täieste ümber muudetud nagu linnud, kellel julede kasvamise aeg olnud. Nende näud, kes seni ajani nooruse pehmust olivad tunnistanud, olivad nüid kõvaks ja tugavaks saanud.

Wana Tarassil hüppas süda nähes, kuidas tema pojad ikka esimestes võitluste ridades olivad. Ostapile oli sõda film nähtavalt päris ametiks loodud; see raske teadus näitas talle nagu ju kätkest saadik kätte määratud olewad. Ilma iialgi pead ja uudu kautamata ehk meelest segaseks saamata; külma werega, mis pea imeks arvata oli kahetunnepähe aastastest noorest mehest, nägi tema film ikka ühe ainsa pilguga kõik häda, mis siit ehk sealt peale ähwardas tulla, kõik liikumise seisust ja olekut ja leidis filmapilgul asja üles, mille läbi hädast peaseda, kõrwale pöördä, aga temast nõnda kõrwale pöördä, et ta seda häda pärast täiema ja suurema kindlusega ärawõita wõis. Suba hakkosiwad kõik tema liikumised ja tema olu nagu mehikt isienese tundmist ja kõikumata kindlust kõikide ees üles näitama ja igauks tundis tema sees edespidiist peameest ja juhatajat. Temal osi tugew, kõwa ihu-kasu, ja tema ratsalise loomus ja waimu omandused olivad wälja kosunud kui wägewa löwi wõim ja jõud.

„Dijäh, sest saab aega mööda üks tubli peamees,“ ütles wana Bulba; „Sumala eest, tubli peamees; jah, ja weel pealegi niisugune, kes omast isast palju ülekäib.“

Andreas aga andis ennast, isegi arusaamata waimustusega ja wahwusega, puhas kõige elu ja hingega sõjakära muusikasse, kuulide ja mõega healde kätte. Tema ei hoolinud ega tahtnud ühtegi teada, kui wäga sõjamees wastase jõuudu ja kõwadust ette ära mõetma, arvama ju kaaluma peab ja siis selle järele oma wõimu tarwitama ja sell mõedul asja ette wõtma ehk jätma. Temale oli wõitlemine hulluks, meeletumaks lustiks. Nagu pühapäewaks olivad tema meelest need filmapilgud, kus wõitlemine möllab, kus nagu palawusest kuumab, kus filmade ees kõik kirjendab ja wirwendab, kus pead senna ja tenna lenda-

wad ja hobu ja mees rahnatades maha langewad, kus tema kui joobnud oma läikiwa mõdegaga läbi kuulide wilina edasi lendab, paremale ja pahemale poole enese ümber raiudes, ilma neid hoopisid tundmatagi, mis tema enese külge kääwad.

Mitmed korrad pidi isa Andreast täitsa imestama, kui nägi, kuidas tema, omast liig wahwuse tuhinaft edasi kistud, asja ette wõttis, mida keegi külma wereline järelmõtteleja ei oleks usaldanud, ja omas meeletumas ülijulguses imet tegi, mida wanad lahingis harinenud kasakadki imestamata ei saanud jätta. Wana Bulba imestab teda ka ja ütles:

„Räed, ka see on tubli sõjamees — kui teda aga pagan mitte ei wõttaks! Kui ta aga mitte sellega oma noort elu liig ruttu ei kautaks! Tema ei ole küll mitte Dstap, aga ka tema on tubli sõjamees!“

Nõuufs sai wõetud, et wägi otse Dubno linna peale pidi edasi tungima, kus — kuidas kuulda — palju rahwast ja palju warandust olla. Pooleteise pääwaga oli tee kuni linna ette ära käidud ja ilma aimamata oliwad jõetagused korraga wärawate ees.

Linna rahwas aga oliwad ka nõuufs wõtnud, wiimse hingeni wastu panna; nemad tahtsiwad parem platsides ja oma majade ees uulitsates surra, kui waenlast oma müiridesse tulla lasta. Kõrge mulla wall oli linnal ümber. Kus aga wall madal oli, seisis kiwine müir ehk maja nagu patarei asemel. Mitmes kohas seisiwad madalates müiri kohtades ka tamme-palkidest ehitatud tornid.

Sõjawäge oli linnas wäga kõwa hulk ja see hulk teadis, kui palju tähtsust tema kätte oli ustud ja mis tema wahwa wastupanemine kaalus. Jõetagused hakkasiwad kõwaste wälimiste kindluste kallale, saiwad aga kibeda kuuli rahega wastu wõetud. Ka kodanikud ei tahtnud ennaft kõrwale hoida ja astusiwad suurel hulgal walli peale. Nende nägudest wõis ära näha, et nad kuni wiimse were tilgani wastu tahawad seista. Ka naesedki wõtsiwad wastuwõitlemisest osa; ja kiwa, põlema pigiga tonnisiid ja hulk liiwa lendasiwad kasakatele pähä ja ajasiwad neil filmad pimedaks.

Rindlustega ei teinud kasakad mitte heal meelel tegemist; wallide vastu tormata, see ei olnud mitte nende asi. Koshewoi käskis sellepärast taganeda, üteldes:

„See töö ei ole ühtegi, mu herrad ja wennad; taganeme tükife tagasi. Aga mina tahan ärawannutud tatar ja mitte kristlane olla, kui meie neist üht ainust linnast põgenema laseme, ja kui koerad peawad nad senna kõik nälja kätte otša saama.“

Kui wägi tagasi oli taganenud, piiras ta linna kõwaste fiske, ja et kasakatel midagi teha ei olnud, häwitasiwad nad ümberkaudse maa ära, põletasiwad külad ja wilja wäljad maha ja ajasiwad oma loomade karja lõikamata wiljasse, mille rasked pead nii armsaste tuule ees kiikusiwad, — oli ühe wäga rikka aasta wägew wili, mis põllumehele rohkel andel tema töö waewa lubas tasuda. Ohmatusega nägiwad linnas olejad, kuidas nende eluülespidamine ära sai häwitatud. Sell wahel oliwad ennast jöetagused, nagu Sätshaski, mitmesse forteridesse jautanud ja kõik linna kahetordse wanfride wööga ümber piiranud. Nemad suitsetasiwad oma piipusid, wahetasiwad saagiks saanud sõjariistu üks ühega, mängisiwad kõikisugu õnnemängusid ja silmitsesiwad pörgulise külmaawerega linna poole üles. Dõse tehti tuled laagrisse, ja igas forteris keetisiwad kofkad ilmatumate wass kateltega oma pudru; ja iga tule juurde seatud waht muretses, et laagris wäljast poolt hälist pealetulemist ega õnnetust poleks karta.

Aga warsti hakkas jöetaguslastel omas tegewuse puuduses ja kõige pealt omas sunnitud kainuses, mille eest neil ka enam mingit sõjariistate tööd osaks ei saanud, igamus peale. Mehed oliwad kõik kui uimased ja haiged. Koshewoi andis käsku ja luba, wäikest wiina osa poolt jagu suuremalt wõtta, mis wahel ka ikka laagri elus ette tuli, kui mitte just kibedat ega kardetawat ettewõtmist ees ja käsil polnud. Moore rahwale, ja isiaranis Taras Bulba poegadele, ei tahtnud see elu kuidagi meeltemööda olla. Kõige suuram igamus aga oli Andreas, ja ta ei salganud seda ka sugugi.

„Sina oled üks tormpea,“ ütles tall Taras ikka; „pea

kannust, kasakas, ja sina saad hetmaniks!*) See ei ole meel kellegi tubli sõjamees, kes palawas lahingis meelt ja mõistust ei kauta ja küll teab kuhu lüüa ehk jätta, vaid see on üks tubli sõjamees, kes ka tööta olekus iialgi igawusest ei hooli ega tunne, kuid piltal meelel ära kannatab ja kord ettewõetud nõuu kuni otsani ja täieste korda saadab, tulgu mis tahes."

Aga tuline noormees ja wana habemik ei wõi ühes mõttes olla; olivad kaks wastupidist loomu, ja sellepärast näitasiwad ennast kõik asjad teisele teist wiisi.

Wahel ajal oli Tarassi kodune wäekogu Dowkatschi juhatusel seie tulnud. Tema wäesalkade suurus oli peale nelja tuhande.

Nende seas oli palju priitahtlikuid, kes ilma mingi kutsumiseta otse oma tahtes olivad seltsi löönud, kui kuulnud olivad, mispärast sõda käsil.

Bealikud wõi jessaulid töiwad Bulba poegadele ema õnnistust ja mõlematele ühe pühakujukese Riiewi kloostrist. Mõlemad wennad paniwad omale pühakujud kaela ja saiwad tahtmata kurwameeleliseks oma wana ema peale mõteldes.

Mis sugust ettekuulutamist tõi neile see õnnistus? Wõitu waenlase üle ja siis rõõmust koju tagasi pöörmist saagi ja auuga, wäärt, et bandura lauljate laulud sest kiidaksiwad, — ehk aina . . . ? Aga, kes teab tulewiku ära! Kui sügisene udu, mis soost üles tõuseb, seisab ta inimese ees: ettenägemata lendawad linnud seal sees ümber, wäristawad oma tiibu ja ei tunne üks ühte teine teist, ei tuikene kulli, kull tuikest, ja keegi nendest ei tea, kui ligi ehk kaugel tema hukatus on . . .

Ostap wõttis jälle omad igapäewased toimetused käpile ja jäi warsti oma isa wäekogu sekka. Aga Andreas tundis, — ta ei teadnud isigi miks — iseäralikku südame rahutust. Kasakad olivad praegu õhtust sõõnud; pime lautas omad tiivad maa peale, — oli üks lõpmata ilus Juuli öö. Aga Andreas ei läinud oma korterisse, tall ei tulnud magamist

*) Wanasõna.

meelegi; tahtmata wajus ta mõtetesse ja selle näitemängu filmitsemisse; mis tema ees näha oli.

Taewast saatsiwad lugemata tähtede hulgas oma tumedat walgust maha. Wäli oli kaugele igalt poolt wanakrite hulgaga kaetud, mille peal toidumara ja waenlase käest saadud jaak üles lautud seisis, wanakride all rippusiwad panged tõrwaga. Sõiduriistade all ja kõrwal magasiwad jõesagused sirukil rohus. Mõnel oli kott pea alla pandud, teisel müts; mõnel jälle oli oma seltsimees peapadjaks.

Rasakate kõrwal oliwad mõel, piis, lühikene wasega löödud piip, raudse puhastamise nõela ja tulenõuudega. Suured härjad magasiwad walgendades ja kirjendades maas ja paistsiwad kaugele waadates kui kalju tüfid üks ühes kohas wälja peal laiali. Igalt poolt oli magawate sõjameeste norškamine kuulda, millele kaugele wäljalt täkkude hele hirnumine wastu hüidis, kes oma kõies olemise pärast kannatumaks saanud.

Siiski ka suuri ja hirmsaid piltisid näitas see ilus Juuli öö. Ja see oli ümberkaudne põlewa külade tulekuma. Ühes kohas tõusis tuuleleek rahulikult wägewaste taewa wastu, teises kohas, uut toidust leides ja ühest häkifest tuulehoost uueste edasi kannetud, pragises ja keerles ta kuni kõrgele üles tähtede poole, ja kaugele lendasiwad tema jädemed ja kustusiwad wiimaks kaugele taewa sõrmas. Teises kohas seisid kurwalt, nagu mõni tõsise näuga wana munk, üks poolest saadid ära põlemas klooster musta müüridega, iga uue tuuleõhkumise tõusul nagu wihaga oma suurust näidates. Matukene maad eemal põles kloosteri aed: oli nagu oleksiwad kõrwad selgeste puude pragisemist, mis suitsu wahelt aeg ajalt wälja pillusiwad, ära kuulnud, ja kui tuli paksust suitsust häkitselt üles lõi, walgustas ta sinika wõswori karwal isewalgusega küpsenud ploomipuu marju kloostri aias ja muutis kollased pirnid nagu kuldtukadideks; läbi suitsewa lehtede paistis müüri peal ehk puukfates üks rippum juudi ehk munga surnud keha, kes ühtlasi majaga otja oli leidnud. Kõrgel üle tule keerlesiwad linnud, kaugele nähes kui hulk weikefi ristikefi kuldsel lageda peal. —

Ümber piiratud linn näitas kõik uinumas olevad; tornid, majade katused, suuretükide kantsid ja müürid punetasivad valkaste kaugevalt paistva tulekahju kumast.

Andreas läks pitku kajakate ridasid edasi. Laagri tuled, mille ümber mahid seisivad, välkuvad peaaegu kustumisel, mahid ise olivad ennast une kätte annud, pärast seda, kui oma kajakate-tugewaste saidad täitnud. Tema imetses seda suurt hooletust ja mõtles iseeneses: „See on hea, et kedagi kardeta-
wat maenlast lähedal ja midagi karta pole.“

Viimaks läks ta ühe wankri juure, astus üles ja heitis seliti, ristis käsi pea alla pannes. Aga ta ei saanud und ja ta waatas weel kawa õõsise taewa poole ülesse. See kumas nagu lahti löödud tema ees: õhk puhas ja selge; tähed, mis linnu teeks kutsutakse, wenisivad wõõna üle taewa wõlwi; kõik nagu igawese walguse sees ujumas.

Aeg ajalt unustas Andreas kõik, ja esimene unewaipas kattis tema filmade eest taewast ära, siis paistis ta aga uueste ja näitas ennast kõiges omas selguses.

Häbitselt märkas Andreas, nagu oleks üks imelik kuju, üks inimese nägu ennast ruttu tema filmade ees liigutanud. Mõeldes, et tall see aga unes ette tulnud oli ja kohe jälle kaduma saaks, lõi ta filmad lahti ja nägi, et tõeste üks kahwatand, ära kuiwanud inimese nägu ennast tema üle oli kummardanud ja temale kõwaste filmadesse wahtis. Pitkad, süsimustad juuksed rippusivad sassis ühe hooletumalt ümber pea wifatud rätiku alt wälja; imelik filmade läikimine ja surnufarmaline kahwatus terawa näu peal wõisivad pea üht waimu mõttesse tuua.

Andreas noppas tahmata oma püssi ja hüüdis pool finni jäenud healega:

„Kes sa oled? Kui üks kuri waim, siis kau kohe mu filmade eest! Oled sa üks elaw inimene, siis aga oled sa õnnetumal ajal minuga nalja hakanud, — mina lasen sind maha!“

Ilma wähematki wastust andmata, pani see inimese-kogu förme oma huulde peale ja näitas seega wait olemist palumat. Andreas laskis oma kätt sõjariistaga kõrwale langeda ja filmitses tähele pannes tema otsa. Pitkaißt juuksetest, kaelast ja

pool katmata rindadest tundis ta teda üht naesterahvast olemad. Aga ta ei olnud Poola sugust. Tema pruun, kollakas nagu oli kahvatu ja kuu; laiad palgenukid seisivad kokku langenud palest kõrgele wälja, ja kitsad silmad olivad mandli wiihil pitka-kalt wälimise otsjaga üles poole. Mida kauem teda Andreas silmitses, seda enam arwas ta teda enne kuskil näinud olemad. Wiimaks ei saanud ta ennast enam pidada ja küüsis:

„Ütle mulle, kes sa oled? Mulle näitad sa nagu wähe tuttavad nagu olemad? Olen ma sind kuskil näinud?“

„Jah, kaks aasta eest Riiehis.“

„Kaks aasta eest Riiehis?“ kordas Andreas, ja katsus kõit, mis talle weel akademia elust meeles oli, läbi mõelda.

Tema waatas weel kord terawaste naesterahwa otsa ja hüidis siis korraga:

„Sina oled ju see tatari naesterahwas, wojewodi tütre teenija.“

„Pst!“ tegi tatarlase naesterahwas ruttu, oma käsi paludes kokku pannes, kõigest ihust wärisedes ja igale poole ümber waadates, kas ehk Andreas oma häkilise hüidmisega kedagi magamast üles polnud äratanud.

„Käägi, ütle! Mikspärast ja kuidas sa seie oled tulnud?“ ütles Andreas pool hinge tõmbamata ja sosises, mis seestpidise liikumise pärast igal silmapilgul takistama jäi. „Kus on sinu käskijanna? Elab ta weel?“

„Tema on praegu siin linnas?“

„Siin linnas!“ ütles Andreas häkitselt.

Ja waemaga sai ta ennast imestuse pärast kõwa healega hüidmast tagasi hoida, ja tema tundis omale kõit werd korraga südamesse tungiwad.

„Mikspärast on ta siin linnas?“

„Sellepärast, et ta wana herra siin on. Juba pooleteise aasta eest on ta Dubno linnas wojewodeks.“

„Kuidas käib sinu käskijanna käsi? On ta mehele läinud? . . . Aga räägi ometi, sina imeline inimene! . . . Kuidas käib tema käsi? . . .“

„Tema on ju faks päewa ilma söömata.“

„Mist?“

„Ammu pole enam ühelgi inimesel linnas raasukest leiba — köik sööwad mulda.“

Andreas jäi kui kivistatud seisma.

„Minu kästijana on sind wallide pealt jõetaguste seas näinud ja ära tunnud. Siis ütles ta mulle: Mina senna ja ütles selle rüütlic, kui ta mind weel mäletab, tulgu ta minu juurde; kui mitte, siis wõib ta ometi sinu kätte tüükise leiba anda minu wana emale, sest mina ei kannata seda, teda oma filma ees surewad nägema. Si ialgi, enne mina, siis tema! Balu seda rüütlicit ja hakka tema jalge ümbert; ta temal ehk on üks wana ema — selle peale armastusega mõteldes andku ta sulle tüükine leiba.“

Mitmesugused tundmised woolasiwad noore kasaka rinnust läbi.

„Aga kuidas oled sa seie tulnud?“

„Üht maaalust teed mööda.“

„Kuidas, kas on siis siin mõnd maaalust teed?“

„Jah.“

„Kus?“

„Kas sa aga meid mitte ära ei saa andma, rüütlic?“

„Ei, ma wannun seda sulle püha risti juures.“

„Kuristikumööda minnakse alla, astutakse seal kohalt jõest üle, kus pilliroog kaswab, seal on salatee hakatus.“

„Sa see tee wiib kuni linna?“

„Ditse linna kloostriisse.“

„Lähme, jilmapiik lähme!“

„Aga Kristuse ja tema püha ema nimel, üks tüükine leiba — tüükine leiba.“

„Hea küll, seda sa pead saama. Jäe seie wantri juurde seisma, — ehk ei, heida üles senna peale; seal ei näe sind keegi. Mina olen filmapiigul jälle siin tagasi.“

Ta läks wantride juurde, kus tema wäe-jaukonna toidukraam seisis. Süda põksus tal kui haamriga. Köik minewik, köik, mis tema praegune sõjakas kasaka-elu ära näitas kustutamata olewad, — see minewik wöttis korraga tema sees

jälle võimu, tõusis tema waimu ette ja olewik uppus, tumenes — kadus. Jälle ilmus temale kui mustadest meremoogudest see uhke naene; jälle tõusiwad tema filmade ette need ilusad käewarred, põlewad filmad, naerataw suu, paksud, mustjas-pruunid juukselokiid, mis käheraste kaela, piha ja rinna üle rippusiwad, ja kõik need sirged, tublid, harmoni-ilusad noore neiu ihu liikmed! Ei, see pilt polnud iialgi tema südamest koguni kadunud olnud; ta oli aga teiste, mehiste tundmiste eest kõrwale waibunud! aga sagedaste, õige sagedaste oli ta meie noore kasaka magusat und seganud, ja sagedaste oli magaja ärkanud ja uneta oma asemel olnud, ilma aru saamata, mis asi tema und oli riisunud.

Tema astus edasi, ja tema südame tufsumine sai ikka kõwemaks, selle mõtte juures, et ta seda naesterahwast jälle pidi näha saama; tema noored põlwed lödiseiwad käies.

Bankrite juurde saades oli ta puhast ära unustanud, miks pärast ta dieti tulnud. Ta tõmbas käega üle otsaesise ja katkus meelde tuletada, mis teda seia oli ajanud. Korraga kargas ta ehmatusest. Tal käis mõte peast läbi, et kallis neiu praegu ju ehk nälja-surmaga wõitlemas on.

Tema kargas kui tuule hoog ühe wankri juurde ja noppas mitu suurt ruffi leiba kätte. Aga siin tuli tall mõttesse, kas ehk see toidus, mis hellitamata kasakale küll kõlbaw ja hea, ühele hõrnamale inimesele liig jäme ei saaks olema. . .

Seal tuli talle jälle meelde, et koshewoi eile õhtu kokkasiid oli laitnud, miks need kõik nisu-tangu korruga oliwad pudruks keetnud, kuna sellega ometi kolmeks torraks oleks wõinud toitu teha.

Arwates, et ta suurte katlate seest küllalt weel pudru saaks leidma, wõttis Andreas oma isa weikese katlakese ja läks oma wäe-kogu koka juurde, kes kahe kümnepangese katla wahel magas, mille all weel tuhk tuliselt õogas.

Omaks imeks nägi ta, et mõlemad tühjad oliwad. Saks oli hiiglaste kered ja võimu tarwis, et nii palju tangu korruga nahka panna; sest tema wäe-kogus oli hoopis wähem mehi kui teistes. Ta waatas teiste jauskonna katlaid — kõik tühjad. Tahtmata mõtles ta wanasõnaga: Jõetagused on

Kui lapsed: on neil vähe käes, siis on nad sellega rahul; on palju, ei jäta nad ka midagi üle. Mis teha? Isa wankri peal pidi kott saiadega olema, mis ühe kloostri riisumise juures oli leitud.

Ta otsis kohe selle wankri üles, aga ei kotti ühtegi. Dstap oli seda enesele maha pea alla pannud ja norskas ise firaküle, nii et kaugele wälja peale ära wõis kuulda. Andreas wõttis kotist ühe käega kinni ja tõmbas seda nii häkitselt ära, et Dstapi pea wastu maad langes, mis peale ta pool ärkades püsti kargas, siis, ilma filmi lahti löömata, jälle maha heitis ja kõigest jõuust karjus:

„Pidage seda Poolakese kuradit! Pidage kinni! Püidke ta hobune kätte, püidke kätte!“

„Ole wait, ehk muidu löön ma sind maha!“ kähwatas Andres ja ähwardas teda kotiga.

Aga Dstap oli ju isegi wait, ta langes maa peale tagasi ja hakkas jälle nii norškama, et hingamise ees rohi liikus, mis tema pea ümber loffas.

Andreas waatas kartes igale poole ümber, et näha, kas ehk mõni kasakas Dstapi unisest peast hüidmisega üles polnud ärkanud. Kõik oli rahul. Üks aiaus paksu juuksuga pea ajas ennast naabri forteris üles, — ta wahtis segaselt ümber ja langes jälle maa peale tagasi.

Kui Andreas weel mõned minutid oli kahklenud, läks ta wiimaks oma saagiga ära. Tatari naesterahwas oli liigutamata wankris, waewalt wõis teda aga hingawad näha.

„Tõuse üles,“ ütles Andreas; „lähme, kõik magawad; ära karda midagi! Saaksid ja ehk üht leiba oma käes kanda, kui nad mulle raskeks lähesiwad?“

Sellega wõttis ta koti õlale, noppas, kui nad wankritest mööda läksiwad, weel ühe teise tatra tanguga täidetud kotikese ja ka need leiwad, mis ta Tatarlasele oli kanda anda lubanud, ja astus siis, natukene kumarkile oma koorma all, kartmata läbi magawate jöetaguste ridade.

„Andreas,“ ütles wana Bulba sell filmapilgul, kuna poeg temast mööda läks.

Noore mehe süda lõi külmaks. Ta jäi seisma ja vastas, kõigest ihust värisedes, tasase healega:

„Noh, mis on?“

„Sinul on üks naesterahwas juures! kui mina üles tulen, klopfin ma sind tubliste läbi! Naesterahwas ei saa julle midagi head tooma.“

Ja nende sõnadega toetas ta oma pea küinarnuka peale ja hakkas rätikusse mäsitud Tatari naesterahwast terawalt filmitsema.

Andreas seisis korrage liikumata, enam furnud kui elus, julguseteta, isale filmi waadata, ja kui ta wiimaks filmid üles lõi ja waatas, nägi ta, et wana Bulba, oma pead käe peale toetades, jälle magama oli jäänud.

Ta lõi endale risti ette. Ja tema ehmatus kadus weel rutem kui oli tulnud. Kui ta ennast ümber pööris, nägi ta ka naesterahwast, oma rätikusse mäsitud, liikumata seiswat, liikumata, kui musta kimisammast, ja ühe kaugemalt paistwa tulekahju kuma, mis korrage uueste üles leegitses, walgustas selgeste tema nägu ja filmi, mis waibunud ja näljast hauku langenud oliwad, nagu furnul.

Andreas wõttis tema käest finni, ja mõlemad, kord korralt tagasi wahtides, läksiwad. Wiimaks ronisiwad nad ühte kuristikusse, wõi õigemine ütelda ühte sügamusesse, alla, mille põhjas laisalt üks porine oja nagu salajas edasi woolas, puhkas pillirooga warjatud ja mättaid ja kingufesi täis.

Üht weikest palki mööda läksiwad nad üle oja, ja nende ees tõusis teine poolne kallas, mis weel kõrgem ja häksem oli, kui esimene. See koht näitas linnal kõige kindlam ja julgem olewad, sest mulla wall oli siin madalam kui kuski mujal ja sõjamehi ei õlnud siin filmagagi näha. Aga selle eest tõusiwad natukesse maa tagant paksud kloostri müürid. Kõik jõe äärt kattis paks steppirohi, ja selle ja jõe wahel wenis mehe kõrguse pilliroo madalik.

Tatarlane wõttis kingad jalast ära, astus palja jalu edasi ja hoidis märja maa pärast ka oma riided hoolega üles. Kui nad pillirooft läbi oliwad tunginud, saiwad nad korrage ühe kuiwa haohunikukesse juurde. Selle lükkasiwad nad kõrwale

ja nüid tuli nagu koobakene nähtawale, mille suu armata leiwa-
ahju suurune oli.

Naesterahwas läks kummarkile ees sisse; Andreas astus
järele, mis juures ta, kummarkates, fotid järele tõmbas, ja
warsti olivad mõlemad minejad täitsa kott pimedas.

Kuues peatiikk.

Andreas käis oma leiwakotidega küirutades tatari naeste-
rahwale pimedat kitsast maaalust teed järele.

„Warsti saame walged,“ ütles eeswija, „meie oleme ju selle
koha ligidal, kuhu mina oma küinla seisma jätšin.“

Ja nõnda see oli. Pimedad maaalused seinad hakkasiwad
ford korralt helenema. Minejad sawad ühe laialisemasse kohta,
kus üks matukse pail nähti olewat; vähemalt seisis ometi ühe
seina ääres madal weikene altari sarnane laud, ja selle kohal
üks wana, pea puhas ära kolletand katoliku Maarja-ema pilt,
mille ees weikene hõbe lamp rippus ja kõhnaste ümber kaudu seinu
walgustas.

Tatarlane kummarkas ennast ja wõttis maast oma wäkke
lühtri, mille õhufese jala ümber ahelad olivad.

Ta süitas küinla põlema. Walgus sai suuremaks, ja
mõlemad rändajad astusiwad oma teed edasi.

Wõlwtée läks warsti natukene laiemaks ja kõrgemaks, nii
et Andreas ennast püsti wõis ajada. Udishimuliselt wahtis ta
maaaluiseid seinu. Nagu sarnastes Riiewi maa-alustes koopades,
olivad ka siin kõrwalised sügawamad kohad seinades, ja nende sees
firstud; mitmes kohas wedelesiwad koguni inimese luud maas, mis
niiskusega pehmeks olivad läinud ja nagu taigna tükideks muutnud.

Selgeste armata wõisiwad ka siin pühad asujad elanud
olla, kes mailma mürina ja kiusatuste eest olivad põgenenud.
— Niiskus oli mõnes kohas nii suur, et meie minejad wabel

otse pori lompidest pidivad läbi roomama. Andreas pidi aga sagedaste seisatama, et oma saatjat puhata laska, kes ikka peale wäsimä kippus. Weikene tülikene leiba mis ta suure isuga oli alla neelanud, tegi tema toidule mõrdunud kõhule kõwaste walu, ja ta jäi sagedaste seisma ja ei saanud minutite kaupa paigastki liigutada.

Wiimaks tuli neile weikene raud üks nähtawale.

„Sumal tänatud, meie oleme siin,“ ütles tatarlane nõrga healega, — ta tahtis kätt tõsta, et koputada, aga seis puudus tal jõud.

Tema asemel koputas Andreas kõwaste wastu ust; ja klopimise kõwa tajumine ehk wastukostmine tunnistas, et ukse taga üks tühi ruum pidi olema. Mõõda sai tajumine nõrgemaks, nagu oleks ta kõrge wõlwi wastu tõusnud. Urwata kabe minuti pärast kõlises üks wõtme-kimp, ja keegi astus treppi mõõda alla. Üks munk, wõtme-kimp ühes ja küinal teises käes, laskis neid sisse.

Andreas taganes tahtmatalt häkitselt tagasi, üht katholicu munki nähes, kes kasakatele wihatud ja põlgtud loom oli, ja kellega nad weel metsikumalt ümber käiswad kui juuti-dega.

Munk kargas ka mõned sammud tagasi, kui ta jõetagust kasakat nägi; aga üks kõrwa sisse sofistatud tatari naesterahwa sõna tegi teda rahuliseks. Tema näitas neile walget, pani nende tagand ukse lukku, wiis neid trepist üles, ja warsti oliwad nad kõrge, pimedä wõlwi all floostre kirikus.

Ühe altari ees, kus peal hulk küinlaid põlesiwad, seisis üks preester põlwile; mees oli waiksesse palwesse waihinud.

Rahel pool teda seisiwad kaks noort preestrit põlwepeal, wiuletti wärwiliste ja walge äärte ja nipudega kiriku teenistuse riides, ja pidasiwad suitsetamise riistu käes.

Waimulikud mehed palusiwad üht imet: linnale paastmist, lõppewale julgusele ja kindlale meelele uut jõudu, kannatust hädas, kuusaja ära wõitmist, kes nurisemist, kartlikku meelt ja wiletsat kaebamist ihuliku ahastuste ja puuduste läbi olla üles ärritanud. Ka mõningad näesed, kahwatanud kui kodukäijad, palu-

fiwad kirikus põlwile, oma jõutumaid päid pingi-toe vastu hoides.

Mitmed mehed olivad postide kõrval murelikult põlwili. Wärmilised afna ruutud läksiwad altari kohal praegu hommi- tuse koidu punaga heledaks ja sinised ja kollased walguse kii- red langesiwad nendest läbi põrandale ja tegiwad korraga pimedat kirikut walgeks. Kõik altar omas kauges wõlwi sügawuses näitas korraga walguses ujumad, ja wiiruki suits lehwis liikumata õhus nagu wikerkaarega helendam pilw.

Sügamal imestusel wahtis Andreas omast pimekasti nur- gast seda imelikku hommikuse walguse-tera muutmise wõimu. Sell filmapilgul kajasiwad korraga orelil kuninglikud heled kirikus. Nad paisusiwad kord korralt tugewamaks, jäiwad korrega waid ja hüüdsiwad siis häktselt jälle kui pittse müristamisel, mis peale nad otse taewalikuks laulu- ja muusikahaeleks muutusiwad, kõrges wägewas wõlwis vastu kastes, nagu kõrged ja heledad naesterahwa healed; selle peale tuli jälle müristamise sarnane põrutaw heal, ja siis waikes jälle kõik.

Weel kaua kajasiwad need wägewad healed wärinal ja vastu kastes wõlwide all, ja pool lahtise suuga seisis An- dreas paigal, seda kuningliku muusikat imestates.

Siis tundis ta, et keegi teda kasuka hõlmaft tõmbas.

„Aeg on käes,“ ütles tatarlase naestrahwas.

Ilma kellestki tähele panemata astusiwad nad kirikust läbi ja saiwad ühe suure lahtise platsi peale. Suba ammu oli kõik taewas hommiku punaga heledaks läinud; kõik tunnistas päikese tõusu.

Plats oli kui tühi furnu aed, kus mingit elu ega liikumist näha ei olnud. Kesk sedas seisiwad weel puu lauad, mis selgeste tunnistasiwad, et siin waft ehk weel kahetsa pääwa eest toidu kraami osteti ja müidi. Uulitsad, mis sealsel ajal weel kiwidega prügitatud ei olnud, olivad kuiva pori kordadega kaetud. Ringi ümber platsi seisiwad weikesed ühekordsed sawi- ja telliskivi majad, mille seinu kuni üles holwi nipuni palgid ja ristpalgid toetasiwad, sest teisiti ei ehitatud sealsel ajal, nagu ka nüidki weel mõnes kohas Siitawis ja Poolamaal, majasid.

Teisel pool platsi, ligi kirikut, seisis üks maja, mis teistest hästi kõrgem oli ja ülepea hoopis teist ehitus-wärki tunnistas; wistist mõni raadimaja ehk muidu kroonu hoone.

Nagu üteltud, oli plats tühi. Aga ometi armas Andreas nagu waewast hoigamist kuulwat, ja kui sa ümber waatas, filmas ta teisel pool kolme nelja inimest, kes liigutamata maas olivad. Tema waatas terasimini senna, et näha, kas nad magama jäenud wõi surnud olivad. Korraga temistas ta ühe asja wastu, mis tale seni ajani filma polnud puutunud. See oli ühe naese surnu keha, nagu näha, ühe juudi naese. Awalikult tunda, oli ta noor, ehk kül seda tema nälgitud näust esite koge poleks wõinud armata. Ümber pea oli tal üks punane sidi rätik mässitud ja kahetordne pärlide rida rippus kõrwa-rõngaste küljes; pitkad juukse tukad katsiwad tema ära lahjendatud pihta ja üles paistetanud sooni.

Tema kõrwal oli weikene laps maas, kes krampis kätega tema kuiwanud rinda kiskus, mida ta, et piima ei leidnud, teadmata pahal meelel oma sõrmedega ära oli kratsinud. Ta ei nutnud ega karjunud, ja üksi tema nõrgast liigutamisest oli näha, et ta weel surnud ei olnud.

Meie minejad pöörasivad uulitsale tagasi, seal tormas neile üks pool meeletu inimene kallale, kes, kui ta korraga kõigest kullast kallimat asja nägi, mis Andrea käes oli, koge kui tiiger nooremehe kallale kargas ja karjus.

„Leiba, leiba!“

Aga tema jõud oli tema hullust tujust palju wähem. Andreas lükkas tema tagasi ja ta langes maha. Südamet haleduse pärast wiskas noor kasakas temale ühe leiba kätte, teine hüppas hullu koerana selle kallale, purustas ja neelas teda filmapilguga ära; aga koge siinsamas paigas tuli mehele surm hirmsa waluga; kaua aja nälgimise järele ei wõinud tema kõht enam mingit toitu kanda. —

Pea iga samm peal olivad näljahäda õnnetumaid ohwreid näha. Ja nagu wälja waba õhu sees enam nälja kustutust oleks leida olnud, olivad mitmed, kuidas näha oli, omast majadest nälja piinal wälja uulitsatesse jooksnud, seie surema. Ühe maja ukse peal istus

üks wana naene, kellest raske oli ära tunda, kas ta surunud wõi elus, nii liikumata kõwerdas ta paigal, rinna peale wajunud peaga ja ei näinud ega kuulnud midagi.

Ühe maja katukselt rippus kõie otsas lahja, ärauiwanud furnu teha. Ta waene loom ei olnud nälja piina otsani kannatada jõudnud ja oli enne aega enesele otja teinud.

Seda hirmust nälja häda ja tema kolemaid jälgi nähes, ei saanud Andreas ennast enam tagasi pidada Tatari naese käest küsimast:

„Kas linna rahwal siis enam midagi oma elu üles pidamiseks polnud? Kui inimene niisuguses kõige suuremas hädas on, siis peab ja wõib ta ennast asjadega toita, mis talle muidu kõlbmatad on; ka niisuguseid elajaid wõib ta süia, mida käsi keelab; on nälg käes, siis peab temale kõik roaks kõlbama.“

„Kõik on ära söödud,“ vastas tatarlane; „kõik koduelajad — mitte üht hobust, mitte üht koera, ja mitte hiirki pole enam kõiges linnas leida. Tagawaraks pole siin iialgi toidukraami olnud; kõik sai ikka ümbert kaudu küladest toodud.“

„Aga kuidas wõite teie, kuna ise ju nii hirmsat surma surete, weel ikka selle peale mõelda, et linna kasakate vastu faitsta?“

„Wist oleks teda kül jo wojewode alla annud; aga eile hommiku olla see pealik, kes Bushanis on, meile üht ära õpetatud fulli selle sõnumega saatnud, linna mitte ära anda: tema olla ama truppidega appi tulemas. Tema oodata ka weel üht teist wäepealikut oma wäega, et siis ühiselt peale hakata. Ja meie ootame neid igal filmapilgul. . . . Aga juba nüüd oleme kodus.“

Andreas oli ju kaugelt üht maja näinud, mis teiste sarnane ei olnud, ja mis Stalia ehitus-meistri töö nähti olewat. Ta oli peenikestest punastest telliskiwidest üles ehitatud ja oli kase kordne. Alumise korra aknad oliwad kõrged ja wälja poole seiswate kranit simsidega; pealmine kord oli nagu wähehdane ümargune poogen, kena galleriidega; nende wahel oli-

wad raudsed wõred wappi-märgide ja fildidega; ka maja nurga külges olivad wappi-fildid.

Lai wälimine trepp, poleritud telliskiwidest, wiis alla lusti platsi peale. Alumise trepi astme peal istusiwad mõlemil pool wahi soldatid, kes kui maalitud wigurid sirgelt püsti seisiwad, ühe käega sõjakirwest pidades, teisega oma pead toetades, — ja nõnda näit-siwad nad enam raiutud kujude kui elawate inimeste sarnatsed olewad.

Nad ei olnud küll praegu magamas ja süüsti ei näitnud nad millestki hooliwad; nad ei pannud sedagi tähele, kes trepist üles läks. Trepi ülemises otsas leidsiwad meie minejad ühe uhkes ehtes sõjamehe, kes peast jaluni sõariistus oli ja üht palwe-raamatud käes hoidis.

Pitkamisi tõstis ta oma uimaseid filmi nende poole; aga naesterahwas ütles talle ühe kes teab mis sõna, ja selle peale lastis ta filmad jälle palwe-raamatu peale. Nemad astusiwad ühe kaunis suurde saali, mis wõeraste wastu wõt-mise eht eest kambriks nähti olewad. See oli täis soldatisi, teendreid, kirjutajaid, jäägreid ja muid kõiki tallitajaid, kellela keegi poola suurtsugu mees ja riigi ametnik ei arwanud läbi saawad, ilma et tema seisus ei saaks rikutud. Kõik istusiwad omas mitmesuguses kohas pitku seinu. Ühe praegu kustuta-tud künla haisu tundus kambriks; kaks teist põlesiwad weel mehe kõrguse ilmatu suure jalglühtri peal, mis kesk saali seisis; ja ometi paistis ju ammu hommikune walge saalis.

Andreas tahtis ühe laia, wapi- ja muu niferdustega ehitatud ukse poole astuda, aga tatari naesterahwas pidas teda käikset-pidi tagasi ja näitas sõrmega üht weikest ust kõrwalises seinas. Sellest läbi sawad nad ühte koridori ja sealt ühte kambriksse, mida Andreas tähelepannes filmitses. Päämanalge, mis akna luukide pragude wahelt sisse tungis, walgustas karmoifin-wärwiliisi kardinaid, kullatatud simpsid ja üht pilti seinu peal.

Tatari naesterahwas palus Andreast siin oodata ja tegi ühe teisi kambri ukse lahti, kust tule walgus wälja paistis. Noormees kuulis üht healt tasakeste rääkiwad, ja see heal pani teda kõigest ihust wärisema. Läbi lahti tehtawa ukse oli

ta üht sirget naisterahvast pitkalt, üle käewarte maha rippuma juuksetega filmanud.

Datari naesterahvas tuli tagasi ja ütles, ta wõiwad sisse astuda.

Kuida Andreas selle peale üle ukse läwe astus, kuida üks tema taga lukku läks, ei teadnud ta isegi. Rambris põlesiwad kaks küinalt, kui ta üks lamp püha pildi ees; selle all seisis katholiku pruugi järele kõrge maja-altar trepilise astmetega, põlwili lastmiseks.

Aga mitte seda ei otsinud tema filmad. Ta pööris teisele poole ja nägi üht naist, kes häkilise liikumise peal nagu hangunud ja kivistanud wälja näitas. Oli näha, nagu oleks ta korraga tulejale wastu hüpata tahtnud, aga ometi häkitselt seisatama jäänud. Ka Andreas seisis imestades kui kinni naelutatud. Mitte nõnda ei olnud ta teda leida ootanud, see ei olnud enam see noor tütarlaps, mitte see, keda tema enne oli tunnud — midagi ei olnud temas enam endise näu ja tegumoodu sarnane; waid palju ilusam ja funinglikum oli ta kui enne: siis oli temast weel nagu midagi puudulikku, täiendamata näha olnud; nüüd oli ta kui kunstniku kunsttöö, mille külges meister praegu wiimast täiendust lõpetanud. Endine oli nagu üks ära nõiduw, tembu-naljakas tüdruk: praegune üks täieline iludus, üks naine kõiges omas täiskaswanud kõrguses. Ja sügaw, kuum tundmine paistis tema üles löödud filmist, mitte tükati wõi tagasi hoides, waid läitsa armastawa südame tundmine. Weel ei olnud pisarad nendest filmadest ära pühitud; kiirgasiwad, nagu uduriidega kaetud, läikimises, mis kuni südame põhja tungis. Rinnad, kaela pealne, õlad oliwad selle ilupiiri kätte saanud, mis täielist wälja kaswanud iludust tunnistab. Tema juuksed, mis enne õhukestes lokkides üle näu rippusiwad, oliwad nüüd kena paksu plettidesse pandud, mis muist pea peale kokku oliwad keeratud, muist üle käewarte ja rinnapealse uhkel keerul maha rippusiwad.

Kõik tema näu tegumood näitas muudetud. Usjata püüdis Andreas tuttavat endist nägu, mis ta ikka meeles oli pidanud, praeguse seeft jälle üles leida, — ei leidnud wähematki. Nüüd oli neiu wäga kahwatu; aga see kahwatus ei wähenandanud tema

imelikku ilu mitte, waid näitas temale pealegi weel kui üli wägewat nõiduse wõimu andwad.

Ja Andreas tundis omas hinges sügawat auufartust; liikumata jäi ta tema ette seisma. Ka tema nähti kahwatanud olewad, noort kasakat nähes kes kõiges nooremehises jõuus ja iluduses tema ees seisis ja kes ka liikumata paigalgi olles oma liikmete liikumise kärmust terase pealt waataja silma ees awaldas. Kindel meel wälkus tema filmist, mida uhked kulmud sammetiste poognatena warjasiwad; tema päewitand paled punetasiwad täies nooruse tules; peenikene must kihwabe läikis siidina.

„Si, mina ei jõua sind küllalt tänada, helde, kõrgemeeline sõjamees!“ ütles neiu ja tema hõbedane heal wärises. „Sumal üksi wõib sulle selle eest tasuda, mitte üks nõder naine nagu mina. . . .“

See lõi ta filmad maha; lumivalge poolringina liikusiwad tema kulmualused oma musta ripsmetega. Tema ilus pea oli ennast alla kummardanud ja kerge puna tõusis tal paledesse.

Andreas ei teadnud, mis wastata. Tema tahtis kõik seda wälja ütelda, mis tema süda tundis, — tahtis otse palawalt wälja rääkida, mis ta hinges liikus — aga ta ei saanud. Tema tundis, et midagi tal suud kinni pidas; sõnadeks puudus heal. Ta tundis, et temal, kes akademias kaswatatud, ja sest saadik sõjalist kolija ehk nomadi elu oli pidanud, wõimalik ei olnud, farnatse kõne peale wastata, — ja tema hing tõusis põlgust täis oma kasaka-loomu wastu.

Sell filmapilgul astus tatari naesterahwas kambrisse. Tema oli Andrea toodud leiwa weikesteks tükkideks lõiganud, kandis seda kulbse taldrekluga sisse ja pani oma kaskijanna ette.

Noor piiga waatas esite tatari naesterahwa otsa ja pööris siis filmad Andrea peale — ja otsata palju näitas see filmawaatus. See südant liigutaw, tänulik pilk, mille seest poolmineistus wälja paistis, sügawaid tundmisi tunnistates, kuulutas Andreasale enam, kui pitkad kõned seda iial oleksiwad wõinud. Temal sai süda forraga kergemaks; ta tundis enesest, nagu oleksiwad tal raskeid ahelad ümbert ära wõetud.

Tema südame liikumine, tema tundmused ja ihaldused, mis seni ajani otse kui suruwa kaane all olivad äganud, olivad nüid wabaks peasnud ja tahtsiwad tungiwa sõna woolus jõena wälja hakata jooksuma; aga korraga küsis ilus tüdruk, ennast Tatari naesterahwa poole pöördes:

„Ja ema? Oled sa temale leiba wiinud?“

„Tema magab.“

„Ja isale!“

„Mina wiisin temale; tema lubas ka ise süia tulla, seda rüütlit tänama.“

Neiu wöttis tüfikese leiba ja pistis tasa suu ette. Rääkimata rõõmuga nägi Andreas, kuidas tema seda oma õrna, laikiwa sõrmedega murdis ja sööma hakkas. Siin korraga tuli tale endine nälja polest meeletu inimene meelde, keda ta surewat nägi, et ta üht leiba tükki alla oli sõonud. Ta kahwatas, wöttis kiirest neiu käe ja hüidis:

„Küllalt, ära söö enam! Sina oled nii kaua söömata olnud, et nüid leib sulle fihwtiks on saanud.“

Piiga lastis filmapilk käe langeda, pani leiba jälle taldrefusse ja waatas sõnakuuleliku lapsena Andrea otsa. Jõuaks sõna seda wälja ütelda . . . Aga ei kellegi maaldri peitel ega pinsel jõua järele maalida ega ka inimese keel, kõige oma wagemusega, üles ütelda, mis ühe noore piiga filmis seisab, ehk mis selle süda tunneb, kelle peale niisugune naesterahwa sügaw pilk ennast heidab.

„Oh, minu kuningas!“ hüidis Andreas waimustuses. Mis nõuad sa minult? Käsfi, mis sa aga tahad! Käsfi kas wõi kõige wõimatumat asja ilmas — mina ruttan kobe seda täitma! Käsfi mind teha, mis ükski teine inimene teha ei wõi, — mina täidan seda, mina lähan siuu eest ka kas surma. Jah, jah, sinu eest surma, ma wannun seda püha risi juures! See saab mulle nii magus olema — nii ülesrääkimata magus! Minul on kolm küla, pool osa mu isa hooste tarja on minu päralt; kõik, mis minu ema minu isale kaasas tõi ja mis ta tema eest salajas hoiab — see kõik on minu! Ühelgi kasakal ei ole niisuguseid sõjariistu kui minul; kõik see on ema salaja waranduses mulle hoitud; juba minu mõega käewanga

est saaks kõige paremad hooSte karjad vastu mahetatama ja kolmtuhat lammasi antama. Ja seda kõik jätaaksin ma maha, heidaksin minema, astuaksin jalaga, saaksin ära põletama, kõige tuulte poole laiale viskama, kui sina mulle aga ühe ainsa sõna ütled, kui sina aga ühe ainsa korra oma ilusaid mustasi filmakulmusid liigutad! Aga kes teab, ehk on kõik, mis mina räägin, tühi jutt; mina tean, et minul kes ma kõige oma elu aja akademias ja Sätšhas olen mööda saatnud, mitte ei kõlba nõnda rääkida, kuidas seal räägitakse, kus kuningad ja wüürstid on — lühidalt, kus auusamad ja paremad rüütliid ees seisawad. Mina näen küll, et sina koguni teist sugune Jumala loom oled, kui meie teised inimesed, ja et kõik teised Bulgaria naesed ja Bulgaria tütreid kaugel sinu taga seisawad.“

Kaswama imestusega ja sügawa tähele panemisega ja sõna lausumata, kuulas noor piiga seda ime priimeelelist kõnet pealt, mille seesst kui ühest peeglist noor ja wägew süda ja hing wälja paistis; ja iga sõna selles kõnes sarnatsel healel räägitud, mis sügawamast südame põhjast tuli, oli täis jõundu ja tähendust.

Neiu sirutas oma ilusat nägu ette poole, wiskas wastu-panejaid juukseid tagasi, tegi natukene wuled lahti ja wõttis temale nõnda tükk aega otsa; tahtis midagi ütelda, aga pidas hõkitselt wait; sest tal tuli korraga meelde, et üks hoopis teine asi seda rüütelt kaugelt seie toonud, tal tuli meelde, et selle isa, tema wennad, kõik tema seltsimehed tema isamaa ja rahwa kurjad, metsikud waenlased oliwad, — et need hirmsad jõetagused linna kõigelt poolt ümber piiratud hoidsiwad ja kõiki selle sees elajaid järele jätmata surma suhu tahtsiwad saata.

Tema filmad tõusiwad korraga täis pisaraid. Ta wõttis ühe kullatud narmastega siidi ninarätiku, kattis sellega oma näo kinni, ja filmapilgul oli rätik pisaratest märg. Ja kaua seisis ta nõnda liikumata paigal, ilusat pead tagasi hoides, ja lumivalge hammastega oma alumist huult pitsitades, nagu tunneks ta korraga kihwtisest loomast ennast hammustatawad,

ja selle juures hoidis ta kõwaste rätikut filmade ees, et oma sügawat valu waataja nooremehe eest warjata.

„Käägi mulle aga üks ainus sõna!“ ütles Andreas ja hakkas neiu siidi-pehmest käest kinni.

Põlem tulufena jooksis tema wereft ja soontest läbi, seda kätt puudutades, ja teist kord pigistatas ta teda, mis fiiski liikumata tema sõrmede wahel seisis.

Aga neiu oli ikka wait, ei mõtnud rätikutki filmi eest ära ega liigutanud ennast sugugi.

„Mikspärast oled sa nii kurb? Ütle mulle, mikspärast sa nii kurb oled?“

Piiga wiskas rätiku ära, lükkas oma pitki juukseid, mis talle näu peale oliwad langenud, tagasi ja hakkas haledaste kaebama, waike healega, otse kui tuule hoog, kui see ennast mõnel ilusal õhtul tõstab ja korraga paksus pilliroos mööda jõekallast kahiseb — ta hakkab mühisema, sobistama, sobisema ja wiimaks tõusewad waike-
sed kaebamad healed ja toonid: ja rääkimata raskest mõtetes ja kurwa meelega kuulab neid hiline rändaja; ei ta pane tähelegi õhtu-pimeduse peale tulemist, ei maarahwa rõõmsaid laulusid, kes wäljatööl lahket nalja ajawad, ei kaugemalt meerewad wantri mürinat. — —

„Eks ole mina otsata kahetsmise wäärt? Eks ole õnnetu see ema, kes mind, kes mind ilmale tõi? Kas ei ole küll tibe ja mõru lugu, mis minule osaks on saanud? Minu õnnetu elu-õnn — eks ole sina mulle hirmsaks timmufaks. Kõik oled sa mu jalge ette pannud, kõige paremad mehed kõigest poola kõrgest sugust, kõige rikkamad herrad, — grahwid ja wõeramaa baronid, meie rüütlisugu õied. Igaüks armastas mind ja igaüks oleks omaks suuremaks õnneks pidanud, kui ka mina teda oleksin wastu armustanud. Mul oleks aga tarwis käega näidata olnud ja kõige ilusam, auusam ja armsam nendest oleks minu abikaasaks saanud. Sa kellegi wastu nende seast, oh minu halastamata elu-õnn, pole sa minu südant rääkida lastnud; aga ühe wõera wastu, kes meie rahwa waenlane on, oled sa teda rääkida lastnud, minu isamaa kõige auusamatest rüütlitest hoolimata. Mikspärast, oh püha Jumala ema, mis patu pärast kiused sa mind nii hirmsaste,

nii halastamata? Külluses ja rikkuses kadusivad minu päewad. Kõige paremad road, kõige kallimad wiinad olivad minu igapäewane toidus. Ja miks, milleks oli seda küllust mulle tarwis? Et ma wiimaks hirmsa surma sattuksin — surma, mis sisse kõige alatum sant siin maal sureb! Ja sest on weel wähe, et niisugune hirmus lugu minu osaks on antud, — weel wähe, et mina enne oma surma pean nägema, kuidas mu isa ja ema kõige wiletsamat piina-surma surewad, — nemad, kelle eest ma tuhat kord hea meelega oma elu ära annaksin! See kõik on weel wähe. Mina pean teda enne oma surma jälle nägema ja tema suust jälle armastuse sõnu kuulma, mida ma ei olnud aimanudgi, — tema peab mul oma sõnadega südant lõhki kiskuma, et minu mõru lugu weel kibedamaks saaks, — et mul weel walusam oleks oma noort elu jätta, — et minu surm weel hirmsamaks saaks ja mina surres sinu peale weel enam wiha kannaksin, sinu peale, minu armuta hirmus elusaatus, jah, anna mulle seda pattu andeks — sinu peale ka, oh püha Jumala ema!”

Kui ta wait jäi, oli tema filmist ja näust sügaw lootusetu olef lugeda. Sga liikumine tema pales tunnistas näriwad südame walu, ja kõik, alla pöördud otsaesisest ja maha löödud filmist kuni weerewa pisarateni, mis kuuma pale peal otse ära kuivasiwad, — kõik näitas nagu ütlemat: „Ei selle näu peal ela enam õnne!”

„Ei seda wõi ilmas olla, see on wõimata, seda ei pea mitte sündima,” ütles Andreas, „et kõige ilusam ja parem naiste seast niisugust mõrudat lugu peab kannatama, kes ometi täitsa seks sündinud on, et kõik, mis kõrge ja auus ilmas, tema kui ühe püha ette maha peab langema. Ei, fina ei pea mitte surema! Mina wannun seda oma sündimise juures, oma elu juures, kõige juures, mis mul kallis on maa peal, fina ei pea mitte surema! Kui see aga mitte teifite olla ei wõi ja miski asi, ei jõuud ega palwed, ega julgus seda mõrudat elu-juhtumist ära pöörda ei wõi, siis wõime meie ühes surra — mina saan enne kui fina, ja sinu jalgade ees surema, ja ainult surm peab mind finust lahutama.”

„Ära petta mindega iseennast, rüütel!“ ütles neiu ja wäristas tafa oma ilusat pead. „Mina tean väga hästi, et sinul mitte wõimalik ei ole mind armastada; mina tean, mis sugune sinu kohus ja asja-ajamine on. Sinul on isa ja seltsimehed ja isamaa — need hüüwad sind, — ja meie oleme sinu waenlased.“

„Mis on mul isast ja isamaast, mis seltsimeestest,“ wastas Andreas, kuna ta uhkete pead wäristas ja ennast kõrge kuusena õigeks ja sirgeks ajas. „Ja kui sa mind usud, siis kuule, mis ma sulle ütlen: Minul ei ole kedagi, kedagi!“ ütles ta korrutades ja niisuguse tooni ja käe liigutamisega, millega järele jätmata, painumata meelne kasakas oma kindlat ettewõtmiist awal dab, kui midagi enne nägemata, kuulmata ja kõigile teistele wõimatumat asja teha tahab. „Kes on mulle ütelnud, et Ukrainis minu isamaa on? Kes on teda mulle isamaaks annud? Meie isamaa on see, mis meie süda otsib, mis meil kallim on kui kõik muu asi maa peal. Minu isamaa oled sina! Sina oled minu isamaa! Ja seda isamaad saan ma omas südames kandma, ikka, ikka, nii kaua kui elan, ja mina tahan näha, kas keegi kasakas teda sealt seest wälja saab kiskuma! Ja kõik, mis mul on, annan ja wiskan ma ära, et niisuguse isamaa eest surra!“

Ühe filmapilgu seisis neiu kohmetand nagu ime ilus raiutud kuju ja waatas Andrea filmadesse. Aga häkitselt hakkasid tal filmapisarad jooksema ja imeliku sügawa õnne tundmises ja enese äraandmises, enese äraandmises, mis aga ainult järele arwamatal, heldel ja suuremeelsel naese loomul wõimalik on üles näidata, — keda nagu otse seks loodud, et südame kallimate tundmiste järele käiks — wiskas ta ennast noore mehe kätte waele, wõttis oma imearmsa lumivalge kättega tema ümber kinni ja hakkas nuutsuma.

Sel filmapilgul kostsid uulitsalt läbisegamine karjumised, hüüdmised ja trumpetide ja trummide helin ja põrin. Aga Andreas ei kuulnud midagi. Ta tundis aga nagu unes piiga palawat, armsat õhku suudandes oma pale wastu õõgawat, tundis oma näu üle tema pisaraid woolawad ja tema

wallale rippuwaid, armsaste lõhnawaid juukseid oma pead kui kiirgawa musta siidiga finni katwad.

Häbiselt tormas tatari naesterahwas, suurel rõemul karjudes, lambrisje.

„Peastetud, peastetud!“ hüidis ta pool meeletumalt. „Meie omad on linna tunginud; neil on leiba, tangu, jahu ja ka wangis jõetagusid on nad ühes toonud!“

Uga keegi ei kuulnud, missugused „meie omad“ linna olivad tunginud, mis nad ühes toonud ja missuguseid jõetagusid nad wangi olivad wõtnud. Zoobnud, ei iial ilma peal enne maitstud tundmistest, musutas Andreas seda ilusat suud, mis tema pale wastas seisis, ja see suu ei jätnud ilma wastuseta, ja palawas wastastifu suuandmises tundsiwad nemad, mis inimesele aga üks ainus kord elus on antud tunda.

Ja noor kasakas oli kadunud — kadunud kõige kasaka wägimeste olule ja elule! Jialgi ei pidanud ta Sätshat, ega isamaja rohumaid, ega oma Jumala kirikut enam nägema. — Ukränimaa ei pidanud oma kõige wahwamat, julgemat poega enam näha saama — teda, kes wälja oli läinud tema eest wõitlema. Wana Taras saab enda hallid juuksed wälja kiskuma ja seda päewa ja tundi wandum, kuna temale tema enese häbiks üks niisugune poeg sündis.

Seitsmes peatiik.

Jõetagusete laagris oli kára ja liikumine. Hakatuses ei saanud keegi aru, kuidas see ometi wõis tulla, et üks jauskond kuninglikku wäge linna oli tunginud. Hiljemine tuli siiski wälja, et kõi Beresaslami wäekogu, mis ühe linna kiwiwärawa ees ümberpiiramist pidas, eile õhtu oimetumalt joobnud olnud, ja ei wõinud mehed sellepärast sugugi imeks panna, et, enne kui ise arugi saiwad, mis asi kätte oli tulnud, poolest osast jaadid maha saiwad löödud ja teine pool wangi wõetud.

Enne kui naabri wäekogud, kes kärinat kuuüdes üles ärkand, sõjariistu olivad kätte saanud wõtta, oli kuninga wägi ju wärawast sisse tunginud, wiimastel roodudel oli sellepärast mängu asi, uniste ja pooljoobnute jötagustega walnis saada kes ilma forrata nende kallale tormasiwad.

Koshewoi lastis kõi wäe kokku koguda, ja kui kõi, mütsid käes, ringi ümber seisiwad, rääkis ta nõnda:

„Baat, näete nüid, mu herrad ja wennad, mis täna ööfi on fündinud; fiin te näete nüüd, mis joomine teeb! Näate nüüd misfugust teotust waenlane meile on teinud! Nagu näha, on teil see wiis ja arwamine: kui teie kahelordse osa saate, joote ennast kohe nii joobnuks, et ristirahwa waenlane teil mitte üksi püksa jalast wõtta, waid ka filmi sülitada wõib, ilma et teie sest midagi märkate ehk aru saate.“

Kõi kaskad seisiwad maha löödud filmadega paigal; nemad tundsiwad, kui suured süialused nad olivad. Üksi Kufubenko, Nesamaiko wäe-kogu hetman, andis wastust:

„Jätä järele, isakene,“ ütles ta. „Kui seda ka kül käsus ja seaduses ei seisa, et sõnakest wahle rääkida wõiks, kui koshewoi kõige wäe ees räägib, peab ometegi üteldud saama, kui asi teifiti on. Sinu süiandmised ei ole mitte puhas õiged. Kaskad oleksiwad süidlasted ja surma ära teeninud, kui nad marshimises ehk lahingi ajal ehk mõne raske töö peal ennast joobnuks oleksiwad joonud. Aga meie seisame fiin ilma tööta ja meil oli lõpmata igawus selle pagana linna ees. Ei olnud praegu padistu ega muud kristlikku tähtpäewa, mis kasiinust oleksiwad nõudnud; kuidas on niifuguses korras wõimalik, et inimene ennast joobnuks ei pea jooma? See ei ole mingi patt. Aga kül meie tahame neile näidata, mis see maksab, sõjariistuta inimesele jalaja kaela tungida! Enne rookisime neid kohe ju hästi läbi, nüid aga tahame neile nõnda walu anda, et nad oma kannukseidki enam kodu ei wii.“

Hetmanni kõne oli wäga kaskate meelt mõöda. Nad tõstsiwad nokkunud pead juba jälle üles, ja palju nikutasiwad tõendades ja ütlesiwad:

„Kufubenko on hästi rääkinud.“

Jä Taras Bulba, kes koshewoi ligidal seisis, ütles:

„Koh, koshewoi, näha on, Kufubenko on naela pea pihta oskanud! Mis ja wastad selle peale?“

„Mis mina selle peale wastan? Mina ütlen, et õnnelik see isa, kellel niisugune poeg on. See ei ole ühtegi suur tarkus, mõnd laidu sõna wälja rääkida; aga suur tarkus on, sõnakest ette tuua, mis inimest tema õnnetuses mitte ei pilka ega teota, waid teda jälle üles tõstab, ja temale uueste julgust annab, nagu kannuksed hobusele julgust annawad, kes ennast juues on karastanud. Mina ise ka tahtsin teile mõnd tröösti-sõna ütelda; aga Kufubenko on siiski mulle ette jõunud.“

„Ka koshewoi on hästi rääkinud,“ hüiti jõetaguste ridades.

„See oli tubli sõna!“ kordasiwad teised.

Ja ka pealikudki, kes kui sinendawad tuid omas kohas seisiwad, nikutasiwad päid, silitasiwad oma halli kihw-habet ja ütlesiwad tasa:

„Ja muidugi, heaste räägitud!“

„Müid kuulge mind, mu herrad!“ rääkis koshewoi edasi. „Üht kindlust ära wõtta, tema müiridest üle ronida ja minnirida ehk kantskraawidega kord korralt edasi tungida, kuid a wõeramaa ja Salsamaa meistrid teewad — las pagan jeda wõtta, see ei kõlba ühtegi, see ei ole kasakate wiis. Mina ei usu mitte, et waenlane suure tagawaraga linna on tunginud. Palju wankreid ei wiinud ta enesega mitte ühes. Linna-rahwas on ära nälginud, sellepärast saawad nad kõik toidu korraka ära sööma; ja mis nende hobuste heintest ütelda mina ei usu ühtegi, et neid neile mõni nende püha mees saab taewast hanguga maha wiskama . . . aga jeda sarnast asja teab aga Sumal; nende papid on ainult suuga ja sõnadega kõwad ja wägewad. Selle ehk muu asja ja põhjuse pärast saawad nad warstigi linnast wälja tulema. Jagage ennast sellepärast kolme jalku ja seadke endid kolme linna wärawa ette. Peawärawa ette wiis wäe-kogu, teiste kake ette kolm. Djädikowi ja Korsuni wäe-kogu jäegu tagawaraks! Pealik Taras oma rügemendiga ka tagawaraks. Titarewi ja Timoshewi wäe-kogud warjawad paremasse tiirwa peal toidu-wankreid, Tsherbinowi ja Tebi-

kobi wäe-kogud pahemase tiiva peal! Ja siis walitsege noori mehi wälja, kellel ofkad keele otsjas on, kellel teramad häsfitamad hambad ja waenlast ärritada ja pahandada mõistamad. Poolakel pole aru asetki peas, sõimamist ei jõua ta mitte ära kannatada ja wõib olla ehk tulewad nad ju täna wärawatest wälja. Katske aga et mul iga hetman oma wäe üle waatab ja musterdab! Ja kui ta oma wäge puuduliku leiab, siis täitku tühjad read Perejaslami järele jäenud jauskonnaft täis. Nõnda olgu siis kõik ilufaste üle waadatud! Ja iga kasakale peab üks klaas wiina ja üks leib saama, et ta kaineks saaks! Aga mina arwan, teie olete sest, mis t'e eile nahka olete pannud, praegugi täieste sõõnud, sest tõeste, teie olete ennaft eile nii täis toppinud, et mul ime on, kuidas täna ööse keegi lõhki pole läinud. Ja siis weel seda: Kui keegi mõni müüja juut mõnele kasakale ta ühe ainsa klaasi peaks wiina müüma, — sellele koerale lasen ma ühe sia kõrwa otsaette naelutada ja teda siis jalgu pidi wõllasse-tõmmata! Ja nüüd töösse, wennad, töösse!”

Nõnda andis koshewoi oma käskusid, ja kõik kummardasivad tema ees kunni wööni ja läksivad siis palja peaga oma wanrite juurde ja oma laagri-platsisse, ja kui ju kaugele ära olivad läinud, siis alles panivad nad omad mütsid pähe.

Kõik hakkasivad ennaft kõwaste sõjariistatete pänema: mõe-gad ja odad saidwad proomitud, sarwed püsirohtu täis pandud, wantrid korda seatud ja hobused nõuudesse ja walmis pandud.

Kui Taras oma rügemendi juurde tagasi sammus, mõtles ta senna ja tenna, kuhu Andreas oli ära jäenud. Oli teda teistega ühes magamise pealt wangi wõetud? Aga ei, Andreas polnud mitte mees, kes ennaft elawalt alla annab. Surnute seast polnud teda weel leitud. Sügawates mõletes käis Taras oma rügemendi ees, ega kuulnudki, et teda üks ammu aega ju nime pidi hüidis.

„Mis siin tahab minust keegi?“ küsis ta wiimaks nagu unest ärkades.

Juut Jankel seisus tema ees.

„Pealiku herra, pealiku herra,“ ütles juut rutulise ja rahutuma healega, nagu tahaks ta temale üht tähtsat teadust anda, „mina olin linnas, pealiku herra.“

Taras waatas suuril filmil juudile otja; tal oli täitsa ime, et temal korda läinud, linna pugebada.

„Kes pagan sind siis jenna miis?“

„Mina tahan seda kohe rääkida!“ ütles Jankel. „Miipea kui mina täna koidu ajal kasakate káratsemist ja püsilaskmist kuulsin, noppasin ma oma kasuka kátte ja jooksin ilma seda selga tõmbamata, ruttu minema, ja weel tee peal ajasin káed káiksesse; sest mina tahtsin ni ruttu kui wõimalik teada, kust see lärm tuli ja mikspárást kasakad ju hommiku ware tuld oliwad hakkanud andma. Sain otse sell filmapilgul linna wárawa juurde, kui wiimased poola káitse-rügemendid wárawast sisse láksiwad. Mina waatan ümber — náen: lipu-junker Galandowitshi herra otse juhatajaks ees otjas. Mina tunnen seda meest: kolmest aastast saadik ju on ta mulle sada tukatit wõlgu. Mina tema järele sisse, nagu tahaksin oma wõlga tema káest párida, ja nõnda sain ma linna.“

„Mis, sina oled liinas olnud, ja pealegi weel temale tema wõlga meelde tuletamas!“ ütles Bulba. „Ja tema ei lasknud sind kohe jala pealt koerana üles puua!“

Tõsi jah, Jumala eest, tema tahtis mind üles puua lasta,“ ütles ruttu juut. „Tema mehed oliwad mind ju kinni wõtnud ja mulle koidiku kaela pannud; aga mina palusin jälle herra káest armu; ma ütlesin, et ma wõlamaksmisega nii kaua tahaksin oodata, kui herra isi aga armaks, ja lubasin pealegi temale weel raha laenata, kui ta aga abiks tahaks olla, et ma teiste rüütlite káest oma wõla kátte saaksin; sest tõtt ütelda, selle lipu-junkrul ei ole mitte ühtainust tukatid taskus, ehk tal küll mõisaid, majasid, lossisid ja hulk steppimaid on, mis kuni Sklowinini ulatawad — aga nagu üteldud, mitte krossigi taskus, otse nagu oleks ta mõni kasakas. Ja kui teda nüüdki mitte Breslau juudid ei oleksiwad puhast oma kuluga wälja ehitanud ja talle sõjariistu laena-

nud, poleks ta fõttagi saanud minna. Sellepärast ei ole ta ka riigi päewa pealgi olnud . . ."

"Mis ja linnas tegid? Kas nägid ka meie rahwast seal?"

"Muidugi nägin; sest meie rahwast on palju seal: Ihtig, Rahum, Samuel, Jaf, Juudi rentnik ja . . ."

"Wõtku neid koeri pagan!" kätatas Taras wihaga. "Mis ja oma juudi sugust mulle ette lobad? Mina küsin ainult oma jõetagusleid."

"Meie jõetagusleid ei näinud ma kedagi; ühtki muud ma ei näinud kui Andrea herrad."

"Sina oled Andreaast näinud?" hüüdis Taras Bulba. "Mis lugu on temaga? Kus ja nägid teda? Wangis? Surnu kirstus? Ehk seotud ja ahelas?"

"Kes oleks tohtinud Andrea herrad ahelasse kõita ehk siduda? Tema on nüüd koguni suurtsugu rüütel . . . Sumala eest, mina ei oleks tohtnud teda enam ärugi tunda. Kae plaadid on kullast, ja ka wõõ peal on kuld, kõigis kohas kuld, — kõik tema ümber on kuld; otse kui kewadel päikene läigib, kui aias iga linnukene firistab ja laulab ja iga rohukene magusat lõhna annab, nõnda hiilgab ka tema kullast. Ja wõjewode on temale oma ilusa hobuse annud — see hobune üksi maksab kakssada tu katiit."

Bulba lõi kiwi sambana kohmetama.

"Mikspärast on tema siis wõerad sõjariistad ja mundri selga pannud?"

"Et see ilusam oli kui oma; sellepärast on ta seda ümber pannud. Ja tema sõidab läbi soldatide ridade ja ja teised sõidawad läbi soldatide ridade, ja tema õpetab teisi, ja teised õpetawad teda — otse nagu oleks ta kõige rikkam kõige poola herrade seas."

"Kes on teda seks sundinud?"

"Ega mina ei ütelnud, et keegi teda seks oleks sundinud. Kas siis herra ei tea, et tema wabatahtlikult teiste poole on läinud?"

"Kes on teiste poole läinud?"

"Noh, Andrea herra."

"Kelle teiste poole ta on läinud?"

„Nende teiste poole jenna üles linna on ta ära läinud. Tema on täitsa nüid üks nende oma.“

„Sina waletad koer!“

„Kuida oleks mul wõimalik waletada? Olen mina siis niisugune lollpea, et waletaksin, kui selgeste tean, et ma selle läbi oma pead wõiksin kaotada? Kas ma küll ei tea, et juut iga filmapilk kui koer wõib ülespoobud saada, kui ta herrale waletada julgeb?“

„Sina siis tahad sellega ütelda, et tema oleks oma isamaad ja usku äraannud?“

„Mina ei ütle sugugi, et ta midagi on äraannud, waid mina ütlen, et ta nende teiste juurde jenna ära on läinud.“

„Sina waletad ärawannutud juut! Sellesarnast ei ole weel kuski kristlikul maal ette tulnud! Sina jampsid, pagana koer!“

„Kohi saagu minu maja ukse alla kaswama, kui mina waletan! Igaüks sülitagu minu isa haua peale, minu ema ja minu ämma haua peale, kui ma waletan! Kui herra nõuab, tahan ma ka ütelda, mis pärast ta nende poole ära on läinud.“

„Ütle!“

„Wojewodel on üks ilus tüttar, see on nii ilus, oh püha Jumal, nii väga ilus . . .“

Siin püidis juut, nii heaste kui kuidagi wõis, wojewode tütre iludust nähtawaks teha, oma käsi laiale ajades, filmadega pilgutades ja pilutades ja suud mahedaks tõmmateks, nagu sööks ta midagi magusat.

„Mis siis sest? Kuida, sellepärast?“

„Jah, selle neiu pärast on ta seda kõik teinud ja on nende poole läinud. Kui inimene armastuse sisse sattub, siis on temal kõik üks puhas, siis on ta kui tühi kinga talb, mis wette on pandud — teda wõib painutada ja murda, kuidagi aga tahetakse.“

Bulba jäi sügawasse mõttesse. Tema teadis, et nõdral naesel suur wägi on, et see wägi ju paljugi tugewaid mehi hufatusesse oli lükanud ja et Andrea loomus selles asjas järele andlik oli. Ja kaua seisib wanamees liikumata, nagu oleks ta maa külge finni kaswanud.

„Kuule, herra, mina tahan kõik selle loo üles rääkida,“ ütles juut. „Niipea kui ma täna hommiku seda kärimat kuulsin ja nägin, et truppid linna wärawast sisse läksiwad, pistsin enesele, et kõige wastu walmis olla, ühe nõõritäie pärlid põue; sest linnas on palju suurtsugu naesterahwaid; ja on seal suurtsugu naesterahwaid, mõtlesin ma tasakeste, siis saamad nad ka minu pärlid ostma, olgu kui neil ka midagi süia ei ole. Ja nii pea kui mind lipujunkru mehed käest lahti oliwad lastnud, jooksin ma wojewode majasse, et senna oma pärlid ära müia. Seal sain ma ühe tatari naesterahwa käest kõik teada; ja tema ütles mulle, et nii pea kui jõetagused ära saaksiwad aetud, pulmad peawad peetud saama. Andrea herra olla lubanud jõetaguselid minema ajada.“

„Ja sina ei tapnud teda mitte sennasamasse paika ära, seda põrgu poega?“ hüidis Bulba.

„Miks pärast oleksin ma pidanud teda ära tapma? Tema on ju ise oma waba meelt mööda nende poole läinud! Mis õnnetus sest inimesele on? Mis ülekohus? Tema on senna läinud, kus temale paremine meele järele oli.“

„Ja sina oled teda oma filmaga näinud?“

„Sumala eest, oma filmaga! Ja misjugune ilus sõjamees! Kõigist ilusam. Andku talle Sumal elu ja terwist! Tema tundis mind kohe ära; ja kui ma tema juurde astusin, ütles ta mulle . . .“

„Mis ta ütles sulle?“

„Tema ütles — ei, no jah, esite tegi ta sõrmega üht märki ja siis ütles ta: „Sankel!“ — „Andrea herra!“ wastasin mina, — „Sankel,“ ütles ta, „üttele minu isale, mu wennale, kasakatele, jõetagusetele, ja kõigele ilmale, et minu isa mitte enam minu isa ei ole, minu wend mitte enam minu wend, minu seltsimehed mitte enam minu seltsimehed, ja et mina nende kõikidega, jah, nende kõikidega wõidelda tahan.“

„Sina waletad, saadana juut!“ karjus Taras meeletumalt. „Sina waletad, foer! Sina oled Kristuse ristil löönud, sina Sumala wannutud inimene. Mina teen sulle otsa, saadan! Kasi minema, muidu — muidu oled filmapill walmis!“

Ja nende sõnadega tõmbas Taras mõeka.

Chmatanud juut pistis tuliste minema, nii ruttu kui pikkad, kuiwad jalad mõisivad. Ja tükk aega jooksis ta mööda kasakate laagrit ja sealt läbi edasi, ilma tagasi vaatamata, ja siis veel kaugele wälja peale, ehk küll Taras talle jalatäitki järele ei läinud; sest ta oli jälle kobe märku saanud, et mõistmata oleks, oma wiha iga esimese wastu tuleja kaela peale tühjendada.

Nüüd tuli talle ka meelde, et ta minemal ööl Andreaast ühe naesega oli läbi laagri minemat näinud. Tema hall pea langes norgu; aga siiski ei tahtnud ta ometi kuidagi uskuda, et nõnda häbemata lugu oleks sündinud ja et tema enese poeg oma usku ja oma hinget ära oleks müinud.

Wiimaks wiis ta oma wäekogu oma enne ette juhutatud waritsemise paika ja peitis ennast sellega ühe metsa taga ära. See oli ainus mets, mis kasakad põletamata oliwad jätnud.

Teised jöetagused, jala kui hobusemehed, marshisivad kolmele poole ja kolme linna wärawa ette. Üks teise järele astusivad wäekogud minema: ainuüksi Perejaslawi wäekogu puudus. Need kasakad oliwad, nagu teame, eile õhtu tubliste purjutanud ja selle eest oma palga saanud. Üks oli weel waenlase käes ju seotud üles ärkanud; teine, ilma sugugi ärkamata, magades ära teisi musta ilma läinud, ja Klip, nende hetman, oli ilma püksteta ja ilma pealmise riideta poola lagrissi wiidud.

Linnast oli kasakate liikumine ära nähtud. Kõik rahwas ruttas wallide peale ja elaw pilt tõusis kasakate filmade ette. Poola rüütlib, üks toredam ja ilusam kui teine, seisivad wali-mise ring-walli peal. Nende wast kübarad, walge luige sulgedega ehitatud, läikisivad kui päikene. Teised kandisivad kergeid mütsisid, punaseid ja siniseid, ühe poole pealt natukene sisse surutud. Nende kahwtanid oliwad punase käiksetega, kullaga õmmeldud ehk nõõridega serwitatud. Nende mõegad ja sõjariistad, mille eest nad kõrged hinda oliwad maksnud, oliwad, nagu ka kõik nende munder, suureste wälja ehitatud.

Esimestes ridades seisis, uhkete punase ja kuldnarmas-lise mütsiga pealil Budshak. Tema oli tähtsas wäejuhataja,

suurem ja pakkem kõigist teistest, tal oli suur kallis fahwtan seljas. Teise poole peal, kõrwalise wärawa ligi, seisis üks teine pealik, üks weikene, kuim mehikene. Tema weikesed, mustad filmad pilkusiwad tuliselt musta fulmude alt wälja. Riireste liigutas ta ennaft igale poole, näitas oma peenikese, luisse käega senna ja tenna ja andis käskusid. Näha oli, et ta omast kõhnast ihu-kasust hoolimata, sõja-ametit wäga hästi mõistis.

Ei kuigi kaugele nendest seisis see nimetud lipu-junkur — õige pikk mees ja punase näuga: see herra armastas kõwa jooki-
 fid ja rõõmsaid joomise partasid. Nende taga oli hulk poola alamat mõisniku-sugu sõjamehi, kes ennaft osalt oma enese, osalt riigi kuluga, osalt aga juutide rahaga sõtta oliwad walmista-
 nud, mis juures nad kõik pandiks oliwad pannud, mis aga wanemate lossides iial leida oli olnud. Mitte weike polnud ka nende hulk, kes teiste kulu pealt ühest teisi ilmas ümber hulku-
 siwad ja keda poola senatorid üksi sellepärast ühes oliwad wõt-
 nud, et mõeras-pidude peal suure uhke teenrite hulgaga toredust näidata. — Niisugused hulguised oliwad täna oma ülespidaja-
 tele auu teendriks, aga kui mõne hõbedase taldreku kätte saiwad pisti-
 wiwad sellega punuma, ja istusiwad homme jälle mõne teise auusa herra kutsariks uhke tõlla pukile. — Lühidelt, siin oli kõik-sugu rahwast. Muidu polnud neil mitmelgi midagi suhu
 pista, aga sõtta oliwad nad ennaft kõik uhkeste wälja ehitanud.

Kasakate hulgad seisiwad sõnalausumata müiride ees. Nendel polnud kellegi kulda riietes; üksi mõnigatel nähti mõega-
 tuppede, käemangude ja muu sõjariistade küljes midagi särawat ja wäikumat. Kasakad ei armastanud ennaft lahingisse minnes
 kalli riietega ja hilpudega ehitada. Nende soomussärgid ja riided oliwad wäga liht korras, ja kaugele kirjendasiwad nende
 lambanahksed mütsid punaste pooltega.

Kaks kasakat kihutasiwad jöetaguste ridadest wälja. Üks näitas weel koguni noor, teine ju natukene enam elatanud; mõlemad oliwad sübid sõjamehed. Nende nimed oliwad Drhim Nash ja Mikita Golokopitenko. Nende järelle läks Domid

Popowitsh, madal, rüsfajas mees, kes ju kaua aega Sätshas ümber elanud, kuni Adrianopoli müiride ees käinud ja mõndagi elus läbi teinud: üksford oli teda pidatud elawalt ära põletadama, tõrwatud musta peaga ja kõrwenud habemega oli ta weel Sätshasse peasenud põgenema. Aga Popowitsh oli jälle termeks saanud, oli endale pitka juukse tukka kõrwataha ja pakku süfimusta kihw-habeme nina alla kasmada lastnud; Popowitsh oli tutaw oma okkalise keele poolest.

„Haa, ilusad kuued on teil kõigil seljas,“ hüidis ta; „mina tahaksin aga ka hea meelega teada, kas teil mehise julgusega seesama lugu on.“

„Dota aga!“ hüidis paks pealisk alla; „kõit saan ma teid kokku siduma! Andke omad sõjariistad ja hobused käest ära, teie hulgused! Kas olete näinud, kuidas ma teie seltsimehed olen üheteise külge siduda lastnud? Dooge need wangi wõetud jõetagused üles walli peale.“

Ja jõetagused toodi siutud-käsil ette.

Kõige ees sammus hetman Klip, ilma püksteta ja pealmise kuueta, otse nõnda, kuidas teda joobnult kinni wõetud oli. Ja hetman lastis oma pead alla langeda, tema habenes ennast oma halasti oleku üle oma sõjameeste ees ja miks ta kui koer magades wangi oli wõetud. Ühe õõga oli tema tugew pea halliks läinud.

„Ära muretse ega waewa oma südant mitte, Klip küll meie sind warsti lahti peastame! hüidsiwad talle kasakad alt üles.“

„Ära muretse ühtegi, wana sõber!“ lisas hetman Boradati juurde. „See ei ole mitte sinu süü, et nemad sind halasti wangi wõtsiwad; õnnetus wõib igaihele tulla. Aga häbi nende kaela, et nad sind wälja on näitnud, ilma sinu halasti ihu tarmitust järgi katmata!“

„Seda näha, magajate wastu olete teie päris wägimehed!“ hüidis Golokopitenko, walli peale üles maadates.

„Dodake aga, meie saame teil teie tukad maha lõikama!“ wastati temale ülewelt.

„Seda ma tahan näha, kuidas t'e meil tufad ära lõikade!“ ütles Popowitsh, nende filma ees hobust sõidutades; ja siis oma seltsimeeste otja maadates lisas ta juurde: „Aga wast ehk on poolakate sõna õige; kui see seal ülehel seisew paks magu neid lahingis juhatab, siis mõiwad nad kõik julgeste waenlasele walu anda.“

„Miks pärast armad sa, et nad siis julgeste mõiwad walu anda,“ heitsiwad kasakad ruttu wahela, sest nad teadsiwad, et Popowitshil mistist nali walmis oli.

„Et siis kõik wägi ennast tema selja taga mõib ära peita, ja wäga raske oleks, läbi tema mau neid odaga kätte saada.“

Kasakad hakkasiwad waljuste naerma, ja mitu korda wäris-tasiwad mõned pead ja ütlesiwad:

„On see üks mees, see Popowitsh! Kui see kellelegi midagi nina ette wiskab, siis . . .“

Aga kasakad ei ütelnud ühtegi, mis siis peaks sündima.

„Tagasi walli eest, tagasi!“ hüidis koshewoi. Poolakad ei näitnud sedasugust pilkamist enam kauem kanda mõiwat, nende peamees oli käega märki annud.

Ja nõnda oligi: waewalt sawad kasakad tagasi läinud, seal sadas suuretüki kuulisid rahena wallilt maha. Linnas tõusis suur liikumine, isegi wana wojewode tuli ratsa nähta-wale. Wärawad tehti lahti ja wägi woolas wälja. Ses sõit-siwad husarid ilusas korras, siis kurasserid järele, kõik wast kübaratega; nende taga üksikult kõige rikkamad mõisnikud, iga-üks oma tahtmise järgi riides. Ühted rüütlid ei tahtnud ennast mitte teiste sõjameestega ühte riasse liiki ja korda anda. Ja kes neist mõne wäe-osa juhatajaks ei olnud, sõitis üksi oma meestega lahingisse. Siis tuliwad jälle finniessse korda seatud read, nende järel paks pealik, ja kõigest wäest kõige wiimane sõitis weikene kumetanud ülemjuhataja wärawast wälja.

„Keelge neid, keelge neid, et nad ennest riasse ja korda ei saa seada!“ hüidis koshewoi. „Kõik wäekogud peawad ühe korraga kallale hakkama! Jätke teised wärawad! Titarewi wäekogu hakkab paremalt, Djadkowi wäekogu pahemalt poolt peale!“

„Kufubenko ja Palimode tungivad tagaseljast nende kallale! Tehke aga täitsa segadust ja ajage üksteisest lahku!“

Ja kasakad hakkasivad kõigilt poolt peale, tungisivad poolakate ridadest läbi, sundisivad neid mittu korda oma ees taganema ja saiwad nendest ise ka niisamuti tagasi tungitud. Kasakad ei annud neile aega üht püssi paukugi täitsa ära lasta. Kohe wõeti mõegad ja odad. Kõik kukutasiwad ennest üleüldisesse segadusse ja igal ühel oli wõimalik oma wahmuft üles näidata.

Demid Popowitsh tappis kaks liht soldatid ja wiskas kaks kõige uhkemat rüütelt nende hobuste seljast maha üteldes:

„Haa, waat need on omete ilusad hobused! Niisuguseid olen ma enesele ju ammu soowinud!“

Ta ajas hobused enda ees wallalise wälja peale minema ja hüidis senna kohale seatud kasakaid, neid finni wõtta. Siis pööris ta uueste lahingi mässamisesse tagasi, hakkas maha wifatud rüütlitele uueste kallale, lõi teise maha, heitis teisele kõie kaela, sidus teise otja oma sadula külge ja wedas teda mööda maad, pärast seda, kui ta tema kuld tupega mõega ära oli wõtnud ja tal wõõlt tema tukatidega täidetud punga lahti peastnud.

Kobita, üks tubli ja weel üsna noor kasakas, sai ühe õige wahwa rüütliga káfitse, kaua wõitlesiwad nad teine teisega. Juba oliwad nad üks teist ümbert finni wõtnud; kasakas sai wiimaks omast wastasest üle ja torkas temale terawa türgi nua rindu. Aga ka temale tuli surm kätte: sellsamal filmapilgul lendas temale tuline kuul peast läbi. Kõige uhkem suurtsugu poolakene oli teda nõnda maha lastnud, kõige ilusam mees, wanast würlükust sugust rüütel. Sirge kui kõrge männipuu tormas ta lahingis oma tugewa wõigu seljas. Ja juba oli ta mitmed wägimehe tüfid ära teinud: kaks jõetagust oli ta wihaselt oma mõdegaga pooleks raiunud, Korschi, ühe tubli kasaka, kõige tema hobusega maha tormanud; hobusele oli ta kuuli peast läbi ajanud, kasakale odaga surma teinud; mitmel teistel raius ta pea ja käewarred ära, kasakale Kobitale tegi ta oma püssi kuuliga otja.

„See on üks mees, kellega mina oma jõudu tahaksin katsuda!“ hüidis Kufubenko, Nesamairo wäekogu hetman.

Ja tema andis oma hobusele kannukseid, kihutas poolaklase seljataha ja kawataski nii kõwaste, et kõik ligiolejad selle hiiglase karjumise peale kahmatasivad. Poolakas tahtis kiireste hobust ümber pöörata, et temale wastu hakata; aga hobune ei annud järele. Jäledast kawatsemisest ehmatanud, kargas ta kõrwale ja Kufubenko trehwas oma waenlasele kuuli seljasse, see langes hobuse seljast maha. Ka nüüd ei annud poolakas järele; tema katsus oma waenlast mõdegaga läbi pista, aga nõrkunud käsi langes kõige mõdegaga alla. Kufubenko aga tõstis lahel käel oma suure mõega ja raius temale ta kahwatanud näusse. Kaks hammas löi mõel wälja, lõhkus tema keele pooleks, lõi kaela-taguse läbi, ja tungis kuni niiske maa sisse. Kõrgele üles purtsas uhe rüütli weri ja wärwis tema kollast, kollaga tikitud kuube. Kufubenko jättis tapetud mehe maha ja kukutas ennast oma wäekoguga teise kohta lahingi segadusesse.

„Kuida võib inimene ometi üht niisugust sõjariistade ehet hoolimata maha jätta!“ ütles Borodati, Umani wäekogu hetman.

Ja sellega kihutas ta oma meeste juurest jenna, kus see tapetud maas oli.

„Seitse poola rüütli olen ma ise oma käega maha löönud, aga niisugust sõjariistade ehet pole ma kellegi juurest leidnud.“

Ja ahnusest aetud, kummardas ennast Borodati, et furnu mehe küljest kallist sõja-ehet wõtta. Zuba oli ta kalli kivi-dega ehitatud türgi oda ära wõtnud, tukatidega täidetud punga wõõlt lahti arutanud, ja rinnalt ühe taskuse lahti teinud, mille sees peenikene pesu, kallid asjad ja ühe tüdrukuga käest mälestuseks kingitud juukse lokikene olivad. Ja Borodati ei kuulnud ühtegi, kuidas punase ninaga lipu-junkur tagand tema kallale tungis — seesama, keda ta ju korra sadulast maha oli tõuganud ja talle tubli mõdegamärgi näu peale löönud. Kõige jõuga keerutas poolakas oma mõeka ja raius temale küürus kukla peale. Ja nõnda tõi ahnus kurja otsa, tugew

pea weeres teisele, keha kukkus teisele poole, suurelt laialt oma werega maad kastes. Taewa poole üles lendas tallitsemata kasaka hing, täis wiha ja paha meelt ja sellega ühes wast ehk imetsedes, et tema korraga ja nii wara ju sest hiiglaste ihust oli pidinud lah-kuma. Waewalt aga oli lipu-junkur kasaka pead juukse tukka pidi finni wõtnud, et seda oma sadula külge rippuma panna, kui ju kättemaksja ligines.

Kui taewa all lehwitaw kull, pärast seda, ku ta oma wägewate tiivadega laialt ümber on keerutanud, korraga õhus liikumata ühe koha peal seisab ja siis noolena oma nähtud saagi peale maha kukutab — nõnda lendas Dstap, Tarasfe poeg, korraga lipu-junkru juurde ja wiskas talle filmapilgul oma püik-filmukse kaela. Lipu-junkru punane nagu läks weel punasemaks, kui see hirmus filmus tema kõri finni nõoris. Tema tõmbas püstoli, aga krampis wärisew käsi ei saanud sihtida, ja kuul lendas tühjalt lageda peale wälja.

Dstap arutas nüid lipu-junkru sadula küljest siidise nõori lahti, mis see enesel juures pidas, et wangisid siduda, kõitis temal enesel selle nõoriga käed ja jalad, sidus teise nõori otša oma sadula külge ja wedas teda mööda wälja järele, kõigile Umani wäekogu kasakatele hüides, et nad lähewiwad ja oma hetmanile wiimast auu näitawiwad.

Kui Umani kasakad kuulsiwad, et nende hetman enam elawate sees ei olnud, jätsiwad nad lahingit ja ruttasiwad tema keha üles tõstma, mis peale nad koge nõuu pidasiwad, keda tema asemele hetmaniks walitseda. Wiimaks ütlesiwad nemad:

„Aga mis tarwis kaua nõuutada? Paremat hetmani kui Dstap Bulba, ei ole leida. Ta on küll noorem meist kõigist, aga pea ja aru on tal kui wanal mehel.“

Dstap wõttis mütsi maha ja tänas oma seltsimehi selle auu eest, mis nad temale oliwad näitanud, aga ilma ennast oma nooruse ehk oma elutundmise ja teadmise puuduse poolest wabandamata; sest ta teadis, et sõjas niisuguseks pealiskaudseks wiisiks mingit aega ep ole, ja koge wiis ta omad mehed otse lahingisse ja näitas neile sellega, et nad teda mitte asjata hetmaniks polnud walitsenud.

Poolakat märkasivad, et neile ju asi õige palamaks läks; nemad pöörasivad taganema ja põgenesivad üle wälja, et teises otsas ennast jälle koguda. Weikene pealik andis ühe neljasaja mehelise wäe-osale, mis linna wärawa ligi tagawaraks seisis, märki ja nüüd puistastivad need kasakatele suuretüki kuulisid kaela. Aga need trehmasivad ainult mõnd harwa. Mõningad kuulid ulatasivad kuni kasakate härgade peale, kes hirmuga lahingit pealt mahtisivad. Suuretüki kuulide eest weel enam hirmudes, hakkasivad härjad mõirama, tormasivad kasakate laagri peale purustasivad wanakrid ja tallasivad mitmed inimesed maha.

Aga sell filmapilgul kargas Taras oma wäe-osaga waritsemiselt wälja ja ajas härjad suure kisaga tagasi. Nüüd pööris kõik see karjumisest ehmatatud kari ümber, tormas poola rügemendi peale, miskas ratsulised üle pea ja kaela ja ajas kõik korrašt ära.

„Suur tänu teile, härjad!“ hüidsivad jöetagused. „Marshi peal tulles olete meile head teenistust teinud, nüüd olete meile ka weel lahingis suureks kasuks!“

Ja kasakad kargasivad jälle waenlaste kallale. Siin saiwad palju poolakaid surma. Palju kasakaid aga näitsivad isäralikult auusat mahwust üles, nimelt: Meteliza, Shilo, Rask, Pissarenkut, Wotusenko ja palju teisi. Kui poolakat nägawat, et asi wiimaks puhas halwaks pöördis, tõstiswad nad taganemise märgiks oma lippusid ja hüidsivad, et neile wäraw lahti saaks tehtud. Kärisedes läks rautatud wäraw lahti ja wõttis, nagu lamba-lauda uks oma lambaid, põgenewaid, wäsinud ja tolmuga kaetud jalawäge ja rüitleid oma warjule. Palju jöetaguseid tahtsivad neile kuni linna järele tungida, aga Dstap pidas omaksid tagasi ja ütles:

„Ära, ära, müüride ligidalt, wennad ja herrad, ära! Ei ole hea, neile ligi minna!“

Dstapil oli õigus; jellsamal filmapilgul paukus ja pragus ülewelt wallidelt ja wõerastele lasti ja wisati kõiksugust hukatust kaela. Aga juba oliwad kasakad oma kiire hoostega kangel. Siin astus koshewoi nende ette ja kiitis Dstapit, üteldes:

„Tema on küll veel noor sõjamees, aga ta juhatab oma mehi kui wana, õpinud pealik.“

Wana Bulba pööras pead, et näha, kes see uus hetman oleks, ja seal nägi ta oma poega Dstapit Umani wäe-kogu ees otšas kõrgeste hobuse seljas, müts ühe kõrwa pool ja hetmani kepp käes.

„Waata nüüd pagana poisfi!“ hüüdis wanamees ja waatas temale suurel heal meelel otša, ja tänas Umani sõjamehi pojale antud auu eest.

Kasakad pööršiwad jälle ümber ja tahtšiwad oma laagrisse minna. Aga uuesti tulimat poolakad walli peale nähtawale, muidugi nüüd puhast naruks kistud riietes. Paljudel oliwad kallid riided werega, ja ilusad mask-kübarad tolmused.

„Koh, kas olete palju wangisid saanud?“ hüüdisiwad neile jöetagused üles.

Sa hulga aega ähwardasiwad tolmunud ja wäsinud sõjamehed teine teist wastastikkü, ja mõlemist poolt wahetasiwad terawa keelseid ja palawa meelseid kiitlikka ja ähwardawaid sõnu.

Wiimaks lahkušiwad koost ära. Ühed läkšiwad lahingi-wäsimust puhkama; teised paniwad mulda oma haawade peale ja rebišiwad rätikuid ja kallid riideid, mis nad löödud waenlase käest oliwad wõtnud, ja tegiwad neist haawasiidemeid. Need aga, kes veel wäsimata oliwad, hakkasiwad oma seltsimeeste kehafid koguma, et neile wiimast auu näidata. Oma mõelade ja odadega kaewasiwad nad hauad, mütside ja kuue hõlmadega kandšiwad nad mulla wälja, südameliku auustusega paniwad nad kasakate kehafid hauda ja katšiwad neid wärske mullaga, et wareksed ja kiskjad linnud nende filmi wälja ei saaks nokkida.

Poolakate kehafid aga saiwad, kümne kaupa, talitsemata hooste sappa siutud, ja jöetagused ajasiwad neid igale poole mööda wälja ja pekšiwad neid piitšadega. Wihased hobused lendasiwad üle wälja ja küngaste, läbi mädamaade ja ojade sa wedasiwad were ja tolmuga kaetud poolakate surnu kehafid enesega taga. — Hirmsad, jälestawat oliwad selle aja sõjapidamisef, halastamata ja kalgid inimeeste südamed! —

Kui õhtu tuli, istusiwad sõjamehed ringis maha ja rääkisiwad nõnda hulga aega wägimehe tegudest, mis igauks nendest oli teinud, igaweseks mälestuseks lastele ja laste lastele. Krua aja pärast weel heitsiwad nad magama, aga kõige kauem oli wana Bulba uneta. Ikka peale mõtles ta fenna ja tenna, mis see peaks tähendama, et Andreaft waenlaste sõjameeste seas polnud näha olnud. Oli ta Juudas häbenenud, omakste wastu wõitlusse tulla? Ehk oli juut temale waletanud, ja tema poeg wangi sattunud?

Aga siin pidi ta jälle selle peale mõtlema, et Andrea süda ikka naeste sõnade wastu otsata mõedul pehme ja järelandlik oli olnud, ja mehel tuli uueste sügaw kurbtus ja wandus poola naesterahwa igaweste ära, kes tema poja hukka oli saatnud, ta wandus kätte maksta, armuta kätte maksta. Ja tema oleks oma wannet täitnud; selle naesterahwa iludus ei oleks teda mitte wähematki liigutanud; tema paksu pitka juukse lokki pidi oleks ta teda kõige kasakate ees mööda wälja maas wedanud; tema uhkeid ilusaid rindu ja õlasid, mis walged kui wärskelt sadanud lumi mäe latwade otsas, oleks ta maad mööda porist läbi wedanud; tüüks oleks ta raiunud tema ilusa õitsewa ihu. Sest Bulba südames ei olnud enam neid tundmisi mitte märkigi, mis noores armastawas hinges õhtuwad, mis elupäikest õnnelikul hiilgama panewad, sõjakärin oli neid tema südamest ju ammu ära kustutanud. — Ja Bulba ei teadnud ka mitte, mis Jumal homse päewa osaks oli seadnud . . . Uni kippus talle wiimaks ometi peale, ja nõnda uinus wanamees kurwalt magama.

Kasakad aga rääkisiwad weel ikka üks ühega siin ja seal, ja kõik ööd läbi seisiwad wahid kaineuste tulede ümber, terawaste igale poole wahtides ja wäsimata ja hoolega pimedusse ümber filmitsedes.

Rahetjäs peatiiff.

Weel ei olnud päifene taemas oma poolt teed ära käinud, kui kõik jöetagused nõuupidamiseks kokku tulivad. Sätshast oli sõnum tulnud, et tatarlased kasakate äraolemise ajal kodu koguni tühjaks olivad riisunud ja ka kõik sõja-waranduse wälja kaenanud, mis kasakad salajasse maa sisse olivad warjanud; teiseks, et nad kõik, kes kodu maha olivad jäenud, maha tapnud ja wangi wiinud ja siis kõik lojuksete- ja hobuste karjad enesega ühes ajanud ja otse teed Perekopi poole läinud.

Minult üks kasakas, Matfim Goloduha, oli teel tatarlaste käest lippama saanud. Tema oli Mirsha (tatarlaste ülema) maha löönud, tema rahakoti omale wõtnud ja ühe tatari hobuse seljas tatari riides poolteist päewa ja kaks ööd põgenenud ja nõnda peasnud. Tema esimene hobune oli wäsimusest otsa saanud; ta oli teise selga astunud, aga ka selle oli ta furnuks sõitnud, ja wiimaks kolmandamaga jöetaguste laagrisse jõudnud, kuna ta teel oli kuulnud, et need Dubnot ümber piirada.

Tema ei saanud muud enam midagi kui aga õnnetuse teadust üles ütelda, mis sündinud. Aga kuidas oli siis ometi see õnnetus tulnud? Oliwad järele jäenud jöetagused kasaka wiisi järele ennast täis joonud ja ennast joobnust peast wangi wõtta lastnud? Ja kuidas olivad tatarlased selle koha üles leidnud, kus sõjawarandus maetud seisis? Selle üle ei saanud põgenenud kasakas midagi wastust anda. Wäsimusest pool furnud, koguni paistetanud, tuli ta senna, tuul oli tal näu puhas ära kõrmetanud; tema langes koha pitkali maha ja jäi furnud magama.

Riisugustel juhtumistel oli jöetagustel pruugiks, koha ilma aja wiitmata rööwlidele järele minna, et neid, kui wõimalik kätte saada, sest et muidu wangid jala pealt Weike-Asia turudele weetud sawad, — Smirnas, Kreeta saarel ja Sumal teab mis sugustes kohtates kasakate pitka-tufalisi päid sell wiisil näha oleks saadud.

See oli nüid põhjus üleüldiseks kokku kogumiseks. Kõik, esimesest viimaseini, seisivad nad mütsis peadega siin; sest nüid ei olnud nad mitte tulnud oma hetmani igapäevastid käskusid kuulma, vaid teine teisega ühe kõrguses seiswalt nõuu pidama.

„Wanad wõiksid kõige esite oma nõuu anda?“ hüiti hulga seast.

„Koshewoi peab oma nõuu kuulutama!“ ütlesiwad teised.

Ja koshewoi wõttis oma mütsi ära, mitte kui nende eest juhataja, vaid kui nende seltsimees, tänas kasakaid selle auu eest, mis nad temale pakkunud ja rääkis nõnda:

„Palju on meie seas wanemaid minust, ja wõiksid targemat nõuu anda; aga et teie nõuuate, et mina enne räägin, siis on minu nõuu järgmine: Seltsimehed, lähme ilma filmapilku wiibimata tatarlastele järele; sest isi teate, mis inimesed nad on, need tatarlased. Nemad ei saa riisunud warandusega mitte ootama, kuni meie järele lähemine, ei, nemad saavad seda kobe ära raiskama, ja otse nii ära raiskama, et ka mitte üht jälgegi sest järele ei jää ega leida ei ole. Sellepärast on minu nõuu: Edasi, marsh! Siin oleme kuu kül ju jalutamas olnud. Poolakad teawad nüid, mis mehed kasakad on. Meie oleme oma usu eest kättemaksnud, nii palju kui meie jõud ulatas; ja mis saagist ütelda, on see, et ühest nalginud linnast kuigi palju saada pole. Sellepärast weel kord on minu nõuu: Edasi, rööwliid taga ajama!“

„Edasi, käigem minema, rööwlitele järele!“ helises kowaste läbi jöetaguuste ridade.

Aga see hüidmine ei olnud Taras Bulbale meelt mööda, ja tema laskis weel enam omad pahased, musta ja walge karwadega segatud fulmud alla, mis wälja näitawad nagu mõni wõsu, mis ühe palja mäe kalda peal kaswab ja mille latwasid sügisene külm härmatanud.

„Si, sinu nõuu ei kõlba midagi, koshewoi!“ ütles ta.

„Sina ei räägi kuidagi kohus. Näitad unustanud olemad, et need meie seast, keda poolakad wangi on wõtnud siis ka wangi jääwad! Sina näitad nõuudwad, et meie kõige esimest seltsimeestelisi püha käsku ja seadust tähele ei pane, — et meie

omad sõjaseeltsimehed hädasse jätame, et poolakad neil elawalt naha maha wõiwad tõmmata ehk, kui nad nende kasaka-ihud neljaks teinud, siis nende kehade üksikud tütid linnadesse ja maale ümber wedawad ja rahwale näitawad, kuidas nad ju hetmani ja kõige paremate Ukränimaa wene rüütliwega on teinud. Ja pealegi, üks ole nad ju kaua kõik teotanud, mis püha on? Mis siis oleme meie? Seda küsin ma teilt kõigilt. Mis kasakas see on, kes oma sõjaseeltsimeest hädasse maha jätab, ehk teda kui koera wõeral pinnal hukka laseb saada? Kui asi nõnda kaugele on läinud, et keegi enam kasaka-awu pühaks ei pea ja keelmata lubatakse, et meile halli habemesse sülitakse ja meid teotawal sõnal sõimatakse, — siis ei pea vähemalt mulle keegi seda süüd anda wõima. Mina üksi jäen seie!”

Kõik jöetagused, kes teda kuulsiwad, saidwad omas nõuus kahtlaseks.

„Aga oled sa siis unustanud, wahwa hetman,“ ütles nüid koshewoi, „et ka tatarlaste käes palju meie sõjaseeltsimehi on, ja et, kui meie neid mitte nüid kohe nende käest ei peasta, nemad elu ajaks paganatele pärisorjaks saawad müüdid, mis weel pahem on kui kõige jäledam surm? Oled sa siis unustanud, et nemad kõik meie sõjawaranduse, mis meie kriisiliku werega oleme omandanud, ära riisunud on?“

Kasakad hakkasiwad järele mõtlema ja ei teadnud, mis pidiwad ütlemä. Keegi nendest ei tahtnud enesest midagi halwa järele rääkimist ära teenida. Siis astus kõige wanem kasakas teiste seast wälja, nimega Kaszin Bowdug. Tema seisib kõige teiste kasakate seas suure awu sees. Juba kolm korda oli teda koshewoiks walitsetud, ja ka sõjas oli ta hea kasakas, truu seltsimees. Aga tema oli wäga wana; juba ammu ei käinud ta enam sõjas; ka ei armastanud ta mitte, mõnele seda ehk teist nõuu anda, waid arwas paremaks, wana ja waid olla, ühtelugu kasakate ringis külili olles, endiste elujuhtumiste jutustusi ja oma nooremate seltsimeeste sõjakäikide lugusid kuulda. Kunagi ei seganud ta ennast nende jutu wahela, waid kuulas aga ikka sõna lausumata pealt, wajutas sõrmega tuhka omas lühikeses piibus alla, mida ta millalgi

suust ära ei mõtnud, ja jäi wahel kaua ja pool lahtiste silmadega külleli, nii et kasakat ei teadnud, kas ta magama oli jäänud või ikka veel juttu kuulas. Sõjakäigi ajal jäi ta ikka nüüd enamiste kodu; aga seekord oli wanamehele sõjalust uueste peale tulnud, ja kasakate iseäralise kindla käe liigutamisega oli ta ütelnud:

„Sumala abiga tulen ma teiega ühes! Võib olla ehk saan kasaka seisusele kuidagi wiisi kasuks olla.“

Kõik kasakad jäiwad wait, kui tema nüüd kogu ette wälja tuli, sest ju ammugi ei olnud nad tema suust sõnagi kuulda saanud. Igauks tahtis teada, mis Bowdug saaks ütleva.

„Nüüd on kord minu kätte tulnud, mõnd sõna teile rääkida, mu herrad wennad,“ nõnda algas ta, „siis kuulge nüüd, lapsed, üht wanameest. Koshewoi on targaste rääkinud; ja, kui kasakate wäe ülemjuhatajal, on tal kohus sõjawarandust kaitsta ja hoida, sellepärast ei mõinud ta enam midagi targemine ütelda. See olgu minu esimene kõne; ja nüüd kuulge, mis minu teine ütleb. Ja minu teine kõne ütleb järgmist: ka see on suur tõsidus, mis hetman Taras rääkis; andku Sumal talle pikka iga ja saagu palju olema niisuguseid wäejuhatajaid Ukrainas! Esimene kohus ja kõige suurem kasaka auasi on, seltsimeeste põhjuseid ja eeskirjasti hoolega meeles pidada. Nii kaua kui ka mina ju ilmas elan, iialgi ei ole ma kuulnud, mu herrad wennad, et mõni kasakas kunagi oma sõjaseltsimeest hädasse abita maha jätnud, ehk milgi wiisil ära müinud oleks. Ja sealsed nii hästi kui siinsed on meie sõjaseltsimehed, nemad kõik on meile kallid. Minu nõu on sellepärast see: Need, kellele tatarlaste kätte wangi saanud kasakad armsad on, mingu tatarlaste taga ajama; need aga, kellel poolakatest kinni wõetud sõjamehed südames seisawad ja kes meie head usu asja mitte tühjaks ei taha jätta, wõiwad seie jääda. Koshewoi saab, kuidas tema kohus, ühe osapoollega tatarlaste taga ajama minema, kuna teine poolosa üht asemikku hetmani saab walima. Ja siin asemikuks hetmaniks jääda, seks ei ole, kui teie miuu wana hallpea nõuu tahate wõtta, kedagi paremat Taras Bulbasi. Ei ole ühtki meie seas, kes sõja tubliduses tema sarnane oleks.“

Nõnda rääkis Bowdug, siis jäi ta wait; ja kõik kasakad röömustasivad, et wanakene neile sellwiisil õiget teed oli näidanud. Kõik mistasivad oma mütsid üles ja hüidsivad:

"Täname sind, isake! Tema on wait olnud, kaua, kaua wait olnud; aga siin wiimaks on ta rääkinud: ja mitte asjata pole ta sell filmapilgul, kuna meie ju kõik minema tahtsime minna, ütelnud, et see ei kõlba mitte kasaka seisusele; ja nõnda pidi see olema."

"Noh, olgu nüid, kas olete kõik sellega rahul?" küsis koshewoi.

"Meie kõik oleme sellega rahul ja ühes nõuus!" hüidsivad kasakad.

"Siis on nõupidamine otsas?"

"Nõupidamine on otsas!" hüidsivad kasakad.

"Siis kuulge nüid sõjakäsku, lapsed!" ütles koshewoi.

Ja sellega astus ta ette ja pani oma mütsi pähe, kõik jõetagused aga, nii palju kui neid aga oli, wõtsivad jälle omad mütsid maha ja jäiwad palja peadega ja alla löödud filmil seisma, kuida ikka nende wiis oli, kui keegi peamees wäejuhatajana rääkima hakkas.

"Nüid jäutage ennaft, mu herrad wennad! Kes ära minna tahab, astugu paremale; kes aga jäeda soowib, mingu pahemale poole. Kuhu poole ühe wäe osakonna suurem hulk pöörab, senna lähed ka weikesem järele; kui aga see wähem jagu jäeda tahab, siis peab ta ennaft teiste osakondade sekka andma.

Ja nüid hakkasivad nad teine teisest lahtuma, ühed parema, teised pahema poole. Oli ühe osakonna suurem hulk misti poole peale läinud, läks ka tema hetman senna, kui weiksem osa järele jäi, läks ta teiste osakondade sekka; ja wähe puudus, siis oleksivad mõlemad jäud ühe suurused olnud. Nende seas, kes jäeda tahtsivad, oli pea-aegu kõik terwe Kesamaiku wäekogu, suurem osa Popowitshewi wäekogu, terwe Umani ja terwe Kanewi wäekogu, suurem pool Steblikowi ja Timoshewi wäekogu. Kõik üle jäedaw teine pool wäge arwas paremaks tatarlaste järele minna.

Mõlemal pool oli tublid wahwaid kasakaid. Nende seas, kes tatarlaste taga ajamist oliwad ette wõtnud, oliwad Tšherewati, kaks wana tubli kasakat, nimega Bokotipole, Lemmish ja Prokopowitsh; ka Demid Popowitsh oli nende sekka läinud sest tema oli rahutuma ja püsimata loomuga kasakas; tema ühe koha peal kuna ei kärsinud olema; oli ta nüüd ju oma jõuudu poolakatega katsunud, põles tal süda, ka tatarlastega ennast mõeta. Peale teda tahtsiwad ka weel mitmed suurel himul oma mõetu ja tugewaid käsiwarsti tatarlaste wastu proowida.

Aga ka nende seas, kes seie jäiwad, oliwad palju wahwaid kasakaid, nagu nimelt: hetmanid Demitrowitsh, Kufubenko, Wertihwist, Bulba ja Ostab, Bulba poeg. Peale neid oli weel palju teisi kuulsaid ja wägewaid kasakaid siin, kelle nimed eespool weel ette tulewad.

Rõik oliwad tublid jala ja hobuse mehed. Nemad oliwad Weike-Asia randu, soolaseid Krimmi rohulagedaid, kõiki suuri ja weiksi jõegesi, mis Dnjeperisse jooksewad; kõik lahed, keerud ja saared selle jõe ümber mitmel korral läbikäinud ja näinud; nemad oliwad Moldaus, Illirias, Türgis käinud; oliwad kõik terve Mustamere oma kaheaeruliste kasakalootsikutega risti rästi läbi sõitnud; oliwad oma wiiekümne weikese sõiduriistakestega kõige rikamaid ja wägewamaid laewu kimbutanud, neile otse eest otsast peale hakates, ühe suure hulga türgi galeerisõjalaewu põhja uuristanud, ja palju, wäga palju püsirohthu omas elus ära lastnud. Mitmel korral oliwad nad sameti ja siidi asju katki rebinud ja enestele neist sukasti teinud; mitmel korral oma suuri taskusid puhta kuld zehinidega ja tufatidega täis toppinud.

Rikkust ja warandust aga, mis nad iga üks rõõmu ja joomise peale oliwad ära raisanud ja mida mõnele teisele kõigeks elu ajaks küllalt oleks pruukida ja elada olnud, — neid ei olnud sugugi wõimalik üles arvata. Rõik oliwad nad kasakate wiisi järele laiale pillanud, kõik ilma sõõtnud, jootnud ja ikka muusikantisiid palkanud, et kõiki nende ümber rõõmul ja lustil oleks. Aga ka nüüd oli wähe nende seas neid, kellel mitte üht ehk teist kallist asja poleks olnud. Joogi peekrid, hõbe-

daft riistu, käe-ehetid ja muid kallid asju, mis nad Dneperi saarte peale pilliroosse olivad matnud, et neid tatarlane üles ei leiaks, kui temal  nnetumal korral korda l ahetks, Sätshasse tungida. Aga raske oleks tatarlasel küll seda warandust leida olnud, sest ifegi kasakas ise unustas sagedaste ära, kuhu kohta ta teda maha oli matnud.

Niisugused olivad need kasakad, kes poolakatele oma õige usu ja oma truu s ojaseltsimeeste pärast seie tahtsiwad jäeda k attemaksma. Wana kasakas Bowdug tahtis ka jäeda, ta ütles:

„Minul on ju palju aastaid selja peal, kui et weel tatarlaste järele minna wõiksin, siin aga on see koht, kus m a head kasaka surma leida wõin. Raua ju palusin Jumalat, et, kui ma oma elu teed lõpetama peaksin, seda sõjas kristliku usu eest teha wõiksin. Tema on mind kuulnud. Ühtki ilusamat, auusamat surma ei saa wana kasakas kustiilt leidma.“

Kui nad ennast kõik j autanud olivad ja kahes rias wastastikku seisiwad, astus koshewoi m olemata w aejagude wahela ja ütles:

„Noh, mu herrad wennad, on nüid mõlemad pooled teine teisega rahul?“

„Meie oleme kõik rahul, isakene!“ wastasiwad kasakad.

„Olgu siis, andke nüid teine teisele suud ja jätke Jumalaga, sest Issand teab, kas teile weel saab osaks antud, üks ühte enam selles elus näha. Kuulge oma hetmani sõna ja t itke oma kohut ja seadust, nii hästi kui jõuate; teie teate, mis kasaka-au igalt ühelt nõuab.“

Sa kõik kasakat andsiwad teine teisele wastastikku suud. Hetmanid tegiwad hakatust; pärast seda kui nad oma halli kihw habemeid olivad silitanud, andsiwad nad teine teisele ristiwiihil suud, piigistasiwad wastastikku tugewaste käsi ja tahtsiwad nagu küsida:

„Herra wend, kas saame weel teine teist jälle näha, ehk mitte?“

Aga see küsimine ei tulnud neile üle huulede, sõna lausumata ja mõttes lastsiwad nad oma pead norflu. Sa kuni wiimse meheni jätsiwad kasakad üks teist Jumalaga, sest nad

teadsivad, et niihästi ühel kui teisel palju palawad tööd saaks olema, siiski wõtsivad nad nõuaks, mitte kobe filmapilgul lahkuda, waid enne weel ööpimedust ära oodata, et waenlane aru ei saaks, et kasakate wägi kaheks oli läinud. Selle peale läksiwad nad omale õhtu-ööki walmistama.

Pärast sõjoma heitsiwad kõik äraminejad magama, ja magosiwad pitka, sügawad und, nagu oleksiwad ette ära näinud, et see ehk wast wiimne uni wõiks olla, mida nad nii rahuliste ja wabaste maitsta saiwad. Nad magasid kuni päikese loodeni, ja kui see taewa sõrwa kadunud oli ja pime kätte jõudis, hakkasiwad nad oma wankreid määrima.

Kui kõik äraminekuks walmis oli, saatsiwad nad oma kraami ees minema; ise läksiwad, oma järele jääjaid sõjaseltsimehi weel kord mütsidega teretades, waikestest pakiwankridele järele. Hobuse wägi läks heas korras, ilma wäheha kärata ja ilma hobuseid wilistates taga ergutamata, waiksel sammul jala meeste taga, ja oli warsti pimedusse kadunud. Üksi hobuste jala tammumise müdin kuulduks kaugelt tagasi ja mõne halwaste määritud wankri kigifemine kostis waike öösse.

Weel kaua filmitseiwad neile linna ette jäenud sõjaseltsimehed kaugele järele, ehk neist kül enam märkigi näha polnud; aga kui nad oma laagri platsile tagasi oliwad läinud, kus nad selgeste kiirgawate tähtede kumal nägiwad, et pool jagu wankreid enam endises kohas polnud, ja et suur, suur hulk nende sõjaseltsimehi puudus, seal sai kõikide süda raskeks, tahtmata andsiwad nad ennast kurwa mõttetesse ja lasksiwad omad rahutumad pead norku langeda.

Taras nägi, et tema kasakate ridades raske meel ja kurbus, mis sõjameeste kohta wäga wähe kõlbab, waikselt kõikide päid alla hakkas rõhuma. Aga tema oli waid; tema tahtis neile aega anda, selle walusa mõttega harjuda, mis neile nende wõitluse seltsimeestest Jumalaga jätmine oli südamesse teinud. Seni kaua aga walmistas ta ennast waikselt ette, neid korraga kasakate sõja-hüüdmisega üles ergutada ja nende hinges uut jõudu ja julgust põlema süütada. Minult slawi-sugul on seesugune omandus, — sellel suurel, wägewal sugul, kes

teiste sugude vastu seda on, mis sügaw meri läbemata jõgede kõrwas. Kui torm tõuseb, hakkab ta jäledaste mürama ja mõl-lama, ta tõuseb ja heidab oma woogusid kõrgele, kuid a nõrgad jõed ei wõi. Kui aga waifne ja wacka on, ajab ta lahkimine kui rahutumalt edasi ruttawad jõed oma siledat pinda laiale wälja, mis oma imeiluga waatja silma sügawa rõõmuga täidab.

Taras käskis oma sulaseid ühe wankri pealt, mis kõrwal seis-sis, koormad maha wõtta. See oli kõige suurem ja rassem wanker kõiges kasakate laagres; kahelkordse tugewate trehwidega oliwad tema üli suured rattad üle tõmmatud; ka raske koorm oli tal peal, mida tekkide ja paksu härjanahkadega kaetud ja tõrmatud kõitega kõwaste ümber siutud. Selle wankre peal oliwad üffi püti-tud ehk lähkred ja haamid wana hea wiinaga, mis kaua Bulba keldres oli seisnud. Ta oli seda wiina mõne iseäralise pidulise aja tarmis tagawaraks hoidnud, et kui mõni suur silmapilk tuleks ja üks juhtumine lord ilmuks, mis wäärt oleks, järele tulewa sugule mälestuseks jätta, — et siis iga kasakas, ülemast kuni alama meheni üht suutäit sest heast, kallist wiinast juua saaks ja jell suurel silmapilgul kõikidel wägew suur tundmine südant tõstaks.

Hetuuni käsu peale ruttasiwad sulased wankre juurde, lõi-kasiwad oma mõekadega tugewad kõied katki, wõtsiwad paksud härjanahad ümbert lahti ja tõstiwad wiina-riistad maha.

„Ja nüüd tooge mulle kõik,“ ütles Bulba, „tooge kõik mulle seia, mis igal ühel käepärast on; olgu peeker ehk kruus, millega hobuseid söödetakse; kinnas ehk müts, — häda korral hoitke wõi otse koha kofku pihud ehk kamaludki wälja.“

Ja kõik kasakad, nii palju kui neid oli, tõiwad ette, mis neil aga oli: üks karika, teine hobuse jootmise kruusi, kolmas mütsi, teised jälle wiimaks ajasiwad pihud ja kamalud wälja. Ja Bulba sulased läksiwad mööda ridasid edasi tagasi ja wala-siwad lähkritest ja waatidest kõigidele kallist wiina.

Aga Taras käskis, et keegi ei jookse enne kui ta üleül-dist märki saaks andnud, korraga juua. Taras teadis kül, et, nii wägew kui omast kohast wana hea wiin ka on ja kui wäga temal kül see wõim on, inimese südant karastada, ometi

viina jõud ja südame tundmise vägi veel palju enam tõstetud saab, kui üks hea sõna joomisega kaasas käib.

„Mina ei pea teiega oma viina võeraspidu mitte sellepärast, mu herrad wennad,“ nõnda hakkas Bulba peale, „et teid selle auu eest tänada, et teie mind omaks hetmaniks olete walitsenud, olgu see auu kül suur, ei ka, et maa sõjafeltsimeeste lahkumist järele mälestada tahaksin: Ei, niihästi üks kui teine mõib mõnel teisel ajal ja korral paremini sünnis olla kui praegusel, mis meil nüüd käes. Meil on töö ees, mis palju higi ja suurt kasaka julgust nõuab! Sellepärast felttimehed, joome kõik korraga, — esiteks ja kõige pealt oma püha õige usu peale, et kord aeg tuleks, kui meie püha usk ennast üle kõige ilma laiale lautaks ja kõik paganad ilmas õigeks kristlaseks saatsiwad! Ja siis tahama ka Sätsha peale juua, et see weel kaua seisaks kõige uskmatade hukatuseks, et sealt iga aasta vägimeeste parwed wälja lähetsiwad, üks waprast teisest. Ühtlasi joogem ka meie enese auu ja kiituse peale, et meie laste lapsed oma laste lastele ütelda mõiksid, et ükskord kasakad on olnud, kes felttimeeste seadust ja käsku mitte pole teotanud ja oma sõjafelttimehi mitte hädasse maha jätnud. Nõnda siis: meie usu peale, mo herrad wennad, meie usu kiituseks!“

„Meie usu kiituseks!“ hüidsiwad oma wägewa healtega kõik need, kes kõige ligemal oliwad. — „Meie usu peale!“ kordasiwad kaugemal seisjad — ja kõik, noored ja wanad, jõiwad „tõlise õige usu peale.“

„Sätsha elagu!“ ütles Bulba ja tõstis oma peekrit kahel käel kõrgele üle pea.

„Sätsha elagu!“ helises kõwaste esimestes ridades.

„Sätsha elagu!“ müristasiwad jämedal healel wanad kasakad, oma halli tihw-habet filitades; ja kui noored fullid, kes lendama hakkawad ja esite oma tiibu raputawad, kordasiwad noored kasakad:

„Sätsha elagu!“

Ja kaugemale üle wälja mõis ära kuulda, kuidas kasakad oma Sätsha kojumiseks ja kiituseks jõiwad.

„Nüid weel üks wiimne kiituse jook, seltsimehed: Rõige kristlaste auuks ja kosumiseks kes maa peal elavad!“

Ja kõik kasakad kuni wiimse meheni jõiwad wiimast kord kõige maa peal elawate kristlaste auuks ja kosumiseks. Ja weel kaua kordasivad kõige wäekogu read taga järgi:

„Rõige kristlaste auuks ja kosumiseks, kes maa peal elavad.“

Peefrid oliwad tühjendatud, aga weel ifka seisiwad kasakad tõstetud kätega. Ehk kül need filmad wiinaga elustatud ja rõõmul läikisiwad, oliwad nad siiski sügawas mõttes. Mitte sõjategude peale ei mõtelnud nemad nüid, ka mitte õnne peale ega tufatide, kalli sõjariistade, uhke riiete ja saagiks saadawate tšherkesi hobuste peale; ei, nemad oliwad mõttesse jäenud, nagu kottak, kes kaljumägede häfiste ladwade otsas istuwad, kuhu kausgelt otsata meri ära paistab laewadega, galeeride ja kõikisuguste sõiduriistadega, mis weepinnal kui weikesed linnud mustawad, sinab meri oma randade ja lahedega, mis siniuduse kaugusesse poolite filmist kaduwad ja linnadega kaetud rannad kui kärpsed wälja näitawad, kõige metsadega, mis ennast kaugele, kaugele weni-tawad ja weikesed näitawad kui maa rohi. Kui kottak lastsiwad nad oma filmi ümber lageda wälja kända ja oma elu juhtumist nagu ette ära näha, mis taewa serwas kord korralt mustemaks näitas mine-wad. Kõik see suur lai wäli oma teede ja koopadega saab külwatud olema nende luudega; ta saab kasaka-werega kastetud ja purus-tatud wantride ja murtud mõdegadega kaetud; kaugele saawad tukkased pead rippuwate kihw-habemetega mööda maad weerema.

Kottak saawad juurde lendama ja neil filmad wälja no-kima. Aga ta on ilus, see furnu wäli, nii suur, nii lai igale poole! Mitte üks ainus auus ja ilus tegu ei jää tühja, ja kasakate auu ei saa mitte kaduma nagu püüsirohku terakene, mis tuli-luku pealt maha langeb. Bistist saab ükskord halli, kuni rinna peale ulatama habemega bandura-mängija tulema, ehk mõib olla ka üks wanamees walge peaga, aga weel täis wehst meelejulguist ja tulist waimu, ja see saab tähtsat, wäge-wat sõna neist ütleva. Ja nende kiitus saab kõige ilma üle laiale minema, ja kõik, kes nende järele sündinud — kõik saa-

wad nendest jutustama; sest wägew sõna laguneb kaugele laiale nagu wäskse kellahel, mille sisse meister palju puhast ja kallist hõbedat on walanud, et tema ilus helisem heal linnadesse ja küladesse, palastidesse ja urtsikutesse heliseks ja kõiki kristlasti wahet tegemata wõiks pühale palwele kofku hüida.

üheljas peatükk.

Ümber piiratud linnas ei olnud keegi midagi sest kuulnud, et pool osa jõetaguseid laagrest ära olivad läinud. Wahid raadimaja tornis olivad aga tähele pannud, et üks jägu kraami wanfreid metsa taga oli kadunud. Aga nemad olivad arwanud, et kasakad ennast ühe waritsemise peale walmistawad. Ka prantsuse sõjakunstnik, kes palga eest siin linnas oli, arwas sedasama. Aga mööda aga tuli jälle selgeks, et koshewoil õigus oli, mis ta enne oli ütelnud: Linna rahwal hakkas jälle nälg tulema. Nagu endistel aegadel wiisiks oli, ei olnud sugugi selle eest muretsetud, mis wäel kauemaks ümber piiratawasse linna jäedes toidu poolest tarwis oleks. Juuduse tulemist ära nähes olivad nad uueste wälja tungimist katsunud, aga pool osa neist liig julgetest olivad murusse hammustama pidanud, see on oma elu jätnud, kuna aga teine pool, ilma midagi ära toimetamata, linna tagasi sai aetud.

Siiski aga olivad juudid wälja tungimist omaks kasuks pruukinud; olivad omakste käest kõik üles kuuland, miks ja kuhu jõetagused ära olivad läinud, kui ka, mis suguse juhataja all, mis nende wäe-kojude nimed, ja wiimaks, kui suur ära läinud ja jäenud meeste aru oli, ja mis wiimsed nõuks olivad wõtnud teha — lühidalt mõne minutiga oli linnas kõik teada.

Wäejuhatajad said jälle julgust ja wõtsiwad nõuu, lahingit hakata. Taras sai nende ettemalmistusest märku, iseäranis käre ja liikumise pärast linnas; ka tema walmistas

ette: Ta seadis omad trupid üles, andis käskusid, jäutas kõik wäe-kogud kolmeks laagri jarnatsfeks wäeks, neid igalt poolt kraami wantribega nagu kantfisse piirates — üks wõitlemise wiis, mille sees jöetagused ikka ärawõitmata olivad olnud.

Kaks wäe-kogu kästis ta waritsema minna; lastis ühe osa wälja terawa tikude, oda otsadega ja muu murtud sõjariistadega täis peksta, et kui wõimalik, waenlase hobusewäge senna peale ajada.

Kui nõnda kõik ettemalmistamised toimetatud olivad, pidas ta ühe kõne kasakatele: mitte wahwuse ja julguse kihutamiseks — ta teadis, et neil jest puudus ei olnud — waid aga, et ta seda sundust tundis, wälja ütelda, mis tal südame peal oli.

„Mina tahaksin teile ütelda, mu herrad, mis asi ja põhi meie feltfimeeste-oluga ja ühendusega on. Teie olete oma isadelt ja isaisadelt kuulnud, kui wäga meie maad igast ühest au sees peeti. Greeka maa sai asja tema wägewust tundma õppida, keisrilinnast*) makseti talle tukatid, temal olivad üliilusjad linnad, rikkad kirikud ja würsdid, — Wene-werd würsdid, omad würsdid, mitte katholicli keetserid. Kõik on nüid need paganad ära wõtnud, kõik on rikutud. Meie ainu üksi oleme jäenud, aga üksik-waesfeks saanud ja kui lesknaine, kes oma tugewa mehe kautanud, ka meie maa on waesfeks jäenud! Nõnda oli see aeg, feltfimehed, kuna meie endile kät andsime sõjaseltfimeeste ühenduseks. Selle peale seisab meie feltfimehine olu ja elu! Ja ei ole mingit ühendust olemas, mis püham oleks, kui meie sõjaseltfimehine ühendus.

Isa armastab last, ema armastab last, laps armastab isa ja ema; aga mis tähendab see, wennad? Ka mets-loom armastab oma poega! Aga hinge poolest sugulasfeks, wennaks olla ja ühendada, mitte ainu üksi mere poolest, seda wõib inimene üksi. Ka teistes maades on sõjaseltfimeeste ühendusi olnud; aga niisuguseid nagu Wene pinna peal — ei iial ega ilmafi.

*) Bargarad: Konstantinopel, endiste Greeka keisrite pealinn.

„Balju teiest, mitte ainult mõni, on võeraid maid läbi käinud. Olgu peale, teie olete neid näinud: Ka seal on inimesed; ka seal elavad Jumala loomad ja teie räägite nendega nagu mõne omagagi. Aga kui tuleb üht südamlikku sõna ütelda — vaatke: seal on finni! Targad inimesed, aga hoopis teisiti kui teie. Küll niisamuti inimesed, aga ometi puhas teised. Ei mu wennad, nõnda armastada kuidagi väene süda armastab, mitte mõistusega või kes teab mis muuga, vaid kõigega, mis Jumal inimesele on annud, kõigega, mis meie sees ja südames on — oh!“ . . . ütles Taras käega näidates, oma halli pead väristades ja nina sõermid kokku tõmmates. „Ei,“ rääkis ta edasi, „nõnda ei või keegi armastada. Mina tean, et nüüd arglase meeleline elu ja viisid meie maale on pesitanud. Inimesed mõtlewad aga veel oma wilja-hunnikute, heina-kuhjade ja hobuse-karjade peale; nende mõtlemine ja püüdmine käib aga senna, et nende keldrisse kogutud meekärjed heas korras saakswad hoitud; nemad teewad ahwina kõikidele kes teab mis pagana ristmata viisidele järele; nemad häbenewad oma emakeelest; oma sugulastega ei taha enam keegi rääkida; wend müib wenda, nagu surunud kaupja turu peal müiakse; ühe võera kuninga meelitus, — ja mitte üksi kuninga, vaid mõne Poola suurtsugu mehe sopane meelitus, kes neile mehikestele oma kollase kingaga wastu filmi lööb, — see on neile enam wäärt kui kõik wendade ühendus.

Aga kõige nõdrema arglase sees, kes ta ka üial on, nii wäga kui ta ka ennast sopas ja võeras teenistuses on püherdanud: ka selle sees, wennad, seisab veel mõni terakene Wene tundmist, ja ühel päewal saab ta ärkama, ja siis saab ka, see õnnetu, enesele kabe rusikaga wastu rindu lööma; siis saab ta oma juukseid wälja kiskuma ja suurel healel oma wiletsat elu ja olu ära wanduma, walmis olles, oma tiutatud elu hirmsa piina all lepitama. Siis peawad nad kõik teadma, mis Wene pinna peal wennalik sõjafeltsimeeste ühendus tähendab! Ja kui, ja kui siis see filmapill on tulnud, kus surmaga kõik otja wõttab — tõeste, siis ei saa keegi neist nõnda surema kui meie! Mitte üks neist, mitte üks! Seda ei saa nende hiireloomus mitte ära teha.“

Nõnda rääkis hetman, ja kui ta oma kõnega otjas oli, wäristas ta ikka weel pead, mis kasakate sõjakäikidel hõbeda farmaliseks oli muutnud. Kõik, kes teda kuulsiwad, said sūgawaste liigutatud ühest niisugusest kõnest, mis neile kuni kõige sūgawamasse hinge sisse tungis. Ka wanemad ehk pealikud seisiwad ridade sees liikumata paigal ja kummardasiwad oma päid maha. Waikseste woolasiwad pisarad nende filmist; pitkamisi pūhtisiwad nad neid käiksega ära, ja siis tegiwad kõik, nagu oleksiwad nõuu ühte pidanud, ühe korraga üht käe-liigutamist, näituseks ja märgiks, et nad üht kõikumata nõuu oliwad wõtnud, ja raputasiwad kõwaste oma wanu peasid.

Nendest oli nagu ära näha, et wana Taras mitmesse asjasse nende mõtteid ja mälestust oli tagasi wiinud, kõige kallimat ja paremat neile ette pannud, kõige paremat, mis inimese südames leida, mis õnnetuse, häda ohtude ja elu raskuste läbi korda-pidi kallimaks ja selgemaks on saanud — see on, oma suguwendade ja isamaa armastus.

Aga juba tuli waenlase wägi trumpeti helina ja trummi pōrinaga linnast wälja, ja käsi puusjas hoides sõitsiwad poola herrad oma hulga sõjameestega ligemale. Paks pealik andis oma käskusid. Kuttu tuliwad nad kasakate ligi, neid oma pūssi odadega ähwardades, põlewate filmade ja wälkumate teraksest sõjariistadega.

Kiipea, kui kasakat nägiwad, et nad pūssi lastmise kaugusele oliwad liginenud, lastsiwad nad kõik korraga omad kuue jala pikkused haak-pūssid lahti ja andsiwad sedawiisi tuld edasi. Kaugele üle wälja kostis nende pūsside pragin ja mürin. Kõik lahingi wäli oli pūsirohu suitsuga kaetud, aga jōetagusid andsiwad wahetpidamata tuld, et arwata oleks wõinud, nagu poleks nad endale mitte aega annud hingatagi. Tagumistes ridades olejad laadisiwad aga ainult pūssisid ja andsiwad esimeste kätte, nii et maikugi wahet ei olnud, mislābi nad siis ka waenlasti diete imestama sundisiwad, kes mitte aru ei wõinud saada, kuidas kasakad ikka peale lastsiwad, ilma uueste laadimata.

Paksu suitsuga, mis mõlemad wäed sisse warjas, ei saanud keegi näha, kui see ja teine mees rias puudus; aga ometi

tundsiwad poolakad, et kuulisiid väga tihedaste maha sadas ja wõitlemine õige palamaks oli läinud; ja kui nad natuke tagasi oliwad taganenud, et püsirohku suitsust wälja saada ja ennast ümber waadata, nägiwad nad palju tühjasid asemeid omas ridades. Kasakatest oliwad aga waewalt kolm neli meest saja hulgast langenud, ja ikka wahetpidamata andsiwad nad oma püsiidest tuld edasi, ilma üht silmapilkugi seisatamata.

Õegi wõeras sõjakunstnik poola wäe seas pani sedasugust sõjalitumist üliwäga imeks, ialgi polnud ta weel sellesarnast näinud ja ta hüidis sellepärast suure healega:

„On need kül tublid poisid, need jõedagused! Nõnda peaks igal maal sõditama!“

Ta andis nõu, suuretülide suud otse kasakate kindla laagri kohta pöördä. Wägewaste kõmisesiwad need päratumad walatud rauast suuretülid; kaugele põrus maa ja jälle oli kõik lahingiwäli suitsu täis.

Aga suuretüki mehed oliwad suuretülide otsad liig kõrgele seadnud; kuulid läksiwad hirmsa wingumisega üle kasakate peade ja tungisiwad kaugele maa sisse, rasket maapinda kõrgele õhusse keerutades.

Kui prantsuse sõjakunstnik poolakatest sedasarnast mõistmatust nägi, tõmbas ta enesel juukseid peast ja hakkas ise suuretülisiid seadma, ilma sest waatamata, et kasakad järelejätmata oma kuulisiid nende peale lastsiwad sadada.

Taras oli kaugele näinud, misugune häda Resamaitowi ja Steblikowi wäe-kogudele ähwardas kaela tulla ja hüidis:

„Ruttu, ruttu, jätke wantrid! Kõik hooste selga!“

Aga kasakat poleks enam aega saanud, kumbagi neist käs-kuteest täita, kui Ostap mitte otse waenlase kesk-wäe wõi cent-rumi peale poleks tormanud. Kuuel suuretükimehel kiskus ta süitamise tahid käest; aga teiste nel'a käest ei saanud ta neid ometi ära; poolakad ajasiwad teda tagasi. Ühtlasi wöttis Prantsuse ohwitser ise tahi kätte, et üht tugewad suurttükki lahti põrutada — üht suurttükki millesarnast kasakad weel kunagi polnud näinud. Hirmus oli tema pärane kurt näha, ja tuhat surma wahtisiid tema seest wälja. Ja kui tema müristas ja kõhe selle peale weel kolm teist, wäriises kõmisesedes maa nende

neljakordsest löögist. Ja missugust jälebat õnnetust tõiwad nad! Enam kui üks kasakaema saab oma poega taga nutma ja oma kuiwanud kätega enda närtsinud rinna wastu lööma; enam kui üks lešk naene saab olema Gluchowis, Reminowis, Tshernikowis ja teistes linnades. Päew päewa järele saab ta haladates ja hädakaebades turuplatsile tõttama, kõik möödaminejad kinni pidama ja neile silma vaatama, kas ta ehk nende seast jeda ei leiaks, kes temale kõige armsam oli kõigist inimestest. Aga iga-osa sõjamehi saab linnast läbi minema ja ei iialgi saa ta enam oma palawalt armastatud kallikest leidma.

Pool osa Mesamaitkowi wäe-kogust oli kadunud! Kuida rahe häkitselt terwe rukkivälja puruks lööb, mille otsas iga ainukene pea kuldse tukatina kiigub, nõnda oliwad suuredtükid kasakate riad maha löönud ja ära pühkinud.

Kuida aga nüüd kasakad peale tormasiwad! Kuida nad kõik waenlase kallale kukkusiwad! Kuida hetman Kufubenko wihast wahutas, kui ta nägi, et paremat osa tema wäe-kogust enam olemas polnud! Oma järele jäenud sõjameestega kukutas ta ennast kesk waenlast, lõi omas wihas kõige esimese, kes tema ette juhtus, kui kapsta maha, kukutas mitmed rüütlid hooste seljast, kuna ta oma odaga mehe ja hobuse ühes tükis surmas, ja tuugis nõnda kuni suuretüki-meesteni ja wõttis ühe suuretüki ära . . . Tema waatab enese ümber ja siin näeb ta, et Umani wäe-kogu hetman temale ju ette saanud ja Stepan Guska pea-suuretüki juba ka ära on wõtnud. Tema jätab nende selle wälja koha ja pöörab omakstega ühe teise waenlase hulga wastu: — Kust Mesamaitkowi sõjamehed läbi on tulnud, seal on lage tänaw taga! Kuhu nad ennast aga pööravad, seal on lage plats!

Poolakate riad nähti armemaks jääwad; nagu wihud langeiwad nad maha! Wankrite lähedal wõitles Wotusenko, tema ees Tsherewitshenko, wankrite taga Degtarenko ja weel tagapool kaugemal hetman Wertiwitsh, selle wäekogu hetman. Juba on Degtarenko kaks poola ratsulist odaga sadulast maha heitnud; aga siin saab ta ühega wastastiku, kes mitte nii kerge ei ole ära wõita. See poolakas oli kiire ja kõwa ja uhkete sõjariistus; wiiskümmend sõjariistade kandjad oli tema

järel. Tema treshwas Degtorenkole tugewa hoobi, wiskas teda maha ja juba karjus ta, oma mõeka tema kohal keerutades:

„Mitte üht ainust ei ole teie kasaka koerte seas — mitte ainust, kes mulle wastu jõuab seista!“

„Ometi, ometi on üks nende seas!“ ütles Naaskli Mooses, ja sellega astus ta ette.

Üks tugew kasakas oli ta, enam kui üks kord oli ta wee peal ülem juhatajaks olnud ja kõik waheldamad sõjajuhtumised läbi teinud. Türklased oliwad teda kõige tema meestega Trapezunti juures wangi wõtnud ja neid kõik ühes ühe sõjalaewa peale orjaks saatnud, nende käd ja jalad ahelasse pannud ja neile kõigile terwel nädalal mingit toitu, peale jälgi merewee, annud.

Kõik oliwad waesed orjad ära kannatanud ja kannud, aga oma tõsist usku mitte ära salganud. Hetman Naaskel aga ei olnud enam kauemine kannatada tahtnud, püha risti astus ta jalgadega, määsis oma patuse pea turbanisse, sai pashale ustawaks, laewa kambrite wõtmete hoidjaks ja ülewaatajaks üle kõige orjade.

See ei teinud waestele wangidele mitte wähe walu; sest nad teadsiwad, et kui üks nende seast oma usku ära annab ja rõhujate poole ära läheb, see siis oma kätt kaks kord kõwemini ja libedamine oma endiste feltimeeste kaela ümber surub.

Kõigile pani Naaskel weel uued ahelad ümber, waeseid mehi kolmikult üks ühe külge sidudes, nõõris need halastamatalt kõitega kuni walge luudeni ja tõukas ja pekis neile jalaga kuklasse. Ja kui türklased oma suure rõdemuga, et niisugust teendrid oliwad leidnud, jooma ja prassima hakkasiwad ja, ilma oma usu keeldusest hoolimata, kõik ennast täis jõiwad, seal tõi Naaskel kõik kaskümmend neli wõttit ja andis wangide kätte, kes ennast filmapilk lahti peastsiwad, omad ahelad merde wiskasiwad, nende asemel mõegad wõtsiwad ja türklased maha raiusiwad.

Suur oli saak, mis kasakad saiwad, ja kiituse ja auga pöörafiwad nad isamaale tagasi ja weel kaua kiitfiwad bandura-

mängijad Naasklit ja ülendasiwad tema tegu. Teda oleks koshe-
woiks walitud, aga tema oli üks imelik kasakas. Mõni kord
ajas ta asju korda, mis peale kõige targem mees ei oleks wõinud
mõtelda; teinekord aga tegi ta kõige suuremat rumalust. Tema
jõi ja raistas kõik ära, mis tal oli, iga ühega Sätshas oli tal
wõlga, et mõetu õige täis teha, ronis ta üks kord jalaja, nagu
mõni uulitsa waras, wõerasse wäefogusse, warastas kõik suguseid
sõjariistu ja pani need kõrtsmiku kätte panti. Selle häbemata
teo pärast seoti tema turu sambasse ja pandi üks tamme kantšik
wõi kepp tema kõrwale, et igauks oma jõuudu mööda talle ühe
hoobi annaks. Aga kõige jõetaguste seas ei olnud üht ainustki
leida, kes keppi tema wastu oleks tõstnud, sest kõigil seisiwad
unustamata need teod ja teenistused meeles, mis ta enne korda
oli saanud.

Mõnda oli kasakas Naaskli Mooses.

„Ometi on mõned nende seas, kes teid koeri keerdu wõiwad
raiuda!“ ütles ta, kuna ta poolakese peale kargas.

Ja kuidagi nad nüüd üks teise peale löiwad! Sla ja rinna
raud kilbid paindufiwad wastastikku löökide all. Talitsemata
poolakas purustas tema raudsärgi ja lõi mitu hoopi tema ihu
peale mõdegaga. Kasaka särk sai punaseks, aga Naaskel ei hoo-
linud sest. Korruga tõstis ta oma tugewa rusika kõrgele, ja
ta oli raske, see kare rusikas, ja andis oma wastasele ühe
hirmsa hoobi päha. Wast kübar käis tükkideks; poolakene tuikus
ja kukkus sadulast, ja Naaskel hakkas langenud waenlasele wiimast
surmahoopi andma . . . Kasakas, ära wiida aega oma waenlase
wiimast elu wõttes, waid pööra ennast parem ümber! Kasakas
ei pööranud aga ennast ümber, ja seal torkas temale üks selle-
fama maha löödud poolakese sõjasulastest oma nuuga kaela.

Naaskel pööris ümber ja oleks seda tulipead peaaegu kätte
saanud, aga see kadus püsirohku suitsusse ära. Sgalt poolt
paukufiwad kasakate haak-püsiid. Naaskel wankus ja tundis, et
haaw surmaw oli. Tema langes maha, pani käe haawa peale,
pööras ennast seltsimeeste poole ja ütles;

„Sumalaga, mennad ja feltšimehed! Saagu õigeusuline Wene-
maa igaweste seisma ja saagu temale igawene au osaks saama!“

Ja ta pani omad murtud filmad kinni ja tema kasaka-
hing lahkus sest talitsematast ihust.

Seal kihutas juba Sadorošni oma meestega siia juurde
ja ka hetman Wertiwist ja Balaban tungiswad waenlaste
ridadest läbi. Aga Naaskli peastmises ei olnud kellelgi aega,
sest lahing möllas jäledaste.

„Noh, mu herrad,“ ütles Taras, kuna ta ennast het
manide poole pööris, „kas on veel püsirohtu sarmedes? Kas
kasakate wõim ei ole ju wäsinud? Kas meie tublid poisid ei
ole ju rauugenud?“

„Weel on püsirohtu sarmedes, isakene; weel ei ole ka-
sakate wõim wäsinud; weel ei ole meie tublid poisid rauugenud!“

Ja kasakad hakasiwad jälle häkitselt ja kõwaste peale:
Nemad murdsiwad kõik poola riad läbi. Weikene pealik las-
kis omadele toganemiseks puhuda ja märki kahetia märgiandmise
lippu üles tõmmata, et laialt wõitlewaid wäe osasid jälle
koguda.

Poolakad ruttasiwad kõik oma lippude juurde; aga weel ei
olnud neile korda läinud, oma ridasid kokku wõtta, kui hetman
Kufubenko omastega uueste waenlase keskwaie peale hakkas ja
otse patšu pealiku kallale tungis. Aga pealik ei pidanud seda
torni sugugi wastu, tema pööris tuulena oma hobuse ümber
jo kihutas põgenema! Kufubenko kihutas talle mööda lahin-
givalja järele ja ei lastnud teda enam oma rügemendiga
kokku saada.

Kui Stepan Guska pahema tiiva poolt seda filmas,
hakkas ta ka poolaklasele järele ajama. Ringi-kõis käes, ise
kummarkile hobuse kaela peale hoides, kihutas ta linnuna
minema, ja otse parajat filmapilku pruukides, wiskas ta põge-
nejale korraka filmutse kaela.

Pealik läks meri punasets, hakkas mõlemate kätega kõiest
kinni ja katsus teda kõigest jõuust katki kiskuda; aga juba
tõukas temale tugew odahoop rindu. Ja senna ta odaga

maa fisse läbi actud jäi. Aga mitte kaua ei saanud Guska omast teust röömustada! Baewalt saidad kasakad filmad senna pöördä, seal nägiwad nad Stepan Guskat nelja odaga läbi pistetawat. Dnnetu mees sai aga weel ütelda:

„Saagu kõik waenlased hukka ja saagu Wenemaa kuni igawese ajani õitfema ja kosuma.“

Senni läks lahing uueste kõwemine põlema. Kasakad pöörafiwad Guska langenud keha poolt teisele poole; ja tugewaste andis kasakas Metelika poolatatele walu, pea ühele, pea teisele surma tehes; ühes teises kohas tungis hetman Kemelitskhi oma meeste ees otjas waenlasele löwina peale ja lõi teda wanfri-kindluse juures, kuhu ka Pissarenko ühe suure hulga waenlasi kokku oli tunginud, enamiste surma ja laiale põgenema; ühes teises kohas wanfri kindluses heitles wõitlemine mees mehe wastu, ja wanikuwa õnnega wõideldi otse wanfrite pealgi.

„Ütelge, mu herrad,“ hüidis hetman Taras, kuna ta teiste juhatajate ette kihutas, „on teil weel püssirohtu sarwedes? On kasakate wõim weel kõwa? Kas pole meie tublid poisid weel roidunud?“

„Jah, isake, weel on püssirohtu sarwedes; kõwa on weel kasakate wõim; weel ei ole meie tublid poisid roidunud!“

Suba on Bowdug ühe wanfrite maha langenud. Üks kuul on talle otse südamesse trehwanud. Aga kõik oma endist tugewat wõimu kokku wõttes, ütleb ta:

„Mina ei kahetse mitte maailma mahajättes! Andku Jumal igaihele üht niisugust surma ja saagu Wenemaa kiitus kestma kuni ilma otjani!“

Ja Bowdugi hing lendas taewa, ju ammu surnud wana-meestele jutustama, kuidä Wenemaal wõidelda mõistetakse, ja mis weel enam, kuidä seal püha usu eest mõistetakse surra.

Warsti selle peale langes ka hetman Balaban maha. Kolm surma haawa oli ta saanud, ühest kuulist, odast ja ühest suurest mõegast. Tema oli üks kõige wahwamatest kasakatest. Suurt hulka sõjakäikisid wett mööda tehes oli ta hetmaniks olnud, mille seast üks kõige kiiduwäriisem käik Weike-Asia rannasse oli olnud. Palju kuld raha oliwad tema sõjamehed

saagiks saanud, palju kallid türgi riidid ja muid asju kõiksugusid. Aga mitmesugusse kimbatustega oli tagasi tulles neil fiiski ka see kord tegemist. Smetumal korral juhtusivad nad türgi sõjalaewade kuulide ette. Runa waenlase laew nende peale tuld hakkas andma, läksivad pool osa nende sõiduriistu ümber, mis juures mõnigi kasakas mere laenetes oma elu kautas; aga paatide taga ujuma seatud pilliroo-kubud hoidsiwad nende sõiduriistu fiiski suuremalt osalt wajumise ja hukkaminemise eest.

Balaban põgenes, nii ruttu kui paadid lennata wõisiwad ikka otse wastu heledat päikest, mis läbi ta türgi laewa silmist ära kadus. Kõik teise öö otsa tõstsiwad kasakad kühw-
litega ja mütsidega wett paatidest wälja ja parandasiwad wiga-
statud kohtasi ära. Oma laiatest pükstest lõikasiwad nad pur-
jud, ja nõnda lendasiwad nende parlid noolena ruttu edasi ja
peasefiwad kõige kiiremate türgi laewade käest.

Ja mitte üksnes ei saanud nad õnnelikult Sätshasse, waid tõiwad ka Kiiemi kloostri arhimandritile ühe kullaga ti-
titud üliriide ja Sätsha püha Maarja kujule kallist hõbe-
dast raami ühes. Weel kaua pärast seda kiitsiwad Bandura
mängijad kasakate õnnelikt sõjakäiku.

„Küid langes Balabani närtsiw pea norku, sest ta tundis
surma oda rinnus, ja kasakeste ütles ta.

„Mina arwan, mu herrad wennad, ma suren üht head
surma. Seitse waenlast olen ma mõegaga maha raiunud, üheksa
odaga läbi pistnud, mitmed on minu hobuse kobjade all puruks
fõtkutud ja kui palju minu kuulid on surmanud, ei tea ma ütelda.
Sellepärast õitse igaweste, sina Wenelaste-maa!“

Ja tema hing lendas ära.

Kasakad, kasakad, ärge ohwerdage oma wäe kõige pare-
maid õisi! Juba on waenlane Kutobenko ümber piiranud;
juba on kõigest Mesamaikowi wäe-kogust aga weel seitse meest
järele, ja need wõitlewad enese eest ju üle oma jõuu; juba
on nende juhatajal riided puhas werd täis pritsitud.

Taras näeb ise ka, missuguses kimbatuses mees on, ruttab
talle jala pealt appi. Aga kasakat tulewad hilja. Üks oda on

temale südamesse tunginud, enne kui tema ümber olewad waenlased tagasi wõiswad aetud saada. Tummalt langes ta kasakate kätte wabele, kes teda wastu wõiswad, ja tema noor meri jooksis jõena, nagu kallid wiin, mis teendri kohmetand toimetuse läbi waadi katki minemisega otse peremehe saali ukse peale saades nurja peab minema. Wiin jookseb mööda põrandat laiale ja maja-isa kisub südame pahandusega juukseid peast, — ta oli ometi seda wiina oma elu kõige ilusamaks päemaks allale hoidnud, et ta, kui Jumal seda nii laseks tulla, wanas põlmes oma noore põlwe sõpra wõiks joota ja ühes temaga läinud aega mõelda — läinud aega, kus inimene teisi ja ilusamaid rõõmusid omas südames tunneb.

Rufobenko waatis ümber ringi ja somistas:

„Mina tänan Jumalat, et ta mulle on osaks lastnud saada, teie filmade ees, wennad furra! Saagu meie järeletulejad paremine elama kui meie ja saagu meie Kristusest armastatud Wenemaa igaweses ilus õitsema!“

Tema noor hing läks ära. Inglid wõiswad teda oma kätte peale ja kandsiwad taewasse üles; seal on tal hea.

„Jstu minu paremale poole, Rufubenko,“ saab Kristus temale ütleva. „Sina ei ole oma sõjaseltsimehi mitte maha jätnud, sina ei ole teotawad tööd teinud, sina ei ole kedagi hädas aitamata jätnud; minu wendasi oled ja kaitsnud ja nõrkade eest wõidelnud, mitte suuga, waid teuga.“

Rufubenko surm kurwastas kõiki sügawaste. Tuba oliwad kasakate riad palju armemaks saanud; ja mitmeid wägimehi ei olnud enam olemas; aga weel ikka pidasiwad kasakad wahwaste wastu.

„Ütelge, mu herrad,“ hüidis Taras jälle oma üle jäänud wäe-juhatajatele, „on teil weel püssirohtu sarwedes? Kas teie mõegad ei ole weel nürid? Kas kasaka wõim ei ole weel ära nõrkenud? Kas meie tublid poisid ei ole weel roidunud?“

„Sisakene, siin on weel küllald püssirohtu; mõegad on weel terawad; kasakate wõim ei ole weel nõrkenud; meie tublid poisid ei ole weel raugenud.“

Ja jälle uueste tormasiwad kasakad waenlase peale, nagu ei oleks nad weel midagi kahju saanud. Tuba oliwad aga

ainult kolm hetmani elus; igas kohas jooksis veri jõgena; suured müürid kasvasivad üles poolakate ja kasakate surmusest. Taras vaatatas taeva poole ülesse, ja siin nägi ta kõrgel enese kohal hulga kullisid lendavad. „Noh, mõnel saavad ikka pidu päevad olema!“ mõtles ta. Ja juba on teisel pool Meliža odadega läbi pistetud; juba on teise Pisarenko filmad surmanõrkuses kinni langenud; juba on Dhrim Guska mitmest kuulist trehmatud ja langeb.

„Olgu siis nüüd!“ ütles Taras ja andis ühe rätikuga märki. Dstab oli otse seda igatsedes ootanud, ja, oma varitsemise kohast välja tormades, kukutas ta omakstega waenlase ratsulistele kaela. Poolakad ei saanud seda hästist tõukamist vastu pidada, Dstab lõi neid põgenema ja ajas neid otse fenna, kustifud ja oda otsad maa sisse olivad peksetud.

Hobused kormistasivad, kukusivad ja poolakad käisivad lennul üle nende peade maha. Sell filmapilgul andsivad Korsuni kasakad, kes wanrite taga varitsemas seisivad, hästifelt oma haak-püüfidega tuld waenlase peale, kui nägivad, et see neile otse püüfide ette oli tulnud. Poolakatel tuli segadus pähe ja kautasivad oma korra ära, kasakad aga wõtsivad uueste julgust.

„Wõit on meie!“ tõstfivad mitmelt poolt jõetagused healt.

Trompetid põrutasivad ja wõidu-lippud lehwisivad. Poolakalased põgenesivad igale poole.

„Si, weel ei ole wõit meie!“ ütles Taras, linna wärawa poole filmitsedes.

Ja tall oli õigus.

Wäraw oli lahti läinud, ja tormas välja üks rügement husarifid, ilusamad õied poola ratsuliste seas. Kõigil olivad pruun punased Persia hobused. Kõige teiste ees kihutas üks ratsamees — kõige julgem ja ilusam poola wäe seas. Tema mustad juuksed keerlesivad, wass kübara alt väljas, õhus; tema käe ümber oli üks scharpe ehk auu-pael, kõige ilusama poola neiu tititud.

Taras seisis kui soola sammal, kuna ta seda rüütli — oma Andrea olewat tundis! See aga, oma põleva mõtluse tujuga ja ihaldusega, et kingituse väärt olla, mis tema käewart ehitas, tormas edasi kui noor jahikoer — kes teistest kõige ilusam, kiirem ja noorem. Tarak jääger hüiab talle keelses, — aga noor koer lendab edasi, käppadega ikka otse ees õhuses wistates, külgepidi ikka edasi, lund suurele kõrgele keerutades ja küll kümnele korrale omas palawuses jäneksest üle jookstes.

Wana Taras jäi seisma ja waatis, kuidas Andreas omale teed tegi, paremale ja pahemale poole enese ümber raiudes ja kasakaid enda ees pakku ajades.

Seda ei jõudnud Taras enam kauem näha ja hüidis: „Mis, oma enese seltsimeeste pihta raiud sina! Sina õnnetu! Oma seltsimehi lööd maha!“

Aga Andreas ei seletanud ühtegi, kes tema ees olivad, kas seltsimehed wõi wõerad sõjamehed; midagi ei seletanud ta filmad. Lokkisid, ainult lokkisid, ilusaid, pitki keerulisi lokkisid, armast luige-rinda, lumiwalget kaela ja kufalt, ilusaid õlasid, jumelist nägu ja armsaid filmi ja kõiki, mis armastuse tujuliseks suuandmiseks loodud, nägivad ta filmad, mälestas ta waim.

Kuulge poisid, petke mul see sealt metsa, — teda ainu üksi!“ hüidis Taras.

Salapealt olivad kolmkümmend kasakat seks platsis, et Andreaist metsa petta. Kõrgeid mütsisid õigemine pähä wajuatades, tormasiwad nad oma hoostega senna, et husaritele tagasi saamise teed finni panna. Õimesed mehed hakkasiwad neile kõrwalt peale, tungisiwad neid tagasi, lahutasiwad nad tagumistest ridadest ära ja andsiwad mõekadega neile tubliste pihta. Siin andis Golokopitenko Andrealle ühe hoobi mõegaga wastu selga, ja siis pistisiwad kasakad kõik põgenema, nii kui aga nende hobused mõtsiwad.

Kuida nüüd Andreas tormas! Kuida noor weri tema soontes kees! Hobusele terawaste kannustega külgesse wajuatades, lendas ta hinge tõmbamata kui kuul kasakatele järele, ilma ümber waatamata ja tähele panemata, et aga kakskümmend poola meest talle olivad saanud järele tulla. Kasakad figu-

tasivad mööda lagedat linnuna edasi ja pöörasivad korraga metsa poole. Andreas ajas järele, ja peaaegu oli ta Golokopitenkot kätte saamas, kui korraga üks tugew käsi tema hobuse ratsutisje hakkas.

Andreas waatas üles: Tema ees seisis — Taras! Tal jooksis wärin kõik üle ihu ja ta kahwatas korraga, nagu mõni foolipois, kes ettewaatamata oma seltsimeest tõukanud ja selle eest teise käest liineaaliga mööda pead saab. Kui tuli purskab ta üles ja oma ehmatanud kaas foolipoisi kallale, nagu tahaks teda lõhki tõmmata, aga siin tõukab ta häkitselt fooli-tuppa astuja foolmeistriga kokku: korraga on ta meeletu wiha kadunud, tema minestaw südame põlemine möödas.

Otse nõnda kadus filmapilgul, nagu põlets olnudki, Andrea wiha. Tema ei näinud midagi enda ees kui aga oma wihaft isat.

„Noh, mis me nüüd teeme?“ ütles Taras temale otse filmi wahtides.

Andreas ei saanud wastata; ta lõi filmad maha.

„Noh, mu pojake, mis kasu on sulle poolaklased annud?“

Andreas jäi wait.

„Oma usu wahetasi ära — andsi ära! Dmaksed müüsid ära! . . . Maha hobuse seljast!“

Sõnakuuldes kui laps astus Andreas hobuse seljast maha ja jäi, pool furnud, pool elus, Tarasse ette seisma.

„Senna järele seisma ja ära ennast paigast liiguta! Mina olen sinule elu annud, mina sind ka surman!“ ütles Taras, ja sellega astus ta üht sammu tagasi ja wõttis oma püüsi õlalt.

Walge, kahwatu kui furnu riie seisis Andreas paigal. Tasakeste ja pitkalt liikusiwad tema uuled ja fosistasiwad üht nime. Aga see ei olnud mitte tema isamaa ehk tema ema ehk tema wenna nimi — see oli ilusa poola neiuni nimi.

Taras andis tuld.

Kui wiljakõrs, mis sirp maha lõikab, kui noor lammas, mis surmawat rauda südames tunneb, nõrkus Andrea pea

alla ja langes noormees ilma vähemutki healt tegemata rohu peale maha."

Liikumata seisis poja-tapja paigal ja filmitšes kaua tema furnud keha. Surmaski oli ta weel ilus. Tema mehine nägu, mis weel mõne filmapilgu eest täis nooruse jõuudu oli olnud ja wastupanemata wael iga naesterahwast nagu ära wõis nõiduda armastuse leegise, oli weel ikka imelik ilus. Mustad filmakulmud warjasiwad kui leina frantsid tema filmi.

"Mis wiga oli tal kasakas olla?" ütles Taras. Temal oli kõrge kasu, mustad kulmud, suurt sugu mehe nägu ja tema käsi oli kõwa ja tugew sõjas! Ja ometi on ta hukka läinud, auuta otša saanud kui üks wilets koer!"

"Jaa, mis sa oled teinud? Sa oled teda ära tapnud?" hüidis Dstap, kes seie oli ruttanud.

Taras nikutas peaga.

Dstap wahtis furnule wennale liikumata filmadesse. Südamel tõiuis tal walu oma wenna pärast, ta ütles pool uimaselt:

"Jaa, matame teda auustaste maamullasse, et waenlased teda mitte ei tiuta ja tema ihu mitte kiskja lindudele osaks ei saa."

"Küll teised saawad teda matma!" ütles Taras; "ja ta neist ei saa puudu olema, kes teda taga nutawad."

Ja mõned minutid mõtles ta: "Peame teda huntidele ette wiskama, kes ahneste oma saaki taga ajawad, ehk peame tema rüütli wahwust auustama, mida iga wahwa sõjamees auustama peab, kus pool ta seda ka aga iial leiab . . . ?"

Siin tõstab ta filmi ja näeb Golokopitenkot oma poole kihutawat.

"Häda meile, hetman! Poolakad on enesele wäge juurde saanud; neile on mitmed uued truppid appi tulnud."

Weel ei olnud Golokopitenko lõpetanud, kui Botusenko seie sõidab.

"Häda meile, hetman! Jälle tormawad uued truppid meie peale!"

Weel polnud see lõpetanud, kui Pisarenko jala seie ruttas:

„Kus ja oled, isake, kasakad otsivad sind. Juba on hetmanid Kewelitshki, Sadoroshni ja Tsheremitshenko langenud; aga veel peavad kasakad vastu; nemad ei taha enne surra, kui sinule veel kord filmi saakivad waatanud, — tahavad, et sina nende peale waataid ka nende surma tunnil!“

„Dstap, hobuse selga!“ ütles Taras.

Tema ise ka ruttas neid kasakaid veel leidma, ennaft veel kord neid nähes rõõmustama, ja et ka nemad enne surma veel kord oma hetmani näha saakivad. Aga veel polnud ta oma omastega lagedale wälja saanud sõita, seal olivad waenlase soldatid jo kõik metsa ümber piiranud, ja igal pool paistiwad puude wahelt ratsalised mõelade ja odadega.

„Dstab, Dstab! Ära ennaft alla anna!“ hüidis Taras.

Ja sellega tõmbas ta ise ka mõega ja raius esimeste peale, kes talle ette tulivad . . . Kuus meest korruga on Dstapi kallele karganud; aga näitab, et nad seda filmapilku halwaste olivad walitsenud: Ühel lendas pea õlade otfaft maha; teine pööris ümber ja põgenes minema; kolmas sai oda hoobi küljesse; neljas aga oli julgem, oli Dstapi kuuli eest peasnud, sest et ta oma pead kummardas, aga tuline kuul oli hobusele rindu trehwanud, — wiha ja waluga ajas hobune püsti, langes maha ja muljus oma ratsulise enda alla.

„Tubli, tubli, mu poeg, tubli, Dstap!“ hüidis Taras; siin olen ma sinu juures,“

Ja ka tema tungis peale hakkajaid ikka tagasi. Taras raiub ja torkab, annab pea ühele, pea teisele löögi päha, aga selle juures wahib ta ikka Dstapi peale, ja nüüd näeb ta, et sellel kahetsa waenlase vastu korruga wõidelda on.

„Dstap, Dstap, ära anna ennaft alla!“

Aga juba on Dstap ära wõimutatud; juba on talle üks poolakas kaela ümber kõie-lingu wisanud, juba wõtawad nad teda kinni, juba siuwad nad Dstapit.

„Dstap, Dstap!“ karjus Taras, enesele teed tema juurde raiudes ja kõik nagu kapsaid enda ees maha raiudes, mis teda tema pojast lahutas.

"Dstap, mu Dstap!"

Aga sell filmapilgul sai ta ka ise kui raske kiwi hoobi. Kõik keerles tall filmade ees. Üht filmapilku wirwendawad tall meeste pead, odad, püsirohku suits, tulewälgud ja puu-oksad. Ja tema langeb maha kui raiutud tamm, ja paks udu katab tema filmad finni.

Rümmes peatiük.

"Mina olen wist küll kaua maganud?" ütles Taras, nagu raskest wiina wäsimusest üles ärkades ja oma mõtteid fогudes, neid asju ära tunda, mis ümber oliwad.

Hirmus nõrkus oli kõik tema liikmed nagu ära wõimutanud, ära halwanud. Waewalt wõis ta seimu ja nurke wõeras kambris ära tunda. Wiimaks märkas ta, et Towkatsch tema kõrwal istus ja tema iga kõige wähemat hinge-tõmbamist näitas terawaste tähele panemat.

"Jah, mõtles Towkatsch, fina oleksid pea-aegu kuni igawese ajani maganud."

Aga tema ei ütelnud midagi, ahwardas Tarasjele aga sõrmega ja andis märki, wait olla.

"Aga ütle mulle ometi, kus ma nüüd olen?" küsis jälle Taras, kõik oma mõtlemise wõimu kokku wõttes ja oma mälestust waewates, et mööda läinud asju meelde tuletada.

"Ole wait!" hüüdis tema seltsimees wihaga. "Mis sull tarwis seda teada? Kas sa ei näe, et sull kõik üle ihu haamad külges on? Siin ajan ma ju kaks nädalat sinuga ümber, ilma kordagi puhkamata, ja kui sulle wahel palawik peale tuleb, räägid sa kõik tühja lori segamine. See on sull esimene kord, et ka rahulikult oled maganud. Sellepärast ole wait, kui sa ise enesele kurja ei taha teha."

Aga Taras waewas ennast ikka peale, oma mõtteid fогudes ja mööda läinud asju meelde tuletades.

„Aga olin mina siis poolakatest ümber piiratud ja finni mõtetud? . . . Kas mul siis sugugi võimalik ei olnud, endale nende ridadest teed läbi raiuda?“

„Wait pead ja olema, ütlen ma sulle, sina pagananägu!“ karjus Towkatsch vihas, nagu mõni lapsehoidja, keda pahane lapse karjumine õige ära on tüitanud. „Mis pruugib sul teada, mill wiisil sa peastetud said? Sest olgu sulle küllalt, et sa peastetud oled . . . oli veel sõpru, kes sind maha ei tahtnud jätta ja ei jätnud — noh, ja sellega tead sa küllalt! Meil on veel mõnedgi ööd põgeneda! Sina arvad küll wist, et nad sind igapäewaseks kasakaks oliwad pidanud? Ei, nemad on sinu pead kaskstuhat tukatit wäärt arwanud.“

„Ja Dstap?“ hüidis korruga Taras, kuna ta ise otse istuda püüdis ja tal korruga meelde tuli, kuidas waenlased tema oma silma ees Dstapi oliwad finni mõtnud, fidunud, ja et ta nüüd poolakate käes pidi olema.

Siin mõttis südamewalu wanamehe üle wõimust. Sideme, miska tema haaw finni oli, tõmbas ta ära, kiskus tükkiks ja wiskas kaugele ära. Siis tahtis ta midagi kõwa healega ütelda, aga ei mõinud muud kui poolikuid sõnu kogeleda; uueste tuli talle palawik, uueste hakkas ta jampfima, kõiksuguseid meele-mõistufeta jutufid ja sõnu ajas ta suust wälja. Sell waheajal aga seisis tema truu sõjasektsimees tema ees, hirmsaste sõimates ja pahandades. Wiimaks mõttis ta tema käed ja jalad kokku, mäsks teda lapsena riietesse, sidus haawa uueste, kattis mehe härja nahasse, warjas seda pärna koore alla, sidus teda kõitega sadula külge ja ajas temaga jälle minema.

„Surnult ehk elawalt, aga mina wiin sind kuldse kodumaale tagasi! Seda ei lase ma mitte sündida, et poolakad sinus kasakaid teotama saakfiwad, et nad sinu ihu tütideks lõikakfiwad ja wette heidakfiwad. Peab kottas kord sinu filmi wälja nokkima, — siis peab seda meie oma rohulageda kottas tegema, aga mitte poola kottas, mitte see, kes poola maadest meie poole lendab! Elawalt ehk surnult, aga mina wiin sind Ukräinasse tagasi!

Nõnda rääkis truu felttimees. Ilma seisjata ja puhkamata ajas ta päewad ja ööd ja wiis wiimaks oma ilmast ja maast teadmata haige kuni Sätshasse. Siin hakkas ta teda kohe maa rohtude ja siufsetega arstima. Tema leidis pealegi ühe tohterdamise kunsti tundja juudi naese, kes wanameest terve kuu aega mitmesuguste keedustega jootis, — ja wiimaks hakkas ennast Taras paremaks tundma. Tuli see talitamisest ja rohust ehk tema tugewast loomusest, aga pooleteise kuu pärast oli wanamees jälle jalul. Haawad paranewad ära ja ainult aga mõega armid andsiwad tunda, kui raskest wana kasatas oma haawade all oli pidanud kannatama.

Aga sellegi pärast oli ta otse nähtawalt kord korralt pahatujuisemaks ja kurwemaks saanud. Kolm sügawad kortsu olivad tema näosse jäenud, ja ei kadunud sealt enam. Kui ta kuhugi oma filmi ümber löi, näitas temale Sätshas kõik uus. Kõik tema wanad felttimehed olivad surnud, mitte wast ainuiski nendest, kes püha asja, usu ja sõjaseltsi ühenduse eest olivad wõidelnud, polnud enam elus.

Ra neid, kes koshewoiga tatarlasti olivad tagaajama läinud, — ka neid ei olnud enam. Kõik olivad nad rohuse pidanud hammustama, see on, kõik olivad surma saanud: üks oli auuwäljale langenud, teine Krimmi soolastes steppides nälja ja janu kätte otsa saanud, kolmas wangis ise oma elu lõpetanud, sest et ta mees niisugust teotust mitte ära kanda ei jõudnud. Ra endine koshewoi ei olnud ammu enam elawate hulgas, ei ka kedagi mõnd tema wanadest sõjaselttimeestest ja juba loikas rohi nende langenud kasakate tugewate kehade üle.

Taras kuulis nüid üksi aga weel nagu läbi une, et tema ligidal suured jooma pidud peetud saiwad. Kõik kruusid on puruks löödud, tillagi wiina ei ole enam üle jäänud; wõerad ja pererahwas on kõik kallid peekrid ja pokaalid ära warastanud — ja kurjal näol seisab maja isand ja mõtleb, oleks parem, kui sarnast jooma pidu ei oleks olnud! . . .

Asjata püiti kõigil wiisil Tarast rõõmsamaks teha, tema raskeid mõtteid lahutada; asjata kiitsiwad halli habemega bandura mängijad, kassikult ja kolmikult tema ette käies, tema wägimehe tegusid — kurwas tõsiduses ja hoolimataalt waatas

ta kõik seda tegemist pealt; kustutamata valu oli tema liigutamata näust näha, ja sagedaste oma pead norku alla lastes, ütles ta vaikse healega:

„Minu poeg, minu Dstap!“

Seni kaua olivad jõetagused ennast ühe mere käigi peale walmistanud. Raksfada sõiduriista lasti ehituse-telingitelt Dnjeperisse, uue sõjateele, ja Weike-Asia sai jälle kasakaid nende pitka juukse tukadega näha; tule ja mõegaga laastasiwad nad sealsid õitsemaid randu; see maa nägi omal pinnal tapetud muhametlaste turbanid kui otsata lillenupude hulka werega kastetud rohu aasades laiale siin ja seal wäljade peal kirjendawat. Palju laiasi tõrwa plekilisi jõetagusid püksi sai Weike-Asia omal pinnal näha, palju tugewaid rusikaid musta piitsadega. Jõetagused rikkusiwad siin kõik wiinamäed ära; mosheedesse jätsiwad nad termid hunikud sõnnikud ja halwa risu järele; kallid Persia-rätikud paniswad nad wööks ja sidusiwad neid oma määrinud kuubede ümber. Weel kaua peale seda leiti igas kohas, kus jõetagused olivad olnud ja seisu pidanud, lühikesi kasaka piipusid maast.

Rõõmuga pöörasiwad nad tagasi. Aga üks türgi sõjalaem, seitsme suuretükiga, tuli neid taga ajama ja pillas ühise kuulide laenguga nende kerged sõiduriistad laiale nagu weikese lindude hulga. Kolmas osa nendest wajus mere sügawusesse; teised aga kogusiwad ennast jälle ja saiwad õnnega Dnjeperi suhu ja wiisiwad kaksteistkümmend waadi täit zehinid ehk kuldtükka ühes.

Aga see kõik ei wõinud Tarassele midagi rõõmu enam südamesse walada. Tema rändas mööda wäljasid ja rohu-stepid, nagu tahaks ta jahti ajada; siiski ei mitte ainust pauku ei tulnud enam tema püsisst. Tema pani teda suurel südame kurbdusel käest ära ja istus sagedaste mere äärde murel maha. Raua istus ta siin ükskord jälle, pea rinna peale norku langesnud ja ikka peale isieneses fosistades:

„Minu Dstap, minu Dstap!“

Tema ees wirwendas ja kohises Mustmeri; kaugel pilliroos krääksus kajakas; tema kihw-habe oli hõbewalgeks muutnud ja pifar pifara järele woolas selle üle maha.

Wiimaks ei jõudnud Taras enam kauemine vastu pidada.

„Mis ka ehk tulema peaks, ütles ta, mina pean teada saama mis temast on saanud! Glab ta weel? Ehk magab ta hauas? Ehk pole ta wast haudagi leidnud? Mina pean seda teadma, maksu mis tahes!“

Ja kahetsa päewa pärast oli ta ju Uurani linnas, firgeste tugewa hobuse seljas istudes, oda, mõel sõjariistuks, reistfott sadula küljes, sõjakäigi fatal nisku ja tatra pudruga kaafas, patronid, ämbrikois ja kõik muud tarmi asjad ühes.

Ta sõitis otse kohe ühe kõhna, mustunud majakese juurde, mille hallitand, puhas ära suitsunud aknaid waewalt aga näha oli. Suitsu toru oli räbalatega finni topitud, ja kattunud ja augustatud kattus täis warblasi. Ligi ukse alust seisis üks hunik kõiksugust jälgust ja lõnnikut. Ülnast wahtis ühe juudi naese nägu wälja, kellel musta pärlidega tanu peas näitas olewat.

„Kas sinu juut kodu on?“ ütles Bulba, hobuse seljast maha astudes ja ratsutid ukse kõrwale raud rõnga külge sidudes.

„Jah, on kodus,“ wastas naene ja ruttas kohe hobusele üht potti nisusid ja sõitja mehele üht kruusi õlut wälja tooma.

„Kus on sinu juut?“

„Teises kambriis; tema teeb praegu oma hommiku palwet,“ ütles naene ennast Bulba vastu kumardades ja ühtlasi temale terwisi soowides, kui wanamees õlle kruusi uuledele pani.

„Jäe seie, sööda ja jooda minu hobust; mina pean ainu üksi temaga rääkima. Minul on üks tähtjas toimetus temaga.“

See juut oli meile ju tutaw Zankel. Tema oli nüid ühtlasi rentnikuks kui ka kõrtsmikuks tõusnud. Kord korralt oli ta kõik ümberkaudsed mõisnikud ja herrad oma käe alla saanud, ilma et keegi täiesti aru oleks saanud luida, oli ta wast pea kõik nende raha enda kätte tõmmanud ja oma juudi loomu igale poole väga walusaste tunda annud. Kolm penikoormat ümber

kaudu ei olnud ühtegi maja enam, mis õiges korras oleks olnud: kõik lagunes ja läks nurja, kõik maakoht oli tühjaks saanud ja waesuse ja puuduse sisse langenud, — nagu mõne katku wõi üleüldise põlemisega. Kui Zankel weel kümme aastat Umanias oleks elanud, oleks ta wist kõik selle maakohta hukka ja tühja saatnud.

Taras astus tупpa.

Juut oli palumises, oli oma pea ühe mustunud rätikusse mässinud, pööris ennast praegu ümber, et oma usu eeskirjade järele wiimast kord wälja sülitada, kui torraga tema silmad oma taga seiswa Bulba peale langesiwad. Kõige pealt läikiswad juudil kaksuhat tufatid mõtete ees, mis kasaka pealiku pea eest oli lubatud; aga ometi häbenes ta iseenesestki oma ahnuse üle ja püidis enda igawest kulla janu lämmastada, mis nagu uus juudi südant ümber mässis.

„Kuule Zankel,“ ütles Taras juudile, kes tema ees kummardama hakkas ja ette waatlikult ukse lukku pani, et keegi neid ei näeks. „Mina olen sinu elu peastnud — jõe-tagused oleksiwad sind kui koera lõhki kiskunud: nüüd on kord sinu käes, tee sina mulle üht head!“

Juudi nägu läks natuke fortsu.

„Mis head? Kui see üks hea on, mida teha wõib, miks ei peaks ma seda siis tegema?“

„Küllalt sõnadest. Wii mind Warshawisse!“

„Warshawisse? Kuida nii Warshawisse?“ küsis juut. Ja imestades kergitas ebrealane kulmusid ja õlasid.

„Jäta jutt! Wii mind Warshawisse! Tulgu mis tahes, mina pean teda weel kord nägema, temale wähemalt weel üht sõnagi ütleva!“

„Kellele?“

„Temale, Ostapille, minu pojale.“

„Kas siis wäst herra ei ole kuulnud, et juba . . .“

„Mina tean kõik, kõik: minu pea eest on kaksuhat tufatid lubatud. Kui wähe teadwad nad narrid, mis minu pea wäärt on! Mina annan sulle wiistuhat. Säh kaksuhat lohe.“ — (Bulba tõmbas oma nahl kottist kaksuhat tufatid wälja — „järele jäedaw siis, kui ma tagasi olen tulnud.“

Juut noppas filmapilk ühe käterätiku ja kattis tuffatid finni.¹⁰

„Ah, ilus raha! Ah kena raha!“ ütles ta, üht tuffatid käega kiigutades ja hammastega katsudes. „Mina arvan, see mees, kelle käest herra need ilusad tuffatid ära võtnud, ei ole tundigi enam ilmas elanud — on kohe jõe äärde läinud ja ennaft seal ära uputanud, kui ta nii uhked tuffatid oli kautanud!“

„Mina ei oleks sinult mitte seda sõbrust otsinud; wist ehk oleksin ka isegi teed Warshawisse leidnud; aga pagana poolakad wõiwad ehk mind ära tunda ja wangi wõtta; seft mina ei ole mitte sala roomamiste ja kawala keerudega tutaw. Aga teie juudid olete sarnaste asjade peale otse loodud. Teie saaksite ka kuradile eneselegi nina teisiti päha pöörma; teie olete kõikide koertega hässitatud ja aetud. Sellepärast olen ma sinu juurde tulnud. Ka ei saaks mina Warshawis ainu üksi midagi korda saata. Nõndap siis, pane kohe hobused wankri ette ja wii mind senna!“

„Sah, herra mõtleb küll, et pole muud ühtegi, kui aga otse kohe mära tallist wälja tuua, wankri ette panna ja, edasi, la! käia, wõifi! Herra mõtleb wist küll, et mina teda Warshawisse wõiksin wiia, ilma teda enne ära peitmata?“

„Noh, hea küll, siis peida mind ära, nii heaste kui wõid, — kas ehk mõne tühja waadi sisse wõi?“

„Au, au! Arwab siis herra, et teda wõiks mõne tühja waadi sisse ära peita? Kas ehk wist herra ei tea, et iga üks armaks waadis wiina olemat?“

„Mis siis, la! nad armawad peale wiina olemat!“

„Kuida, kas siis seft midagi ei oleks karta!?“ hüidis juut kabe käega oma pitki lorkidest finni hakates ja neid üle pea lorku wifates.

„Noh, mis ja ennaft nõnda ehmatanuks teed?“

„Aga kas siis herra ei tea, et Zumal sellepärast põletud wiina on loonud, et teda iga üks peab pruutima ja maitsema? Nemad on seal kõik maijad ja hea maitsemise armastajad. Kõige esimene ja uhkem mõisnik on seal walmis, wiis wersta waadi järele jooksuma ja wiimaks kas kuida tahes üht auku

fiise puurima, ja kui ta siis näeb, et midagi wälja ei jookse, siis mees kõhe ütlemata: Juut ei wea mitte tühja waati enefega ühes, sell on tõesti konks taga! Wõtke juut kinni, siduge juut, wõtke juudi käest kõik raha ära, sügawale luku ja riimide taha see juut! — sellepärast et kõik paha ja süi ilmas juutide peale weeretaks; sellepärast et ikka ka iga üks juudiga kui koeraga ümber käib; sellepärast kõik arwawad, on ta juut, siis pole ta inimenegi!”

„Hea küll, siis pane mind ühe kala wantri peale!”

„Wõimata herra, Jumala eest wõimata! Kõigel poolamaal on nüid inimesed ära nälginud kui koerad; nemad tuleksiwad kalu warastama ja leiaksiwad herrad!”

„Siis tõsta mind minu pärast wõi saadana turja peale, aga wii mind jenna!”

„Kuule herra, kuule!” ütles juut, oma käitsepealsid üles lüües ja püsti tõstetud sõrmega tema poole liginedes. „Meie tahame nõnda teha. Igas kohas ehitatakse nüid kindlusi ja lossisid. Saksamaalt on prantsuse meistrid tulnud ehk inshinöörid ja nõndap saawad nüid iga uulitsat mööda palju kiwa ja telliskiwa jenna tänna weetud. Herra mingu pikali wantrisse ja mina laon siis telliskiwa peale. Herra on tugew ja terve näha, ja sellepärast ei sa temale midagi kahju tegema, kui temal koorm ka natuke raskegi saab olema; ja mina teen wantri alla ühe weikese augu, kust herrale toidust ja ülespidamist wõin anda.”

„Tee mis sa tahad, aga wii mind jenna!”

Rahe tunni pärast sõitis üks telliskivi koormaga wanter, kaks mära ees, Umani linna wärawast wälja. Teisel hobusel istus meie kaunis pikk juut Jankel seljas, ja pikad lokid liplesiwad sõidul tema juudi mütsi all seda enam üles ja alla, mida enam ta ise hobuse seljas ka üles ja alla hupsus, kaugelt waadata, paistis nagu mõni pikk werstapost.

üksteistkümmes peatükk.

Sell ajal, kuna üleval ette maallitud lood sündisivad, ei olnud piiride peal veel ühtegi piirivahti ega tolliametnikku — neid hirmutavaid loomafid wirga ja püidja inimestele — ja sellepärast mõis iga üks wedada, mis ta ise aga tahtis.

Kui aga kellegile mõttesse tuli, mõnd koormat läbi otsida ehk waatata, siis tegi ta seda tuttawalt oma enese rõõmuks ja oma enese kasu ehk kahju peale, iseäranis, kui wancri peal asju oli, mis talle armsaste filma paistsiwad ja tema rusikal jõudu ja wõimu oli, wedajale omalt poolt kartust südamesse ajada.

Uga telliskiwid ei leidnud armastajaid ja sellepärast sõit siwad meie tutwad keelmata Warshawi wärawatest sisse. Bulba märkas seda omas kitsas puuris, wanckrite pöminat ja woorimeeste kära kuuldes, aga näha ei olnud tal midagi.

Zankel, oma weikse tolmunud hobuse seljas, ikka peale fenna ja tenna hupsudes, sõitis, pärast seda kui ta mitu kõwerduft oli teinud, ühte kitsa, pimedada uulitsasse, mis ühtlasi soppa- ja juudi-uulitsaks hüiti, sest et siin tõeste ka kõik Warshawi juudid ennast ühendanud oliwad.

See uulits oli otse pahurpidi pöördud soppase hoomi sarnane. Nagu näha, ei saanud päike ialgi oma kiirefid fenna sisse saata. Lagunenud maja katused ja latid ja talad ulatasiwad pea mõlemilt poolt uulitsalt puhas koku.

Kõiksuguseid asju oli uulitsa peal näha: korstna torusid, räbalaid, pühkmeid ja si..., katkisi pottisid j. n. e. j. n. e. Igauks miskas uulitsale, mis tal asjataks ja soppaseks majas oli, mööda käijate hooleks jättes, ennast omas mitmesugustes armamistes selle soppa üle rõõmustada ehk pahandada.

Üks punase peaga juut, tedre tähed näu peal, mis teda warblase sarnatseks tegiwad, ajas pea aknast wälja, hakkas kobe Zankeliga oma puid keele juttu, ja Zankel sõitis siis kobe hoomi. Üks teine juut, kes üle uulitsa tuli, jäi seisma ja segas ennast ka juttusse, ja kui Bulba wiimaks telliskiwide

alt wälja waemles, nägi ta ju neid kolme juuti üks teisega õige palamas jutus.

Zankel astus nüüd tema juurde ja ütles, et kõik tema soomimist mööda ette saada toimetatud; teatas ka, et Dstap linna wangikojas istuda, ja et tema, Zankel, nii raske kui see küll ka olla, ometi loota, asja nii kaugele ajada, et Taras oma pojaga kokku ja jutule saaks saama.

Bulba astus kolme juudiga tuppa.

Õbreamehed ajasivad omas arusaamata keeles ikka enda juttu edasi. Taras waatas neid kõik kolme terawaste läbi. Nagu näha, oli teda kes teab mis asi sügawaste liigutanud. Tema kõwa hoolimata näu peal paistis wägew lootuse kiire — üks lootuse kiire, kuidas ta mõnikord inimesele tema kõige sügawamas meelearahetmises südant walgustab; tema wana süda hakkas wägewaste tufsuma, nagu oleks korraga nooreks saanud.

„Kuulge, juudid!“ ütles ta, ja tema sõnades oli nagu iseäraline pühadus. „Teie teete kõik mailmas ära, teie saaksite mõne kadunud asja merepõhjast jälle walge ette tooma ja õigusega ütleb üks wana sõna: Suut warastab iseenese käestki, kui tal warguse himu peale tuleb. Peastke mulle mu Dstap lahti! Tehke temale wõimalikuks, kuradi lõugade wahelt peaseda! Mina olen selle mehele siin kaksteistkümmend tuhat tufatit lubanud — mina panen weel kaksteistkümmend tuhat tufatit juurde, ja kõik kallid asjad, mis mul on ja mis ma küld warandust maa fisse olen matnud, ja oma maja ja oma wiimse kuue — kõik tahan ma ära müüa ja siis weel teiega kõigeks oma eluajaks kontrakti teha, selle tingimisega, et kõik, mis ma sõjast saaksin, teiega pooleks tahan wõtta!“

„Oh, wõimata, kallid herra, wõimata!“ hüidis Zankel õhkades.

„Puhas wõimata!“ kordas teine juut.

Kõik kolm juuti waatasivad üks teise otsa.

„Wõiks ehk ometi katsuda,“ ütles kolmas, nagu kartlikult teiste otsa waadates; „kes teab . . . ehk läheks Jumala abiga korda . . .“

Juudid hakkasivad kolmekeste jaksakeelt rääkima. Kui hoolega Bulba neid küll kuulas, ta ei saanud aga midagi jutust aru; muud kui mitu kord kuulis ta nime, üht Mordekai, nimetatawad, — aga see oli ka kõik.

„Kuule, herra,“ ütles Sankel, „meie peame esiteks ühelt mehelt nõuu küsima, kelle jarnast weel ialgi mailmas pole elanud Doo, üks nii tark mees, mõistlik ja tark kui Salomon, ja kui see midagi korda ei saa toimetada, siis ei tea enam ükski inimene maa peal aidata . . . Jäe fina jia; fiin on wõti, ja ära lase kedagi sisse.“

Juudid läksivad majast wälja.

Taras pani ukse lukku ja wahtis läbi akna juudi uulitsa peale. Meie kolm juuti jäiwad kest uulitsat seisma ja hakkasivad nobedaste üksteisega rääkima. Warsti tuli üks neljas weel hulka, siis ka üks wiies. Jälle kuulis ta mitu korda Mordekai nime nimetatawad. Jkka peale wahtisivad juudid teise uulitsa otsa poole. Wiimaks ilmusivad ühe sopase maja tagant ühed juudikingades sammud ja lipendawad kuuue tiiwad nähtawale. „Ah, Mordekai, Mordekai!“ hüidsivad kõik juudid korraga.

Üks kuimetanud juut, natuke lühem kui Sankel, aga hoopis kortsulijem, põhjatuma suure pealmise mokaga, tuli kärjituma meeste salgale ligemale, pittamisi wiimaks ka nende sekka, ja nüid ruttasivad kõik juudid wõidu temale rääkima, mis asi käsil, mille juures Mordekai mitu kord weikese akna poole silmas, ja Taras märkas sest, et temast jutt pidi olema. Mordekai heitles mõlemate kätega, kuulas pealt, lõi wahel korraga teiste jutu katki, sülitas jagedaste kõrwale, tõstis oma kuue woltisid kõrgele üles, kobas kätega taskudest ja tõmbas nagu kastagnettid (tantsu folkid wõi klopid) wälja, mis juures tema täieste mustunud püksid nähtawaks saiwad.

Wiimaks sattusivad juudid nii karjuma, et üks nende seast, kes wahi peal seisis, neid feelma pidi, ja Taras hakkas ju oma rahu eest kartma; aga ta waigistas oma kartust jälle, kui järele mõtles, et juudid üksi uulitsa peal oma nõuu segamata wõisivad pidada ja et paganalgi nende keelest wõimalik ei saaks olema aru saada.

Mõni minut hiljem tuliwed juudid kõik tema juurde kambrisse. Mordekai astus Tarasse ligi, koputas talle öla peale ja ütles:

„Kui meie midagi asju ette wõtame, siis saab see ka tubliste forda toimetatud.“

Taras waatis seda „Salomoni,“ kelle sarnast kõiges ilmas enam ei pidanud olema, tähelepannes läbi, ja ta süda wõttis natuke jälle lootust. Tõeste oli selle mehe nagu nagu usalduse wäärt, ehk mitte küll suurt kiita. Tema pealmine mook oli otse kobe hirmus — ilma kahklemata pidi ta küll mõne loomumastalise asja läbi niisuguseks pakkuks olema saanud. Salomoni habe aga polnud tihetam kui aga wast wiisteistkümmeend karwa, ja pealegi oliwad need kõik pahema poole peal. Tema nagu tunnistas mitme hoopide jälgi, mis ta oma liig julguse palgaks oli saanud, nii et ta nüüd wist ju neid enam kunagi ei lugenud, waid harjunud oli, neid nagu isienesestki mõisteta waks sündimise wigaduseks armama.

Mordekai läks oma seltsimeestega warsti jälle ära, kes puhas imestanud oliwad tema üli suure tarkuse üle. Bulba jäi üksi. Ta nägi ennast aruldases, iialgi enne tuntud olekus: esimest kord omas elus tundis ta ennast rahutuma olewad. Tema meel oli kui palawiku õhinas. Ta ei olnud enam see wana, painutamata, kõikumata Bulba, mis kindel kui tamm; ta oli arglaseks, oli nõrgaks saanud. Iga kõige wähemat krabinat kuuldes, iga uut juudi nagu nähes, mis uulitsa otsas juhtus nähtawale ilmuma, kahmatas ta ihu. Niisuguses olekus seisis ta kõik terve päewa; ta ei sõonud ega joonud, ja mitte üht filmapilku ei pöörnud ta filmi weikese akna poolt ära, mis uulitsa peale näitas.

Wiimaks, juba kaunis hilja õhtu, tuliwad Mordekai ja Sankel jälle tagasi. Tarasse süda tarretas.

„Koh kas läks teile õnneks?“ küsis ta neilt kannatumalt kui taltsimata hobune.

Aga enne kui juudid jälle niikaugele hing tagasi oliwad saanud, temale wastata, märkas Taras, et Mordekai juuksestest tagumine lohk puudus, mis nähtawaste küll koguni

puhastamata olivad ja sõretades kimbukestest mütsi alt wälja rippusiwad, kui mehed ühes ära olivad läinud.

Näha oli, et ta mees midagi ütelda ja seletada tahtis, aga tema jokkutas ja õkitas nii uisu pääsulist jora, et Taras midagi aru ei saanud. Ka Zankel tõstis sagedaste kätt suu ette, nagu kannataks ta hambawalu.

„Oh, kallis herra!“ ütles Zankel; nüid on wõimata. See on üks halb rahwas, nii et talle otse pähe peab sülitama. Mordekai on teinud, mis weel keegi inimene kõiges ilmas pole teinud; aga Sumal ei tahtnud, et see oleks korda läinud. Kolm tuhat kasakat on siin linnas wangis, ja homme peawad nad kõik ära hukatud saama!“

Taras waatas juudile kõwaste filmadesse, aga rahulikult ja wihata.

Ja kui herra teda näha tahab, siis peab see homme õige wara sündima, enne kui päike üles on tõusnud. Wahi soldatid on nõuu wastu wõtnud ja üks korporal meile seda kindlaste lubanud. Ürgu saagu ta mingit õnne meie teises elus see ahne korporal, — au, wai, misjugune mammuna himuline rahwas! Õegi meie seas ei ole sarnatseid inimesi: wiiskümment tukatit olen ma iga wahisoldatile annud, korporalile aga . . .“

„Hea küll. Wii mind tema juurde!“ ütles Taras kõikumata meelel, ja kõik endine kindel meel pööris jälle tema hingesse tagasi.

Ta oli kohe selle nõuuga rahul, mis talle Zankel ette panni — et ennast ühe wõera grahwi riidesse panna, ja siis ütelda, ennast Saksamaalt tulnud olewat; tarmiliku riiete eest oli kawal juut ju muretsenud. Dõ oli kätte jõudnud. Wajaperemees — see meile ju tutaw punasepealine tedretäheline juut — tegi Bulbale ühe õhukesse madratsi peale aseme, pinkide peale. Zankel wiskas niisemasuguse madratsi peale ennast põrandale pittkali. Punase peaga juut tühjendas ühe tassitäie põletatud wiina enesele kehafinnituseks, tõmbas oma lühikesa kuue seljast ja astus, ainult kingad ja sukad jalga jättes, mis teda suurelt osalt mõne kule sarnatseks tegi, oma

naesega ühe iseäraliku kapisse magama. Raks juudi last magasivad nagu paar majakoerakest kapi kõrval põrandal.

Uga Taras ei maganud. Liikumata seisis ta paigal ja tromistas tasakeste sõrmedega vastu lauda. Piip suitses suus, ja ta puhus tubaka suitsu tuasse, nii et magaja juut haiwas-tama hakkas ja oma pea wiimaks padjadesse mässis. Waewalt oli taewas lahmatand koidukulmal ennast wärwinud, seal tõukas Taras ju Zankelile jalaga külge.

„Tõuse üles, juut, ja anna mulle oma grahwi riie!”

Ühe filmapilguga oli ta ennast riidesse pannud. Ta tegi fihw-habeme ja filmakulmud mustaks, pani endale weikese musta baretti (firmita mütsi) pähe ja ehitas ennast nii wiisi wälja, et ka kõige tutwam kasakas teda enam tunda ep oleks wõinud. Kes teda nõnda nägi, oleks teda waewalt kolmekümmemie aastaseks arwanud. Terwiline puna näitas ennast tema näus ja tema armid andsivad talle nagu käskiwat tegumoodu. Kullaga tikitatud ülekuub passis tall wäga toredaste.

Uulitsadel oli weel täieline waietus walitsemas. Mitte üht ainuisti inimest ega teenijaid oma käsi-korwiga polnud weel linnas kuskil näha. Bulba ja Zankel tuliwad ühe maja juurde, mis nagu mõni istuw kalakull wälja näitas. See oli üks madal, lai maja; teise otsa poolt tõuufis tall kurekaelana kõrge torn üles, mille nipu otsas tüükene katust näha oli.

See maja oli mitme asja tarwis. Tema sees oliwad kasarmud, wangimajad ja ka kriminal kohus. Meie minejad astusiwad maja wärawast sisse ja sawad ühte üli suurde saali, ehk ennemine ütelda, warjatud hoowi. Sigi tuhat inimest magasiwad siin ühes. Otsa nende kohal teisel pool oli madal uks, kus ees raks wahisoldatid seisiwad ja üht mängu mängisiwad, mis nõnda oli, et teine mees teisele kabe sõrmega lahtisse pihusse löi.

Nemad ei pidanud tulejatest midagi lugu ja pöörasiwad alles siis pead ümber, kui Zankel nendele ütles:

„Meie oleme, kuulge, herrad, meie oleme!”

„Winge sisse!” ütles teine neist, kuna ta ühe käega ust lahti tegi ja teisesse pihusse enesele sõrmelöögi lüüa lastis.

Meie minejad astusivad ühte kitsa, pitka koridorisse, kust läbi nad teise sarnatsesse saali, millel kitsad aknad ees, saidad. „Kes seal?“ hüüdsivad mitmed healed, ja Taras filmas kaunis hulga soldatid sõjariistus.

„Meil on kästud, seie ei kedagi sisse lasta.“

„Meie oleme!“ hüüdis Jankel. „Sumala eest, mu kõige juuremad herrad, meie oleme!“

Aga keegi ei tahtnud teda kuulda. Onnaks tuli sell filma-pilgul üks paks mees ligemale, kes, nagu näha, nende käsu-andja oli, seft tema karjus kõwemine kui kõik teised.

„Herra, meie oleme. Teie tunnete meid juba, grahwi herra saab ju teile tänu üles näitama.“

„Laske neid läbi, sajatuhande pagana nimel! Aga ärge mull muud kedagi enam sisse laste! Ja et mull keegi teie seast oma mõeka wöölt ära ei wõta ega ennast maha siruta . . .“

Meie minejad ei kuulnud pitkemalt seda kõnekat käsku enam.

„Meie oleme, mina olen, meie ise oleme!“ ütles Jankel iga ühele, kes temale wastu tuli.

„Kas läheb nüid?“ küsis ta ühe wahi käest, kui nad wiimaks koridori otfa oliwad saanud.

„Küll läheb, aga ma ei tea kas teid siiski wangimajasse sisse lastakse. Saan ei ole nüid enam seal; tema asemele on üks teine pandud,“ wastas wahisoldat.

„Au, Au!“ ütles juut tafa. „See on paha, mu kallis herra!“

„Edasi!“ ütles Taras kangekaelselt.

Juut kuulis sõna.

Ühe nurgelise ukse juures maa-aluse wölwi ees seisid üks haidul*) kolme harulise fihw-habemega. Pealmine kord habet oli tall üles poole, teine otse edasi, kolmas rippus üle suu alla poole, mis teda imelikult emase kassi sarnatses tegi.

*) Haidul: siin üks iseäraline osa sõjamehi. Wuidu aga ühes Umangria maafonnas elaw rahwas.

Juut tõmbas ennast kuni maani küiru ja läks wahile pool roomates ligemale.

„Kõige wägewam, kõige suurem herra!”

„Kas sa mi n u g a sedawiisi räägid, juut?”

„Jah, muidugi, kõige suurem herra!”

„Hm . . . Mina olen aga üks lihtlabane haiduk!” ütles see kolme kordse kihwahabeme kandja, ja tema filmad läikisiwad rõõmust.

„Do, oh! Ja mina, Jumala eest, mina mõtlesin, et on kobe wojewode ise. Au, au . . .”

Seda hüides wäristas juut pead ja tõstis sõrmed püsti.

„Au, au!” Küll on peenifene ja suurtsugu tegumood! Jumala eest, see on pealik, täieste üks pealik! Veel aga ainus tollikene ülemale ja siis on ta täitsa pealik; seda herrat peaks hobuse selga pandama, mis kärbsse rutul lendab — kuidas jaoks tema siis rügementisid musterdama!”

Haiduk silitas oma kihwahabeme alumist korda ja ifka rõõmsamini wälkusiwad tema filmad.

„Jumal, misugused sõjakad inimesed, need soldatid!” rääkis juut edasi. „Au, wai, misugused ilusad inimesed! Need õlapaelad, need uhked lapid . . . Kõik läigib nende küljes kui päike; ja noored tüdrukud, — nii pea kui nad üht niisugust sõjameest filmawad . . . au, au!”

Juut wäristas jälle pead.

Haiduk silitas oma ülemist kihwahabeme korda ja tegi läbi hammaste healt, mis pealiskaudu nagu hobuse hirnumine kostis.

„Mina palun herrat, meile üht weikest head teha, ütles juut „See würst siin tuleb wõeralt maalt ja tahaks ka kasakaid korra näha saada. Tema ei ole veel kõigel omal eluajal näinud, misugused inimesed nad ka on, need kasakad.”

Wõeraid parunisi ja krahwisid näha, oli Poolamaal tuttav asi; neid tõmbas sagedaste nende uudishimu siia, seda, poolest saadik Asia sarnast Europamaa nurka waatama. Mis pealegi weel Moskwa ümberkaudse maa ja Ukräini kohta armata tuli, neid maid pidasiwad nad ju Saksamaal otse Asia sarnatseks ja päralt. Runa wiimaks nüid haiduk ennast kaunis sügawaste oli

kummardanud, arvas ta korrapäraliseks, mõnd sõna ka omalt poolt ütelda.

„Mina ei tea, suur auuväärt herra, miks teie neid wangisid näha tahate. Need on koerad, aga ei miski inimesed. Ja nende usk, — selle eest ei anna küll keegi inimene wana krossigi!“

„Sina waletad, sina kuradisjuutais!“ karjus Bulba, „Sina ise oled koer! Kuida julged sina ütelda, meie usu eest ei andwat keegi wanakrossi! Teie ketseri-usu eest ei anna keegi wanakrossi!“

„Ahah, ahah!“ hüidis haiduf. „Küid, sõbrakene, tean ma, kes ja oled! Sina ise oled ka nende omane, kes seal lukku ja riitwide taga istuwad. Dota natuke, ma tahan meie omad siia hüida.“

Taras nägi, et ta ettewaatamata oli olnud; aga tema isemeel ja pahandus keelšiwad teda, oma eksitust jälle heaks tegemist. Snneks lõi ennast Zankel ruttu waele.

„Kõige suurem auuväärt herra, kuidas oleks see wõimalik, et see grahwii herra üks kasakas wõiks olla! Oleks ta kasakas, kust oleks tal üks niisugune kuub ja niisugune grahwiline tegumood!“

„Seda küsi iseenele käest!“

Ja haiduf tegi ju oma suurt suud lahti, et kõwaste kifendada.

„Oh, suur kuninglik majestet, olge ometi wait, olge Sumala pärast wait!“ hüidis Zankel tasa. „Arge rääkige midagi! Meie tahame teile selle eest maksta, kuidas weel kellelegi inimesele tema elu ajal pole makstud, — meie anname teile kaks kuld tufatit!“

„Oh mis! Kaks tufatit! Mis on mull kabešt tufatist! Kaks tufatid annan ma habeme-ajajale, et ta mu poole habet ära ajab. Sada tufatit anna siia, juut!“

Ja siis tõstis haiduf oma ülemist poolt kühwabet.

„Ja kui sa mulle mitte jala pealt sada tufatit ei anna, hüian ma filmapilk teised wahid siia!“

„Aga miks siis nii palju?“ ütles kahwatanud juut kurwalt, kuna ta kohmetades oma naise rahapunga lahti peastis.

„Aga kõige selle juures armas ta õnneks, et tal raha enam kotis ei olnud ja et haiduf üle saja polnud pärinud.

„Herra, herra, lähme nii ruttu, kui aga peafeme, minema! Teie näete, missugune paha rahwas siin on,“ ütles Zankel, kui nägi, et haiduf endal raha läes weel kiigutas, nagu kahetsiks ta, et enam polnud nõudnud.

„Mis sina pagana haiduf,“ ütles Bulba, „raha oled sa wõtnud ja ei mõtlegi weel, meile kasakaid näidata? Aga sina pead meile neid näitama! Sest kui sa raha oled wõtnud, ei ole sul enam mingit õigust, meile asja ära feelda?“

„Minge aga kõige täiega fiit! Kui mitte — filmapilt teen ma kõra, ja siis saate . . . Tehke ruttu, et minema läite, ütlen ma teile!“

„Herra, herra, lähme, Jumala eest, lähme! Katt talle kaela! Saagu ta magades niisugust und nägema, et tal jätkus peale tuleb!“ pomises waene Zankel.

Pikkamisi ja norgus peaga pööris ennast Bulba ümber ja läks tagasi, Zankeli sõitlemistest saadetud, kes südamevalu pärast kängus oli, kui mõtles, et sada tufatit asjata oli kaotanud.

„Aga miskipärast pidite ometi wastama? Kas te ei wõinud ometi teda koera sõimata lasta! See rahwas on ju kord nõnda, et ilma sõimamata sugugi elada ei wõi. Mu wai, missugust õnne saadab Jumal pealegi niisugustele inimestele! Sada tufatit aga selle eest, et ta meid ära ajas! Ja üks waene juut — kikkutakse tal lokid wälja ja tema nägu tehtakse niisuguseks, et ei tohi otsa waadata, aga keegi ei anna talle sada tufatit. Oh minu Jumal! Oh halastaja Jumal!“

Aga Bulbasse oli asja nurjaminek hoopis teisiti mõjunud, seda tunnistaswad tema põlewad filmad.

„Edasi! ütles ta häkitselt, kui oleks ta mõnest häkitsest kukkumisest korraga ärkanud. „Müüd wälja, wälja turu peale! Mina tahan näha, kuidas nad teda piinawad!“

„Oh herra, mis siis senna minna? Seal ei wõi meie teda ju miskil wiisil aidata.“

„Edasi!“ hüidis Bulba kangekaelselt, ja juut läks talle õhklades järele nagu mõni puru väsinud kõõginaene.

Plats, kus wangid pidivad saama ära hukatud, ei olnud raske leida, igalt poolt woolas senna rahwas kokku. Sealsel toorel ajal oli seesugune asi kõige tähtsam näitemäng, mitte ainult lihtlabase rahvale, waid ka targemat jagu inimestele, ehk kes ennast sefs pidasivad. Palju „Sumala kartlikuid“ wanu naesi, palju kartlikuid noori tüdrukuid, kes ise pärast kõik öö otsa weristest furnukehadest und nägivad ja magades suure healega karjatasivad, kuidas muidu ainult mõni joobnud husar karjuda võib — need kõik aga tarwitasivad suure ihalbuslega seda koledat forda, et oma uudishimu waigistada, oma waatamishimu täita.

„Oh, missugused hirmsad piinamised!“ hüidsivad siis mõned wärisewal ehmatusel, oma silmi kinni pigistades ja pead kõrwale pöördes; ja ometi jäiwad nad oma koha peale, et ikka edasi waadata.

Oli ka inimest waatajate seas, kes pärani suuga ja wälja sirutatud kätega oma eesreisjate õlade peale oleksivad karganud, et aga weel natuke paremine näha. Sulga lahjade, weikeste ja lihtlabase peade seast ulatas siit ja sealt mõne lihuni ku paks nagu wälja, kes kõik mis tehti, asjatundwal näol tähele pani ja lühikesel sõnal mõne mõgapuhastajaga mõtteid wahetas, keda ta waderiks nimetas, et nad pühapäewite ühes ja sellesamas kõrtsis jõiwad.

Mõned waidlesivad kõigest wäest wastastikku; teised waldasivad kihlagi; aga suurem hulk rahwast oli neid, kes kõik mailma ja mis seal sünnib, hoolimata pealt waatamad ja selle juures sõrmega oma nina õerumad. Dkse ees, kihwahabemikude kõrwal seisis üks noor mõisnik, ehk nägi wähemalt sellesarnane olewad, sõjamundris, kes mistift kõik selga oli pannud, mis tal maapeal riidepoolist oli, nii et temal eluforterisse muud midagi järele polnud jäänud kui üks katkine särk ja paar wanu saapaid. Raks ketti, mille külge nagu wist paar tukatit oliwad seotud, rippusivad tal ristati rinna peal. Tema

teisis siin oma armastatud Zuditiga ja wahtis ikka peale ümber, et teised ligiseisjad selle siidist kleiti mitte ära ei määriks. Ta oli tüdrukule juba selgeste ja karwa pealt ära seletanud, nii et midagi enam polnud juurde lisada.

„Kõik see rahwas, mis sa siin näed, minu kallis Zuudit,“ rääkis ta, „kõik on tulnud vaatama, kuidas kurjategijaid ärakuftatakse. Ja see seal, mu maimukene, keda sa seal näed, ja kes firmest ja teisi riistu käes hoiab, see on timukas, ja see saab neid hukkama. Ja kui ta ratast pöörab ja uusi piinamisi ette hakkab wõtma, siis saab küll weel kurjategija elus olema; aga nii pea kui nad temal pea otsast ära on lõõnud, — siis, mu kallis kullane marjukene, on ta jala pealt surnud. Enne seda aga saab ta karjuma ja senna ja tenna rabelema, aga niipea kui nad temal pea en ära lõõnud, ei saa ta enam kiskendama ega ka enam sööma ega jooma; sellepärast nimelt, mu armas südamekene, et tal enam pead ei ole.“

Ja Zuudit kuulas seda kõik hirmu ja uudishimuga. Maja katused olivad igal pool inimesi täis. Lae luukidest wahtiswad imelikud kihwhabemetega ja dömmütsi sarnaste peakatetega inimesed wälja. Balkonite peal istus suurtsugu rahwas oma iluwarjude all. Siin ja seal Balkonis mängis ilus, subkruna walgendaw suurtsugu proua käsi oma õhu lehwikuga. „Kõrgeauulised“ herrad, mõnedgi hirmus tugewa kehaga, wahtiswad toredal näol majestedina üle kõige alla. Särawas riides teendrid, oma üleslöödud käiksetega, käiswad ümber ja pakkuswad neile jookisid ja toidu asju. Sageaste pealegi wiskaswad sõstrafilmalised noored tüdrukud kookisid ja puuwilja oma walge kätega maha rahwa sekka. Terwe kari nälgunud rüütliwad ruttas mütsisid all hoidma ja mõnigi pikk läbilastud kuuega, tahmanud ja kustund kuldnarmastega ehitatud junker, kes kõigest rahwa hulgast terwe pea osa pikkem, noppas, oma pikki käsi tänades, neid maha lendawaid kookisid, andis wõidetud saagile suud, wajutas seda südame wastu ja pistis suhu. Üks kottaskull, kes balkoni all kuldses puuris rippus, waatas ka pealt; nokka kõrwale pöördes ja küüsi püsti ajades, wahtis ta tähele pannes rahwa hulka.

Uga seal hakkas rahvas korruga liikuma ja igalt poolt helisefiwad hüidmised:

„Kasakad tulewad, kasakad tulewad!“

Need astusiwad palja peadega edasi, suurelt pikalt rippumad neil juukse tuktad maha; habe aga oli neil äraetud. Nad sammusiwad ilma kartuse ja mureta, aga oma iseäralise uhke rahuga oma teed. Nende kallist riidest kuued oliwad ärafulunud ja rippusiwad wana räbalatena nende ihu peal. Nad ei waatnud rahwa pealegi ega kummardanud neile peaga. Kõige eesotjas astus Dstap.

Mis tundis wana Tarasse süda, kui ta oma poega nägi? Misfugused mõtted keerlesiwad tema hinges? . . . Tema filmitseks teda rahwa hulga seast nõelana, ja mitte poja kõige wähemat liigutust ei lastnud ta oma filmadest mööda minna.

Hukka mõistetud ohwrid oliwad ju kohtupaiga peale saanud. Dstap jäi seisma. Tema pidi kõige esite seda libedat karikat tühjendama. Ta wiskas filmad omaste peale, tõstis käe taewa poole ja rääkis kõwa healega:

„Andku Jumal, et keegi neist ketseritest, nendest Jumala-kartmatest, kes siin meie ümber seisawad, ei kuuleks, kuidas üht ristiinimest piinatakse! Et ütsgi meie seast mitte kõige wähemat healt kuulda ei annaks!“

Ja selle kõne peale astus ta hukkamise põrandale.

„Hea, mu poeg, hea!“ rääkis Bulba tasa ja lastis oma halli pea rinna peale norgu.

Timukas kiskus Dstapil wanad räbalad ära, mis teda katsiwad; käed ja jalad seoti tal ühe jalgpaku külge . . . Uga meie ei taha lugejad nende põrgu piinadega piinata, mille eest tal jäleduse ja põlgtuse pärast juuksed püsti tõusefisiwad. Need piinad oliwad sealse toore-, hirmsa- (wõerakeele: barbari) aja wili, kus inimene enamiste ainult suurte sõjategude peale oma elu aega pruukis, oma südant lapsest saadik ära kalgistas ja ja kõigest inimese laastundmisest tühi oli. Asjata tõusiwad mõningad üksikud mehed, kes oma metsiku aja sarnased ei olnud, ja astusiwad nende toorede barbari tegude ja wiifide wastu üles.

Asjata manitses kuningas ja mitmed südame ja mõistuse poolest teiste seas wälja paistwad rüütlid, et niisugused toledad ja hirmsad piinad ja hukkamised kasakaid veel enam kättemaksmisele ja wihale saakswad ärritama. Aga kuninga wõimus ja mõistlikud arwamised ei mõjunud midagi korratuma olu ja poolariigi suurtsugu meeste ehk magnatide jultund meelewilla wastu, kes oma ülemäära woliga, oma arusaamata mõistuse ja meelemärkamata teo ja toimetustega, oma lapsiku eberuse ja uhkusega ja oma tühise wõi kerglase kõrgi meelega kõik asjad nii kaugele korratumaiks ajaswad, et poola riigipäemgi, oli walitsus misugune tahes, ikka nagu naljaks ja teotuseks sai.

Dstap kandis neid piinamisi ja muljumisi kui wägiwees. Ei karjatamist, ei kaebamist kuulnud tema suust, ka siis mitte, kui timukad tema kae ja jala luud katki murdsiwad, kui nende jäle krahsatamine ka kõige kaugeimatestki pealt waatajatest kuulnud sai, ja peenikesed noored mõisniku preilid wärisewal ihul omad filmad ära pöörasiwad — midagi, mis nagu õhkamise ehk kaebamise sarnane oleks olnud, ei tulnud tema suust, mitte üks piire tema näo peal ei liikunud ega tõmmanud ennast kokku.

Taras seisis hulga seas, pea rinna peale wajunud, ainult aga aeg ajalt ja kord korralt tõstis ta uhkete filmi üles ja rääkis järele liites:

„Hea, mu poeg, hea!“

Aga kui wiimseid surmawaid piinamisi hakati, seal oli näha, nagu oleks poja hinge jõud kadumas. Tema waatas igale poole ümber. Oh Sumal, kõik tundmata näod! Kui ometi üksigi tema ligematest tema surma juures oleks! Mitte ema nuutsumist ja meeleärashitwat kaebamist, ehk mõne noore kaasakese meeletumad hädakisa, kes oma juuksid wälja katkub ja enda õrna rinda ahastades weriseks kisub, ei oleks ta igalsenud; aga üht kõikumata, wahwa meest, kes teda ühe mõistliku sõnaga jahutaks ja teda tema wiimises tunnis trööstiks — seda oleks ta nüüd wäga näha tahtnud. Tema jõud oli murtud, ja oma hinge ahastuses hüidis ta:

„Iha, kus sa oled? Kas sa kuuled seda kõik?“

„Jah, ma kuulen sind!“ hüidis üleüldise vaikuse seast üks heal ja arutu tuhandene rahwa hulk märises korraga. Üks osa ratsalisi wahtisid kargas kõhe rahwa hulka, seda hoolega läbi otsima. Sankel oli surnukahwatuks saanud, ja kui ratsalised temast natukene kaugemale olivad läinud, pööris ta, täis hirmu, ennast ümber, et Tarast näha. Aga Tarast ei olnud enam tema ligidal, ta oli kadunud nagu tina tuhka.

Kaksteistkümmes peatükk.

Aga Bulba ilmus warsti jälle kuuldawale. Sadakaks-kümmend tuhat kasakad tuliwad korraga Ukraini rajale. Ei olnud see kasakate hulk mitte mõni tähtsusetu jaoskond ehk saagi peale wälja minew eeswäe osa, ega ka tatarlaste tagaajamiseks wälja saadetud riisuja korpus. Ei, terwe rahwas oli ülestõusnud, sest tema kannatus oli otsas. Ta oli ülestõusnud, oma õiguste pilkamist ja tühiseks pidamist, oma wiiside häbemata teotust, oma wanemate püha usu rikkumist ja oma kirikute roojastamist, mõera herrade rõhumist, Unioni ehk Poola ühenduse kandjate ja pidajate tagakuusamist, juutide teotawad walitsemist kriisliku maa üle, ühe sõnaga, kõik seda kättemaksta, mis ju ammu ajast kasakate wiha ja wihkamist oli õhutanud ja kaswatanud.

Setmann Ostranitsa, üks noor, aga waimu poolest kõrge annetega sõjamees, oli selle mõitmata kasakawäe eestjuhataja. Tema kõrwal oli talle nõuandjaks wana ja õppinud sõjamees Gunja. Kõiges kohas oliwad kasakad ülestõusnud. Kahelksa kasaka ülemat pealikut juhatafiwad iga üks kaksteistkümmend tuhat meest. Zugemata hooste karamanid ja filmaga mõetmata wankri rongid katsiwad wäljasid. Aga nende kasakate hulkade seas, nende kahelksa wäekogu seas, oli üks wäekogu kõige tähtsam, ja selle ees seisis — Taras Bulba.

Kõik tõstis teda teiste wäejuhatajate seast kõrgemaks ja tähtsamaks: tema wanadus, tema eluaegne õpitud ja nähtud

sõjateadus, tema osaw truppide juhamine ja tema põlew wiha waenlase vastu. Ka kasakatelgi näitas tema metsik ja halas-
tamata kättemaksmise himu liig olewat, nii põles tema wiha. Tema hall pea mõistis iga wangi ehk kätte saadud waenlast
ikka ainult tule ehk wõllasurma ja tema heal ja sõna õhutas
sõjanõulogus aga ikka hukatust ja rikkumist.

Kõrwaline asi oleks, kõik neid mõitlusi siin jutustada, mis
sees kasakad ennast ja oma sõjaauu kõrgele tõstiwad, ehk selle
wäe kord korralt edasi tungimist üles arutada: see kõik on ajaraa-
matutes ülesse pantud. Teatakse ka küll, mis üks Wenemaal usu
eest ettemõetud sõda tähendab; pole mingit wäge, mis tugewam oleks,
kui see wägi; tema on järele andmate ja kardetaw ja kindel kui
tormises, igaweste liikumas meres kalju, mis ei ole kättega tehtud.
Kõige sügawama mere põhjast tõstamad ennast tema rikkumata,
ühelt ainast lahutamata rahwast tehtud müürid vastu taewast.
Igal poolt on ta nähtaw ja uhkete waatab ta enda peale tormama
laenetele filmadesse. Ja häda selle laewale, kes tema vastu pörfab!
Tema nõrgad mastid lendawad tükkiteks; kõik, mis ta kannab saab
pihustatud ja purustatud, ja õhus kostab nende hädakisa vastu,
kes woogudesse alla wajuwad.

Ilmalugude raamatutes seisab täieste räägitud, kuidas poola
wäed kindlustest ja linnadest põgenesiwad; kuidas ülekohtused juudi-
rentnikud oksa tõmmatud saiwad; kui wõimatu riigiwäe hetman
Nikolaus Potozki, ehk tal küll suur wägi oli, wastuseisemata kasa-
kate parwe vastu oli; kuidas tema, üle pead löödud ja taga aetud,
oma paremat osa wäge ühte weikese jõkke ära laskis uppuda; kuidas
kardetawad kasaka rügemendid teda Polonnio linnakesesse sisse piira-
sivad, ja kuidas wiimaks see poola hetman wiimases hädas oma
kuninga ja kõige riigi magnatide nimel kindla wandega Weike-
Wenemaa rõhutatud rahwale täitsa kahjutasumist ja kõikide
endiste õiguste ja seaduste jalule seadmist tõutas. Aga kasakad ei
olnud mehed, kes ennast sarnaste lubamistega lohe kõita lastsivad;
nemad teadsiwad, mis karwa poola wanne ja tõutus on. Ja
Potozki ei oleks enam oma kuue tuhande rublalise hobuse seljas
paradet pidama ega selle juures noorte naesterahwa filmi ja kõrget-

fugu junkrute kadest enda peale õsfitama peasnud; ei ta oleks enam riigipäewa peale káratsema ega senatoridele uhkeid sööma-
aegu andma saanud, kui teda mitte wene waimulikud mehed,
kes siin linnateses elasid, poleks peastnud.

Kui kõik wenekiriku papid omas hiilgawas, kullaga tiki-
tud riides ja pühakujudega ja ristidega — nendele wastu tuli-
wad, siis painutasidwad kõik kasakad omad põlmed ja wõtsidwad
mütsid peast. Kedagi ei oleks nad sell filmapilgul tähele pannud,
eга ka kuningastki mitte hoolinud; aga oma kristliku kiriku wastu
ei wõinud nad midagi ette wõtta ja oma waimuliku meeste
alla andsidwad nad ennast kõigel alandusel.

Hetman kui ka pealikud andsidwad luba, et Potoski oma wäega
ära wõis minna, pärast seda, kui ta neile oli wandunud, et ta edes-
pidi kõige kristliku kirikudele täielist priiust saada andma ja kasakate
wäele mingit kahju ei taha teha. Minult üks pealik ei annud oma
healt ega nõuu selle rahu tegemisele. See üks oli Taras Bulba.
Tema tõmbas omast peast tüki juuksid wälja ja hüidis:

„Hoi, hetman ja pealikud, ärge tehke wana naese tegusid! Urge
uskuge poolaklasi! Nemad saawad teid ära-andma, need koerad!“

Ja kui wäekirjutaja rahulepingukirja ometi hetmani kätte
andis ja see oma rasket kätt senna peale pani, et oma nime
alla kirjutada, tõmbas Taras oma puhtama kallima teraksese
mõega tupest, murdis selle nagu pilliroo kahets tüki katti ja
wiskas nad kaugele teist tüki teisele poole, üteldes:

„Jumalaga! Nii kuidas need kaks mõega tükki iialgi ennast
enam ei ühenda ega üheks sõjariistaks ei saa, niisama ei saa
meie, seltsimehed, ennast siin ilmas kunagi näha! Pidage minu
jumalagajätmise sõna meeles!“

Siin paisus tema heal üli wägewaks, ja kõik saidwad kõwaste
liigutatud tema prohmeti sõnadest:

„Omäl surma tunnil saate teie minu peale mõtlema!
Arwate teie omale nüüd rahu olewad oftnud, arwate t'e omale
walitsust põhjendanud olewad? Hoopis mõni muu asi ootab
teid! Hetman, sinul saawad nad naha peast ära nülgima,
tatraõlgedega saawad nad seda täistoppima ja weel kaua kõiki

turgusid mööda ümber wedama! Ka teil, mu herrad, ei jõe päid alles! Niisketes wangihoonetes saate otsa saama, kiwi seinade wahela maetud, kui teid weel kõiki nagu pessusid ju jalapealt ja koha elawalt ära ei saa keedetud!"

"Ja teie, seltsimehed," rääkis ta oma meeste poole pöördes edasi, "kes teist tahab auusat ja kiiduwäärt surma surra? Mitte kodus ahju ääres, mitte nagu naene woodis, mitte joobnult kõrtsi aia kõrwal nagu lõpnud elajaloom, waid auusat kasakasurma, kõik ühes ja sellessamas woodis nagu peigmees oma mõrsjaga. Wõi kas ehk tahate kodu tagasi pöördä, keetseriks saada ja poola waimulikuid oma seljas kanda?"

"Sinule järele, pealiku herra, sinule järele!" hüüdsiwad kõik need, kes Bulba wäekogust oliwad, ja hea suur osa ka teistest wäekogudest astus nende sekka.

"Olgu siis nüüd, kui teie minu poole hoiate — hea küll, mulle järele!" ütles Taras, wajutas endale uhkesse mütsi sügawasse pähe, heitis wätkuwal pilgul filmi nende peale, kes maha jäiwad, kargas hobuse selga ja hüüdis omakstele:

"Kellelgi ei pea asja olema, meist teotawaid sõnu ütelda! Minema, lähme minema, seltsimehed, katolikidele wõersiks!"

Ja ta andis oma hobusele kannuffsid, ja saja wankri suurune rong, mille ümber palju kasakaid, jala ja ratsa, wenis talle järele, ja kui ta ennast ümber pööras, wiskas ta maha jaejate peale wiha ja põlgtusega filmi. Keegi ei julgenud teda tagasi pidada. Kõige wäe filma ees lahkus üks wäekogu ja läks ära ja weel mitu lorda waatas Taras ahwardawail filmil tagasi.

Hetman ja pealikud seisiwad nagu pool uimaselt ja segaselt paigal; kõik jäiwad mõtetesse ja ei rääkinud tüfil ajal sõna, nagu oleks neil walus tulewik südant rõhumas. Taras oli õiete ette ära näinud, kõik tuli nõnda, kuida tema oli ette kuulutanud. Poolakate wanne ja tõutus oli ainult ära andmiseks ja häbemataks pekkuseks — ja wähe aega pärast wäe lahkumist rippusiwad hetmani ja weel mitme ülemate pealikude pead ridwa otsas.

Ja Taras? . . . Taras jalutas oma wäekoguga läbi kõige poolamaa, põletas kahesateistkümment linnakest ja armata

nelikümment kirikut maha ja tungis kuni ligi Krakaut edasi. Palju mõisnikusid tapis ta ära, riisus kõige rikkamad ja ilusamad lošsid puupaljaks; wana kelle-aegne mõdu ja wiin, mis herrad kelbrites paigal hoidnud, sai kasakatest wälja toodud, joodud — ja ülejäänaw maa peale laiali pillatud. Kallid ehted, paradiriided ja muud kallid asjad, mis fastides ja kappides leiti, saiwad mõkatega puruks rainutud ehk ära põletatud.

„Urge andke miskile armu!“ ütles Taras ikka.

Ja kasakad ei annud armu ei sõstra-silmalistele naestele ega walge-kaelalistele, roosi-paleelistele tüdrukutele; altaritegi ees ei leidnud nad warju: Taras põletas neid kõige altaritega ära. Mitmedki lumivalged käed tõstiwad ennaft tuleleegist taewa poole, sellega ühes südantkäristaw hädakisa, mis ka külma maapinda oleks wõinud liigutada ja kõrget steppirohtu maha painuma panna. Aga kalestand kasakad ei tunnud mingit halastust, ja pealegi torkasiwad nad noori lapsi oma odade otsa ja paiskasiwad neid emade juurde tule leegisse.

„See on Dstapi mälestuseks, teie ära wannutud poolakad!“ ütles Taras kord korra peale.

Ja igas kohas tegi ta sarnast jäledust Dstapi mälestuseks, kuni poola walitsus aru sai, et Bulba rüüstamised palju laiemat kurja tegiwad, kui muidu üksikud kasakate saagi ajajad korpused enne ehk pärast, ja Potožkile anti kõwa käst, wiiekümne rügemendiga Tarasse peale minna.

Müüd ei olnud kasakatel muud peatust, kui põgeneda. Kuus päewa mõistiwad nad ennaft salateesid mööda waenlase kätte saamise eest hoida. Suure waemaga jõudsiwad nende hobused selle üli raske ajamise wastu panna; ja fiiski ei läinud kasakatel peasemine ometi õnneks. Sest seekord näitas Potožki oma hooleks antud töös täieste mehine olemad: wäsimata ajas ta waenlasele järele ja sai teda wiimaks Dnjesteri ääres kätte, kus Bulba ühes mahajäetud lagunenuid weikeses kindluses seisatama oli jäenuid.

Kõrgel häktilise kaljustiku otsas seisis see kindlus oma rufunenud wallide ja rikutud müüri jätistega. Kalju latw oli koguni

kiilustatud kiividega ja telliskiviidega nagu üle kiilwatud, — igal filmapilgul näitawad rusud walmis olewad koost lagunema ja sügawusse langema.

Siin see oli, kus poolawäe hetman Bototzki mõlemalt poolt, kust ainult tee lõsist wälja wiis, Bulba ümber piiras. Neli päewa heitle siwad ja wõitlesiwad kasakad wastu, kiwa ja telliskiwa waenlase peale maha pilludes. Aga nende jõud ja toidumara oli otsas, ja sellepärast wõttis Taras nõuks, waenlase ridadest läbi tungida. Sõda oliwad kasakad enestele teed raiunud ja kes teab ehk oleksiwad neid nende wäledad hobused weel peastnud, — aga korraga jäi Taras põgenemise peal seisma ja hüidis:

„Bea kinni, mina olen oma piibu ja tubaku ära kaotanud! Mina ei taha, et ka minu piipki nende wannutud poolakate kätte peaks langema!“

Ja wana hetman astus hobuse seljast ja hakkas rohu sees oma piipu ja tubakakotti otsima — oma lahutamata kaasas kantawat sõpra merel ja maal, sõjas ja kodus.

Aga seni tuli waenlaste parw tormates järele, ja wõttis tema tugewatest õladest kinni. Rõigest jõust kiskus ja raputas ta ennast, et lahti peaseda; aga ei enam nii nagu endisel ajal wõinud ta enese küljest haidukisid ära raputada.

„Oh wanadus, oh wanadus!“ ütles ta walusal meelel, ja tugew wana kasakas õhkas raskeste.

Aga mitte wanadus ei olnud süidlane: Waenlaste üli suur hulk oli tema wõimu murdnud. Enam kui kolmkümmend meest oliwad tal käsits ja jalus.

„Wana rebane on wangis!“ hüidsiwad poolakad. Nüüd jäeb meil weel wälja armata, mil wiisil meie tale koerale kõige paremine otsa teeme!“

Ja hetmani lubaga mõisteti otsuseks, et teda kõige wäe ees elawalt tulesurmas ära hukata. Siin seisis lähedal üks lage puu, mille ladwa wälk oli maha löönud. Kaudse ahetatega tõmmati Bulba kõhe puud mööda nii kõrgele kui wõimalik üles, et teda igalt poolt wõiks ära näha, ja naelutadi

läsi pidi senna kinni; ja nüid hakkasivad poolakad tuleriita puu alla koguma.

Aga ei riida peale maatnud Taras; ega ka tule leekide peale, kes teda pidivad ära põletama, ei mõtelnud tema: — senna poole filmitse ta õnnetu, kust kasakad wõideldes põgenesiwad; oma kõrge seisukohast wõis ta kõik kui pihupesa pealt selgeste ära näha.

„Ruttu, seltsimehed, ruttu!“ karjus ta; „katsuge ruttu metsa taha kõrgustiku peale saada; senna ei wõi nad teile järele tulla!“

Aga tuul kandis tema sõnad tahetud eesmärgist kõrwale.

„Kemad on kadunud, peasemata kadunud!“ rääkis ta meeleärabeitmisel.

Siis heitis ta filmad alla sügawasse, kust Dnjesteri wood läikisivad. Rõõm wälkus korraka tema filmis: Seal nägi ta jõetalda wõsastikus neli poolpeidus lootfikut; tema wõttis kõik oma wõimu kokku ja hüidis kõigest wäest:

„Randa, randa, seltsimehed! Teekest mööda pahemalt poolt mäekallast alla! Paadid on jõeääres; karake ruttu sisse, et nad teile järele ei saa!“

Seekord puhus tuul teiselt poolt ja kasakad kuulsivad kõik tema sõnad ära. Aga selle hea nõu eest sai ta ühe nuiaga hoobi päha, nii et tal kõik filmade ees keerlema hakkas.

Kasakad kihutasivad kõige tulijemal rutul mööda kalda teed; aga juba on neil waenlane kannul. Nemad märkawad seda, tee loogeldab, pöörab ja kääneb ja teeb sadanded kõwerdused.

„Nüid, nüid, seltsimehed, edasi Jumala nimel!“ hüidiswad kõik kasakad.

Ja nende sõnadega jäiwad nad filmapilguks seisatama, tõstamad oma piitsa, wistawad — ja nende hobused jätawad kindla pinna oma jalgade alt maha, wistawad ennast kui madud läbi õhu, lendawad tugewal wiskamise wõimul üle jaleda sügawuse ja kargawad Dnjesterisse. Minult kaks nendest ei ulata jõkke; kukuwad kalda alla kaljude peale puruks ja leiawad kõige oma hobustega surma, aga ilma üht ainsa karjatamiseta.

Teised kasakad aga ujusivad juba oma hobustega jões ja tegivad lootfikuid lahti. Poolakad jäiwad kalda-sügawuse äärde seisma, täis imestamist kasakate kuulmata teu üle ja kahledes, kas neile järele kargada, wõi ei. Üks noor pealik üksi, täis palawat, tulist werd, selle ilusa poola neiu wend, kes Andreašt oli armastuse wõrku sidunud, ei mõtelnud kaua, waid kargas oma hobusega kasakatele järele. Kolm kord käis ta kõige oma hobusega õhus ülepea ja kukkus siis kalju peale. Teraw kivistik kiskus mehe tükiks, sügawus neelas teda alla ja tema werega segatud peajud wärwisiwad wõsu ladwakesi, mis lõheslifel sügawuse kaldal kaswasiwad.

Kui Taras Bulba sest löögist, mis teda oli uimaseks teinud, jälle toibus ja Dnješteri poole alla waatas, oliwad kasakad juba paatides ja sõudsiwad kõigest wäest ära. Kuulid wurisewad neile kõrgelt järele, ilma neile külge ulatamata. Siin läikis rõõm: wälk wana hetmani silmist.

„Sumalaga! Head elu, seltsimehed!“ hüidis ta neile ülewelt järele. Pidage mind meeles ja tulge tulewal kewadel uueste siia ja mängige neile jälle tubliste nina peale! . . . Noh, kas saite neid kätte, teie ärawannutud poolakad? Kas arwate, et midagi maailmas olemas on, mida kasakas kardaks? Dodake aga, pea saab aeg tulema, kus teie tundma saate, mis tõsine weneusk tähendab! Juba nüid näewad ja aimawad seda kõik rahwad ligi ja kangel; üks keiser saab tõusma wene pinna peal ja ühtki wäge ei saa maailmas olema, kes ennast tema alla ei heidaks . . .“

Aga juba tõusis tuli üle riida, hakkas Bulba jalgu, leegitjes wägewal leegil mööda puud üles. . . Aga kus on mailmas tuleleeki, piina ja wäewõimu, mis wene jõudu wõiks ära wõita!

Dnješter ei ole weikene jõgi, ja palju kääristikusid on tal, palju liiwaleeteid ja sügawaid kohtaji, ja tema ääres lofkab paks pilliroo ja luha paksustik; sätendades wirwendab tema weepind ja helgib ja kajak luikede healitsemisest. Tore pardi-tõug lenab kääksjudes tema üle senna ja tenna ja palju koo-

witajaid, punasekaelalisi meetrilisi ja hulk muidisugu lindusid elab tema pilliroo tihestikus ja tema kallastel. — — —
 Rafakad põgenesivad kui tuul oma kaheaerulistes lootfikutes, lõivad aerusid karmu pealt ühtlaselt ja taktis weepinnasse, hoidsid hoolega meekeeru kohtade eest kõrwale; arglaselt lendasid weelindude parmed nende kiire sõudmise eest siit ja sealt üles, ja nemad — jutustasivad wahetpidamata omaist hetmanist.

Q õ p p.

